
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01304304 7

Kunossy grafikai müintézet rt.

TAKÁTS SÁNDOR

MAGYAR KÜZDELMEK

MÁSODIK KÖTET

GENIUS KIADÁS

LIBRARY
APR 1 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

IX.

A MAGYAR HÁZ BÉCSBEN

A Magyar Ház Bécsben*

A Bécsi Bankgasse (egykor Vordere Schenkenstrasse) 4. és 6. számu palotája Magyarország történetében nagy szerepet játszott. A magyarságot és Magyarország sorsát illető elsőrendü események jóideig ebből a palotából indultak ki. Páratlan fénnyel berendezett termeiben, melyeket egykor Bécs népe is ámulva szemlélt, országos fontosságú tanácskozások folytak, melyeken nem egyszer az uralkodók is résztvettek. Mária Terézia, ki e palota fényének megteremtője volt s az akkori patriarkális szokásoknak és egyszerübb életviszonyoknak megfelelően a kancellária ügyei iránt személyesen is érdeklődött, többször és szivesen időzött e termekben és örvendezett hogy Magyarország egyetlen bécsi kormányszékének ilyen müvészi palotát sikerült otthonul szereznie.

De nemcsak a fontos politikai tanácskozások és események indultak ki a Bankgasse magyar palotájából. Az ébredő magyar literatura gyenge szálai is itt erősödtek meg s innét futottak széjjel. Csak végig kell néznünk a XVIII-ik században megjelent munkák cimlapjait, azonnal látjuk, hogy a régi magyar kan-

* Ezen értekezés gróf Hédervàry Károly miniszter megbizásából iratott. Ekkor őfelsége személye körüli miniszter volt.

cellárok a legelső mecenások közé tartoztak. Nem is keletkezhetett volna Bécsben magyar irodalmi iskola, nem indulhatott volna meg magyar hirlap és folyóirat, ha a Magyarországot képviselő kormányszéken anyagi és erkölcsi támogatást nem talál. És zsenge irodalmunk bécsi mivelői a kancellárokban nem ok nélkül reménykedtek. Ha nagy követ mozditottak, ha a részvétlenséggel perbe kellett szállaniok, támaszt és bátoritást mindenkor ott találtak.

A magyar és az erdélyi kancelláriának egykoron fényes palotája ma már megkopott; külső ékességei, szobrai eltüntek, belseje is csak romjait és maradékait mutatja az egykori stilszerü fénynek és pompának. A viharok, melyek az 1848/49. évi szabadságharcunk után Magyarországot sujtották, a bécsi magyar palotán is erős nyomokat hagytak. A magyar kancellária, vagyis akkor már őfelsége személye körüli minisztérium palotáját elfoglalták és benne osztrák hivatalokat helyeztek el. Magát a palotát más formára ütötték, külső diszitéseit eltávolitották s belső berendezését nagyrészt széjjelhurcolták. Mire 1867-ben a magyar alkotmány napja ujra feltünt, az egykori fényes berendezésből, ami Mária Terézia korában közel 300.000 frt-ba került, alig maradt valami. Ami eltünt, soha többé vissza nem került s az egykor fényes palota régi állapotára magát soha többé nem verte.

A magyar királyi udvari kancelláriának palotája, úgy ahogy most van, eléggé ismeretes. De ezen palota multja, Magyarország részére való megszerzése és Mária Terézia korában történt berendezése teljesen ismeretlen. Pedig ugy történeti, mint müvészeti szempontból érdemes tudnunk, miként jutott e palota Magyarország birtokába, kik s mi módon rendezték azt úgy be, hogy egy ország képviseletéhez méltó legyen.

I.

A M. KIR. UDVARI KANCELLÁRIA ELHELYEZÉSE BÉCSBEN

A magyar kancelláriát célja és rendeltetése állandóan az udvarhoz kötötte. Tartózkodása helye tehát az udvar mellett volt. Amig a magyar udvari kancellária tisztviselői csak annyian voltak, hogy egy asztalnál kényelmesen elfértek, a többi udvari hivatal módjára szállást ez is a császári Burgban tartott. Ámbár az ilyen száltásra elsősorban maguk a kancellárok tarthattak számot, mégis ritkán vették igénybe az udvari szállást. Régente ugyanis a magyar udvari kancellária élén jobbára valóságos hivatalt viselő püspökök vagy érsekek állottak, akik Bécsben állandó szállást nem igen tartottak, mivel lekötöttségük miatt oda csak akkor jöhettek, ha teendőik személyes jelenlétöket mulhatatlanul megkivánták. Egyébként a magyar udvari kancellária élén olyan főurak is állottak, akiknek Bécsben saját palotájuk volt s igy az udvari szállásra nem szorultak.

Idők folytán a kancellária teendői nagyon megszaporodtak; levéltára is annyira megnövekedett, hogy már levéltári helyiségről is gondoskodni kellett. Magában a Burgban elegendő helyiséget annál kevésbbé kaphattak, mivel az udvartartás növekedésével onnan lassan-lassan még a császári hivatalok is kiszorultak. Igy állván a dolog, a magyar udvari kancellária számára is a városban kellett udvari szállást (hofquartier) kijelölni. A régi jogszokás alapján Bécs minden háza, ha erre külön kiváltsága nem volt, udvari szállással tartozott. Az udvarmeseri hivatal az ilyetén szállásra alkalmas helyiségeket egysze-

rüen kijelölte, s miután az illető féllel a bérösszegre nézve megegyezett, a kiszemelt udvari hivatal vagy udvari tiszt a szállást elfoglalhatta. Erre az intézkedésre azért volt szükség, mert a valósággal szolgáló udvari tisztek és cselédek udvari szállásra mindenkor jogot tarthattak, s ha a Burgban lakás nem volt, ilyet a városban jelöltek ki részükre.

A magyar kancellária részére az udvari szállás kijelölése akkor vált először szükségessé, amikor I. Lipót 1690-ben e kancelláriát ujjászervezte, ügykörét kitágitotta és személyzetét szaporitotta. Mivel eddig sem a levéltár, sem a regisztratura és kiadóhivatal részére szükséges helyisége nem volt, a kancelláriánál a királyi könyveken kivül egyetlen hivatalos iratot sem lehetett megtalálni. Nemcsak I. Lipót, hanem maga a kancellária is igyekezett e szégyenteljes és az utókorra nézve káros állapotokon segiteni. A magyar udvari kancellária közbenjárására Lipót 1690. julius 25-én megengedte, hogy addig is, mig az udvarban számára alkalmas helyiségről gondoskodhatnak, az iktató- és kiadóhivatal számára Maholányi János kancelláriai titkár házában e célra alkalmas boltozott helyiséget fogadjanak.[1] Maholányi háza a belvárosban állott, alighanem a mai Spiegelgasse során. A bérösszeget a királyi rendelet értelmében a taksa-jövedelemből fedezték. Eszerint 1690-től fogva a kancelláriai hivatal és a kancellár lakása két különböző helyen

[1] Osztrák belügyi levéltár. Kivonátosan a bécsi udvari és állami levéltárban és Budapesten az Országos Levéltárban is megvan. (Donec de stabili in Aula dictum in finem loco prospectum fuerit, unus aut alter locus arcuatus in aedibus domini Maholányi, sumptibus eiusdem qua proprietarii in dictum usum adaptatus ... stb.)

volt. A kancellár ugyanis továbbra is udvari szálláson lakott. Eszterházy Ferenc gróf mint kancellár, hivataloskodása elején még szintén udvari szálláson lakott, s 1768. december 2-án maga irja a királynőnek, hogy bármily szük és kicsiny volt is egykori udvari szállása, ő megelégedetten élt benne.[2]

Gondoskodni kellett arról, hogy a magyar királyi udvari kancellária helyiségei kényelem és pompa tekintetében méltók legyenek az udvarhoz s hogy az előkelő világ kényes izlésének és követelményeinek mennél jobban megfeleljenek. S amikor Bécsben a főurak, az udvari hivatalok fejei és a külföldi államok képviselői fényes mulatságaikkal s vendéglátásukkal sokszor még az udvaron is tultettek, akkor a magyar kancellária, Magyarország első kormányszéke, néhány nyomorult helyiségben szorongott. A reprezentálásra hivatott kancellár az előkelő világban nem érvényesülhetett, szerepet nem játszhatott, mert nem állottak rendelkezésére azok az eszközök, amik a külső tekintély megszerzésére akkor okvetlenül megkivántattak. A magyar kancelláinoknak érezniök kellett, talán restelniök is a szegénységet és hátramaradottságot, ami e kormányszék jelentőségének és tekintélyének érvényesülését szinte lehetetlenné tette. A kor és a helyzet követelményei elől kitérni tehát nem lehetett, még akkor sem, ha azok az országra nagyobb terhet róttak is.

Ugylátszik, hogy Magyarország rendei maguk is restelték a kancellária helyzetét s nemcsak hogy nem ellenezték az ennek megváltoztatására irányuló törekvéseket, hanem országszerte lelkesedéssel üdvözölték azokat. S bár az ország

[2] Országos Levéltár: kancell. oszt. A kancellária épületére vonatkozó külön csomóban.

anyagi helyzete nem a legrózsásabb volt, mégis midőn alkalom kinálkozott arra, hogy egy nagyobbszabású palota vásárlásával Magyarország méltóságán és a magyar kancellária tekintélyén lenditsenek, a karok és rendek az áldozattól nem riadtak vissza.

A magyar királyi udvari kancellária méltó elhelyezésére irányuló törekvéseket Mária Terézia királynő is hatalmasan támogatta. Sőt igen valószinü, hogy ő maga volt a kezdeményező is; mert annyi jóindulatot, érdeklődést tanusitott az ügy iránt s oly tetemes anyagi segitséggel támogatta a kancelláriát fényes otthonának megszerzésében és berendezésében, hogy ezen eljárásával a bécsi kormányszékek körében szinte irigységet és elégületlenséget keltett.

A magyar kancellária palotájának megszerzése Nádasdy Lipót gróf kancellársága idejében történt. Nádasdy a hivatalos eljárás előtt először magánuton igyekezett az ügyet dülőre juttatni. Mindenfelé kérdezősködött, s mikor látta, hogy Magyarországban lelkesen fogadják tervét, a Bécsben megszerezhető kiválóbb paloták tulajdonosaival értekezett. Mivel a kancellária elhelyezésére több alkalmas palotát talált s mivel a vásárlás céljára Magyarországból már jelentékeny összegek érkeztek, 1747. junius havában a királynőhöz fordult. Előterjesztésében vázolja azt a nyomoruságos helyiséget, melyben a kancellária most üléseit tartja s amelyben nagyértékü levéltárát kénytelen őriztetni. Majd arra kéri a királynőt, hogy adja beleegyezését egy állandó ház vásárlásához. De mivel a vételár, a berendezés és a fenntartás költségeinek fedezésére a rendektől elegendő fedezeti alapot várni nem lehet, a kancelláriai taksa (illeték) jövedelméből kellene e célra évi 6000 forintot rendelni. A kancellária taksa-jövedelme most elég nagy s

igy e kiadást játszva megbirja. A palota vásárlására — irja Nádasdy — már megindult az adakozás Magyarországban, a kancellária céljának megfelelő házak is kinálkoznak, de a taksa jövedelméből adandó évi 6000 forint biztositása nélkül szerződést kötni nem lehet.[3]

A kancellár ezen felterjesztése a királynő tetszésével találkozott. Már azon évi junius 15-én a kancellár kezében volt a királyi végzés, mely szerint a közadakozáson kivül a taksa jövedelméből is évi 6000 frtot fordithat a házvételre.[4]

Ez összegen kivül a házvételre alapul az a 150.000 frt szolgált, amit e célra Magyarországon a megyék és a városok összeadtak.

Miután a pénzkérdést — úgy ahogy — rendbehozták. Nádasdy Lipót gróf hozzálátott a leginkább megfelelő ház megvásárlásához.

A felajánlott paloták közül választása a *Windischgraetz*-féle házra esett. Ez a szép épület a Vordere és a Hintere Schenkenstrasse-ban állott. Egyik szomszédja a Trautsohn hercegi palota, a másik pedig a Strattmann-féle kis ház volt. Körülötte álltak a Pálffy, Auersperg, Batthyány, Rosenberg stb. grófok palotái.

A Windischgraetz-palota több kisebb ház telkének egybevonásával 1682—1683-ban épült. Előbbi tulajdonos *Dietrich Althet Heinrich Graf von Strattmann* volt, aki 1692. szeptember 22-én megvette a Windischgraetz-palota telkén állott *Althan Wencel*-féle városi szabadházat (freihaus) a Schenkenstrasseban. A szabadházak akkor kétfélék voltak: a városi és rendi szabadházak. Az utóbbiakat a tartományi rendi telekkönyvbe jegyezték. A szabadházak eladásakor maga a telek is átment a tulajdonos birtokába, s a városnak,

[3] Ugyanott.
[4] Ugyanott. Acta particularia.

mint a városi terület földesurának, az ugynevezett laudemiális illetéket fizetni nem kellett. Az emlitett Althan-féle városi szabadházhoz két kisebb polgári ház és egy szemben fekvő istálló is tartozott. A fentnevezett Strattmann gróf 1689-ben megszerezte Colalto grófnőtől és fiaitól a Sinzendorf grófoktól, a Sinzendorf-féle szabadházat is, melyhez még egy polgári házacska tartozott. Az igy összevásárolt két szabadház és három polgári ház telkén Strattmann gróf nagyszabású palotát akart épiteni. Mivel azonban a beépitendő terület részben szabadházakból, részben pedig telekadó alá vetett polgári házacskákból állott, Strattmann gróf a zavarok és a kellemetlenségek elkerülése céljából először is az adó ügyét rendezte. Bécs városával sikerült is megegyeznie s 1692. december 31-én a polgármester és a városi tanács már kijelentette, hogy a gróf az adóköteles polgári házacskák adója fejében a megfelelő tőkét (1800 frtot) a városnál letette.[5] Miután az adómegváltás azon kor szokása szerint megtörtént, Strattmann gróf még azon évben hozzáfogott az épitéshez. Ki volt a palota épitője, nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy ahhoz az iskolához tartozott, amelyet Bécs legkiválóbb épitőmestere, *Fischer János Bernát* és *Hildebrandt Lukács* alapitottak. Ezt a föltevést a palota stilusa és belső elrendezése is támogatja. Rendelkezésünkre áll a palota eredeti képe III. Károly korából.[6] Egy tekintet a képre és azonnal látható, hogy az olasz barokk stilus egyik szép emlékével van dolgunk. Ismeretes, hogy ez az

[5] Osztrák b. ü. lt. *Nota.* Az osztrák kancellária itt teljesen elmondja a Windischgraetz-féle *uraltes freyhaus* adózási ügyét.

[6] Több egykoru, Bécsről szóló munkában megjelent a palota rajza.

olasz barokk stilus Ausztriában nagy tért hóditott és hogy a stilus legkiválóbb emlékei Bécsben Fischernek, a klasszikus irány müvelőjének alkotásai. Mindazt, ami a Bécsben divott olasz barokk stilust jellegzetessé tette, a Strattmann-palotán is megtaláljuk. A diszitő stilus bő érvényesülése, a homlokzat dusgazdagsága, a tágas előcsarnok és lépcsőház mind szép és hatásos kivitelben volt látható az egykori Strattmann-palotán, ugy hogy azon környék főuri palotái között szemrevalóbbat akkor alig lehetett találni.

Miután a palota elkészült, Strattmann gróf Lipót császárhoz fordult s arra kérte, hogy miután a beépitett polgári házak adója fejében a kivánt tőkét letette, adna neki kiváltságlevelet az egész palotára. Lipót hajlott e kérésre és 1693. február 13-án kiállitotta a kért privilégiumot. Eszerint Lipót, tekintetbe vévén Strattmann gróf kiváló érdemeit, s azt a körülményt, hogy a felépült palota Bécs városának ékességére szolgál, mind a Collalto grófnétől (azelőtt Sinzendorf grófné, szül. Althan), mind pedig az Althan Wenceltől vásárolt két szabadházat (freyhaus) és a köztük fekvő három polgári házat, melyek most egy palotává épitvék, felmenti az udvari beszállásolástól,[7] mindenféle közönséges és rendkivüli bekvártélyozás kötelessége alól, valamint a polgári terhektől.

Az ujonnan felépült Strattmann-palota később örökségképpen gróf *Batthyányné* szül. *Strattmann Eleonórára* szállott. Mivel a Batthyányaknak a Strattmann-ház szomszédságában még hatalmasabb palotájuk volt, gróf Batthyányné az

[7] A közös pénzügyi és a m. kir. Országos Levéltárban is megvan e kiváltság.

örökségképpen reászállott Strattmann-palotát 1728. junius 13-án Bécsben kötött szerződés szerint eladta *Windischgraetz* Lipót grófnak. A palota ezuttal 95.000 forinton kelt el, de ezen összeghez nem számitották hozzá azon ezer aranyat, amit a vásárló Windischgraetznek *schlüsselgeld* (vártapénz) cimén fizetnie kellett. A szerződés szerint tehát a Vordere és a Hintere Schenkenstrasse (Schenkengasse) nevü utcákban a Trautsohn hercegi és a kis Strattmann-féle ház közt fekvő *Gross Strattmannisches Freyhaus* minden bennelévő butorral és felszereléssel együtt Windischgraetz Lipót grófra szállott. Volt tulajdonosa csak a nagy diszteremben függő császárarcképet és ugyanott a kandalló felett elhelyezett ornamentális müvet tartotta meg a maga számára.[8]

A nagy Strattmann-féle palota 1747-ig maradt a Windischgraetz grófok kezén. Ez évben történt, hogy Nádasdy Lipót kancellár a magyar királyi udvari kancellária számára eladó paloták után kérdezősködött. Windischgraetz József és özvegy Windischgraetzné, szül. Strassaldo Mária Ernesztina grófné az ugynevezett *Gross-Windischgraetzisches Freyhaus* palotát, mely ekkor már tul volt terhelve adósságokkal, Nádasdy grófnak vételre ajánlották. A palota mind kedvező fekvésénél, mind külső és belső diszességénél fogva a kancellária számára igen alkalmas otthonnak látszott s igy Nádasdy saját felelősségére megkezdé az alkut. Mivel a palota értéke amugy is ismeretes volt, a két fél hamar megegyezett. Az 1747. év julius 6-án az adásvevési szerződést a felek már alá is irták. *A szerződésben mint vásárló nem a magyar kancellária, hanem egyes-*

[8] Orsz. Levéltár. kancell. oszt.

egyedül Nádasdy Lipót gróf szerepel.[9] Ezen különös dolognak magyarázata csakis az lehet, hogy az olcsóbb vásárlás szempontjából történt igy. Mivel azonban az adásvevési szerződésben mint vevő csak Nádasdy Lipót gróf szerepel, az ujonnan szerzett palotát a bécsi telekkönyvbe nem a magyar kancellária, hanem Nádasdy Lipót gróf nevére irták. A Bécs-városi 80. telekkönyvi szám alatt a mai Bankgasse 4. számu házának tulajdonosa gyanánt a magyar kancellária helyett 1751-től állandóan gr. Nádasdy Lipót szerepel. A tévedést — ugylátszik — csak Nádasdy halála után vették észre. A vásárlás magánjogi oldalát tehát csak akkor tisztázták. Az 1771. október 31-én ugyanis gróf Nádasdy Mihály komáromi főispán a maga és nővérei nevében ünnepélyesen kijelentette, hogy édesatyja, gr. Nádasdy Lipót kancellár, a Windischgraetz-palotát közadakozásból vásárolta, ahhoz ők semmiféle jogot nem formálnak és azon semmi követelésük nincsen.[10] Ezen kérdés tisztázása után a telekkönyvből törölték Nádasdy Lipót nevét és helyébe tulajdonosnak a magyar királyi udvari kancelláriát jegyezték be.[11]

A Nádasdy Lipót kötötte szerződés szerint az elülső és hátsó Schenkenstrasseban fekvő Gross-Windischgraetzisches Freyhaus 1747. szept. 1-én száll az uj tulajdonosra. A vételár 91.000 frt; ebből a házat terhelő sürgős követelések kielégitésére 12.000 frt-ot azonnal le kellett fizetni, aztán szept. hó 1-én 21.000 frt-ot és a hitelezők

[9] Az eredeti szerződés Mária Ernesztina Win-Wdischgraetz, geborene Strassaldo, Windischgraetz Lipót és Nádasdy Lipót közt köttetett. Országos Levéltár.

[10] Országos Levéltár. kancell. oszt.

[11] Bécs-városi telekkönyv: Grundbuchs-Extract. Innere Stadt, nr. 80.

részére 28.000 frt-ot; a hátralévő 30.000 frt pedig kamat nélkül 1748. év végén volt fizetendő. A palota butorai a régi tulajdonosé maradtak ugyan, de a nagy diszteremben lévő németalföldi faliszőnyegek, Drumonts-ajtókárpitok és általában a falak diszitései az uj tulajdonosra szálltak. Az eladók kötelezték magukat, hogy a szerződés jóváhagyása után a landmarschalli törvényszéknél a szokásos *schirmungsedictum*-ot (oltalomlevelet) kieszközlik.

A szerződés jóváhagyatván, a Windischgraetz-palota magyar kézre került s a kancellária beköltözhetett. A vételár kifizetése nagyobb akadályokba nem ütközött, mivel Magyarországból közadakozás utján 150,000 frt-ot vártak. Ez az összeg teljesen ugyan nem folyt be, mindazonáltal már a vásárlás első évében jelentékeny összegek érkeztek a kancellária részére. A hivatalos kimutatás szerint 1750. augusztus 22-ig a kancellária palotájára a következő adakozások folytak be:

1747.	máj.	18.	Békés megye	1680.—	frt
„	jun.	14.	Pozsony városa	840.—	„
„	„	14.	Pest városa	400.—	„
„	„	15.	Jászok, kunok	1000.—	„
„	„	23.	Bihar megye	4200.—	„
„	„	23.	Szepes megye	1500.—	„
„	jul.	3.	Ugocsa megye	100.—	„
„	„	4.	Horvát rendek	1500.—	„
„	„	5.	Veszprém m.	2520.—	„
„	„	6.	Ruszt, Kismarton	252.—	„
„	„	8.	Baranya m.	2000.—	„
„	„	8.	Tolna megye	1500.—	„
„	„	9.	Sopron város	630.—	„
„	aug.	1.	Nógrád megye	2000.—	„
„	„	1.	Buda város	630.—	„
„	„	3.	Trencsén megye	2000.—	„

1747.	aug.	12.	Szeged város	300.—	frt
„	„	13.	Debrecen város	1000.—	„
„	„	17.	Somogy megye	3000.—	„
„	„	19.	Győr város	825.—	„
„	„	22.	Hont megye	2000.—	„
„	„	23.	Mosony m.	1500.—	„
„	„	25.	Fejér megye	1000.—	„
„	szept.	1.	Nagyszombat	420.—	„
„	„	2.	Szakolca v.	200.—	„
„	„	3.	Herlein ur	6.—	„
„	„	7.	A kancellária pénztárából	6000.—	„
„	„	27.	Győr megye	1000.—	„
„	„	27.	Sopron m.	4200.—	„
„	„	27.	Kőszeg v.	150.—	„
„	okt.	2.	Árva megye	840.—	„
„	„	4.	Gömör megye	2000.—	„
„	„	5.	Nyitra megye	4200.—	„
„	„	28.	Szeben város	49.30	„
„	nov.	1.	Vas megye	4000.—	„
„	„	18.	Zala megye	5000.—	„
„	„	20.	Hét bányav.	420.—	„
„	dec.	15.	Késmárk v.	100.—	„
„	„	16.	Fejérvár v.	220.—	„
„	„	30.	Zólyom m.	840.—	„
„	„	30.	Turóc megye	420.—	„
„	„	30.	Besztercebánya	105.—	„
1748.	jan.	5.	Komárom m.	1000.—	„
„	febr.	10.	Bács megye	1000.—	„
„	„	21.	Csongrád m.	420.—	„
„	„	21.	Ruszt v. másodszor	50.24	„
„	„	28.	Ung megye	420.—	„
„	márc.	24.	Kassai ker.	2689.26	„
„	„	30.	Máramaros m.	250.—	„
„	ápr.	1.	Csanád megye	210.—	„
„	„	11.	Bars megye	2000.—	„
„	máj.	10.	Heves megye	3000.—	„
„	„	10.	Eger város	420.—	„

1748.	máj.	10.	Komárom v.	100.—	frt
„	jun.	5.	Nagybánya v.	100.—	„
„	„	10.	Modor város	100.—	„
„	„	11.	Esztergom v.	100.—	„
„	„	15.	Liptó megye	420.—	„
„	„	15.	Breznóbánya v.	50.24	„
„	„	15.	Korpona város	50.24	„
„	„	15.	Besztercebánya	42.—	„
„	„	17.	Eperjes város	100.—	„
„	„	22.	Nánás város	418.40	„
„	„	28.	Pest megye	2000.—	„
„	„	28.	Arad megye	1500.—	„
„	aug.	9.	Esztergom m.	599.40	„
„	szept.	7.	A kancellária pénztárából	6000.—	„
„	„	8.	Zemplén m.	2000.—	„
„	„	28.	A kassai kerület ujra[12]	10.34	„
„	okt.	31.	Bazin város	90.—	„
„	„	31.	Szentgyörgy v.	90.—	„
„	dec.	9.	Trencsén v.	50.24	„
„	„	23.	Pozsony megye	3000.—	„
„	„	24.	A horvát rendek ujra	1500.—	„
1749.	jan.	4.	Ujvidék v.	500.—	„
„	„	11.	Somorja	210.—	„
„	„	13.	Szabolcs m.	1500.—	„
„	„	13.	Szatmár v.	50.24	„
„	„	13.	Hajdu-városok	412.30	„
„	márc.	13.	A kassai kerületből (Sáros m. 1500, Bereg m. 20 frt)	1520.—	„
„	ápr.	26.	Debrecen v. ujra	415.17½	„
„	máj.	14.	Nagyszombat v.	419.40½	„

[12] A kassai kerületben Abauj m. 1000, Bereg 400, Kassa város 200, Bártfa 100 forintot adott, azaz e kerület összesen 2700 forintot.

1749. jun.	20.	Szatmár m.		1000.—	frt
„ aug.	7.	A kanc. pénzt.		6000.—	„
„ „	7.	A kanc. pénzt.		2000.—	„
		Összesen		106,557.18	frt

Ugyanezen idő alatt, vagyis 1750. aug. hó 22-ig a kiadások 105.092 frt 7 krajcárra rugtak. E kiadások (a vételáron kivül) jobbára az átalakitás és a berendezés költségeire fordittattak.[13] Igy csupán 1747-ben a mesteremberek számláira a kancellária 12.101 frtot fizetett. E mesterek között volt *Pietro Orsatti*, neves stukaturkészitő, azután *Burg Jakab Mihály* festő, aki a tanácsterem számára 21 frt-ért három képet festett.[14] A palotának belső berendezésére Nádasdy kancellár a magáéból is sokat áldozott. A saját lakását pl. jobbára maga butoroztatta be. Ezeket a butorokat azonban halála után örökösei elvitették. Az ekkor (1758-ban) felvett leltár szerint a volt kancellár lakásán egynéhány márványasztal, több faliszőnyeg, az uralkodópár életnagyságu képe és az ebédlőteremben a pozsonyi koronázást ábrázoló festmények találtattak, melyek a kancellária tulajdona gyanánt szerepeltek.

A Windischgraetz-palotán kivül Nádasdy gróf még a hátsó Schenkenstrasse-val szemben, az ugynevezett *Rosengasse* sarkán is vett 1751-ben 8000 frt-on egy házat. Ugy látszik, e házat a kancelláriai cselédség és az istállók számára szánta.[15]

Még Nádasdy kancellársága idején rendezték az ujonnan szerzett palota adóügyét is. Már

[13] Országos Levéltár: kancell. oszt.

[14] Ugyanott.

[15] Ugyanott megvan a szerződés.

1689-ben, azután 1693-ban, az akkori tulajdonosok adóváltság fejében 2800 frtot fizettek le. Mikor az épület a magyar kancellária tulajdonába ment át, Alsó-Ausztria rendjei, nem tekintvén, hogy ősrégi szabadházzal van dolguk, ami közhivatal céljaira szolgál, és semmi jövedelmet nem hajt, a rendi collectát mégis kivetették rá. Pedig még maga az osztrák kancellária is vitásnak mondotta a kérdést, vajjon a bécsi *Burgfrieden* lévő, vagyis a császári várták vonalán mentesitett szabadházaktól lehet-e collectát szedni?[16]

A magyar kancellária 1749. dec. 29-én kelt felterjesztésében jogai mellett küzd és kijelenti, hogy ha az adómentességet figyelembe nem veszik, az országgyülésen a dologból sérelmet csinálnak.[17] Mivel Bécsben a magyar kancelláriához hasonló állami szabad épület mintegy harminc volt, s mivel ezek közül csak a magyart akarták megadóztatni, Mária Terézia 1750. március 14-én az adómentesség mellett döntött.[18]

Az 1753. évben a magyar kancellária a palotájába beépitett polgári házak adójától is menekülni akart. Ez az adó akkor évi 314 frt 17 krt tett ki. Koller udvari tanácsosnak 1753. szeptember 17-én sikerült is a Bécs-városi tanáccsal megegyeznie. Az egyezség szerint a kancellária a régibb tulajdonosok részéről letett 2800 frt. tőkéhez még 3400 frt-ot fizetett le a város pénztárába és kötelezte magát, hogy ha az adó növe-

[16] Osztrák b. ü. lt.: *Nota.* A Windischgraetz-palotába — irják osztrák részről — 1690-ben egy kis polgári házat beépitettek, tehát világos, hogy a palotának csak egy részecskéjét lehetne collectával terhelni.

[17] Ugyanott melléklet.

[18] Ugyanott.

kedni fog, a kiszabott tőkét ugyanoly arányban növelni fogja.[19]

Az adóügy rendezésével egyidőben a Schenkenstrasse-ban a főcsatorna is elkészült s igy a magyar kancellária épülete közegészségügyi szempontból is megfelelt a kivánalmaknak. A kancellária csatornáját a szomszédok is használták, mert a kancellária bizonyos összeg fizetése fejében megengedte, hogy a szomszéd paloták tulajdonosai csatornájukat a kancellária főcsatornájába vezessék. Igy 1759-ben Schwarzenbach Ferenc Antallal, 1760-ban pedig Abensberg gróffal jött létre ilyen szerződés.[20]

A kancellária uj otthona elég kényelmes és tágas lévén, a hivatalok és a levéltár elhelyezése semmi kivánnivalót sem hagyott fenn. Mindazonáltal rövid idő mulva az épületen olyan bajok mutatkoztak, melyek miatt az egész palotát át kellett alakitani.

II.

A M. KIR. UDVARI KANCELLÁRIA PALOTÁJANAK UJRAÉPITÉSE 1766/67-BEN

A nagy Windischgraetz-palotát, ahogy a magyar kancellária épületét Bécsben hivták, volt tulajdonosai jó időn át nem tataroztatták. Nagyobb javitásokra akkor sem került a sor, mikor a palota a magyar királyi udvari kancelláriára szállott. Akkor ugyanis elsősorban a belső berendezésre kellett gondolni, hogy a kancellária men-

19 A bécsi adóhivatal jelentése 1753. szept. 15-ről. A befizetett tőke először 5%-ot, 1766. okt 1-től 4%-ot hozott.

20 Országos Levéltár: kancell. oszt.

nél előbb elfoglalhassa uj otthonát. Ez a belső berendezés és a vásárlás a rendelkezésre álló pénzösszegeket teljesen felemésztette, ugy hogy nagyobbszerü javitásokra pénz hiányában gondolni sem lehetett. Ennek azután természetes következménye lőn, hogy a palota több helyen omladozni kezdett, tetőzete teljesen beomlott és a szobák boltozatait az esőviz megrontotta. Az épület tetőzetén át behatoló viz nemcsak a gerendázatot korhasztotta el, hanem a levéltárat is veszedelemmel fenyegette. Legalább a vizsgálatot teljesitő épitőmester ezt jelentette. Nekünk azonban ugy tetszik, hogy a fenyegető veszélyt szántszándékkal nagyitották, hogy elegendő okot találjanak az ujraépitésre, helyesebben a fényüzésre. Mind a magyar, mind az erdélyi kancellária a levéltárat fenyegető veszéllyel állt elő, mikor a jobb szállást, vagy uj palota szerzését sürgette, s midőn óhaja teljesült, a levéltár kapta a legsilányabb helyiséget. A magyar kancellár lakásának berendezésére és helyiségeire közel 300.000 forintot forditottak, de a levéltárnak berendezésére és helyiségeire ugyanakkor csak alig másfélezer forint jutott.

Eszterházy Ferenc sürgetésére Mária Terézia Paccassi Miklós[21] udvari épitőmester megvizsgáltatta a kancellária palotáját s Pacassi mindent rossz állapotban és omladozófélben talált. Erre Eszterházy takarékossági szempontból uj tetőt és több változtatást sürgetett. Mária Terézia azonban az egész palota ujjáalakitását rendelte el.[22] Kétségtelen dolog, hogy a királynőt ezen

[21] Nevét hol *Pagassi*, hol meg *Pacassi* alakban irják. 1764-ben március 3-án birodalmi nemességet kapott.

[22] Ezt Eszterházy kancellár mondja el 1768. dec. 2-án a királynőhöz intézett felterjesztésében.

elhatározásában egyrészt a magyar kancellária iránt való jóindulata, másrészt meg az az óhajtás vezette, hogy Magyarország ezen jelentős kormányszéke és maga Magyarország is olyan palotát kapjon Bécsben, mely méltó legyen az ország képviselésére, s maguk a kancellárok olyan otthont nyerjenek, hogy a külföldi államok képviselői és a helybeli notabilitások fogadtatásakor szégyent ne kelljen vallaniok.

Eszterházy Ferenc gróf kancellár, korának egyik kiváló müizlésü főura, kapva kapott a királynő jóindulatán és az ő óhajaival megegyező szándokán. Paccassi udvari épitőmester elkészült tervei alapján hozzákezdett a palota átalakitásához és a belső berendezés foganatositásához. Fény- és pompaszeretetétől elvakittatva, a berendezés körül olyan tulköltekezést vitt véghez, amely az ország anyagi helyzetével és a kancellária céljaival összeegyeztethető alig volt. Az eredetileg 91.000 frt.-on vásárolt palotának belső diszitésére és ujjáalakitására közel 300.000 frt-ot költöttek, s ez óriási összeg legnagyobb része csupán a kancellár elsőemeleti lakásának berendezésére fordittatott. Ha tekintetbevesszük a pénznek akkori vásárlóerejét, a csekély munkadijakat és általában a kedvező ipari viszonyokat, meg kell vallanunk, hogy Eszterházy a szó szoros értelmében fejedelmi fényüzést fejtett ki a kancellár lakásának berendezésében. Mértéktelen költekezése azonban bizonyos mértékben mégis menthető; mert arra egyenesen Mária Terézia királynő intenciója és óhaja ösztökélte. Másrészt meg müvészeti szempontból olyan becses, állandó értékü s jórészt még ma is bámulásra méltó müemléket teremtett, mely hiven visszatükrözi korának fényüzését, müizlését és kifejlett szépérzékét.

Amikor a kancellária palotájának ujraépitését megkezdették, a taksa-jövedelmen kivül

egyéb alap nem állott a kancellária rendelkezésére. A nagy költségeket tehát kölcsön utján kellett előteremteni. A királynő egyelőre 40.000 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezte.[23] Ez az összeg azonban már 1766. tavaszán elfogyott. Eszterházy kancellár 1766. augusztus 18-án kelt felterjesztésében már arra kéri a királynőt, hogy 5% kamat mellett 100.000 forintot vehessen föl. Ugyanezen felterjesztésében köszönetet mond a királynőnek azon kiváló kegyességeért, hogy elrendelte az Eszterházy hercegnő tulajdonát képező pompás szoba-berendezés megvásárlását 12 ezer forinton. Ezt az összeget Mária Terézia rendelete szerint a kancellária taksa-jövedelméből kellett volna kifizetni. A kancellár azonban erre már annyi kölcsönt vett fel, hogy — mint maga irja — a taksa-jövedelemből a jelzett 12.000 forintot ki nem fizetheti.

Mária Terézia a kancellárnak ezen felterjesztésére megengedte, hogy ujabb 40.000 forintnyi kölcsönt vegyen föl. A kiadások ezt az összeget is hamar fölemésztették. Az 1767. évi julius 14-én Eszterházy már ismét 50.000 forintnyi kölcsön felvételét kérelmezte. Mindenki bámulva szemléli — irja felterjesztésében — a kancellária épületét, melynek fényét őfelsége azzal is emelte, hogy egy szobába 12.000 forintért gobelineket vásárolt. Most a kancellária irodáját kell disziteni. Az aranyozást sem lehet elhagyni. A hozzáértők azt is ajánlják, hogy a veres terem plafondjára a Szent István-rend allegoriáját őfelsége

[23] Országos Levéltár: kancell. oszt. Acta particularia, 1766. ápr. 18. »ut domus regiae hujus cancellariae Hung. aulicae restauretur et reparatur, operique huic manus admoveatur.« E célra Wass Mihály — irja a rendelet — vegyen fel 40.000 forintot 4—5%-ra.

arcképével »al fresco« kell festeni. Ezek a dolgok mintegy 50.000 forintba kerülnek.[24]

Mária Terézia e felterjesztésre azt felelte, — jóllehet a kiadások az eredeti tervezetet már kétszeresen felülmulták — ezuttal mégis ujabb 40.000 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezi.[25]

A kisebb-nagyobb kölcsönök rohamosan növekedtek anélkül, hogy az épületet sikerült volna teljesen berendezni. Az ujjáalakitás első két évében felvett kölcsönök mintegy 188.000 forintra rugtak.[26]

Az épités további folyamán 1768. ápr. 13-án Schmid Antaltól 15.000 frt.-ot, május 13-án Schwachheim gróftól 10.000 és Hacker Ferenctől 8000 forintot vettek föl.[27]

Bár — amint a kimutatásokból látjuk — egyik kölcsön a másikat érte, a kancellária azért az iparosokat rendesen fizetni mégsem tudta. A mesterek és az iparosok hátralékos követelései 1769-ben már 91.041 forintra rugtak, jóllehet a kan-

[24] Ugynott. Acta particularia... »obwohl schon sehr viel Geld, und zwar zweïmahl mehrers als der Überschlag gewesen, ausgegeben worden«... stb.

[25] Ugyanott.

[26] A hivatalos kimutatás szerint a kancellária a következő kölcsönöket vette föl: 1766. ápr. 15-én Von Quodott Antaltól 3000 frt-ot ápr. 20-án Wanderlern kapitánynétól 2000, 29-én Ramffaing Máriától 8000, Jaszovitz kancelláriai titkártól 2500, máj. 6-án Markoviczky Páltól 2600, 26-án Hacker Ferenctől 40.000 frt-ot, 1767. febr. 1-én Besora grófnőtől 40.000 jun. 19-én Eszterházy herceg árváitól 20.000 jul. 30-án Hacker Fülöptől 10.000, aug. 4-én ugyanattól 8000, nov. 6-án Nádasdy Lipótnétól 30.000, nov. 28-án Zwenghoff orvostól 22.000 frt-ot.

[27] Közös p. ü. lt. Camerale. Országos Levéltár: kancell. oszt. Acta particularia.

cellária 164.846 forintot fizetett nekik már előzőleg.[28]

Mivel a szorongatott iparosok pénzükhöz sehogysem juthattak, közös elhatározással a királynőhöz fordultak s kérve kérték őt, segitene helyzetükön és rendelné el követelésük kifizetését. Az iparosok kérelmét 1769. április 27-én kelt felterjesztésében Eszterházy kancellár is támogatta. Ezek a szegény emberek — irja — *Paccassival*, a vezető udvari épitőmesterrel szerződtek s mivel pénzükhöz nem juthattak, adósságba verték magukat s többet közülök már az adósok börtönébe vetettek.[29]

A királynő erre ismét 64.264 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezte.[30] Az épület átalakitására és berendezésére az 1768. év őszéig 215.000 forintot adtak ki. Paccassi udvari épitőmester számitásai szerint az épület befejezésére még 64.264 forint kellett s igy az egész átalakitás, előre nem látott eshetőségektől eltekintve, *279.264 forintba* került volna. Ha tekintetbe vesszük, hogy csupán egy asztalos számlája 54.000 forintra, az aranyozómestereké 42.000-re, a lakatosé több mint 24.000 forintra rugott, ugy az egész költség nem is látszott tulsoknak. Ha azonban figyelembevesszük, hogy a 279.264 forint majdnem teljesen a kancellár lakásának átalakitására és berendezésére fordittatott, ugy ez összeg egy magánlakás berendezésére minden szempont méltatása mellett is pazarlásnak minősithető. Ami magát a berendezést illeti, az a lehető legfényesebb, de egyuttal a legizlésesebb is volt. Nemcsak Bécs legkiválóbb müiparosai dolgoztak azon, hanem

[28] Ugyanott vannak a számlák, nyugták és kimutatások.

[29] Ugyanott.

[30] Ugyanott.

francia és olasz mestereket és müvészeket is alkalmaztak. Kortörténeti szempontból adjuk itt a legkiválóbb mesterek neveit, akik a magyar királyi udvari kancellária épületének ujjáalakitásán dolgoztak, feltüntetvén az összeget is, amit munkájokért kaptak:

Trientel Pál kőmives és pallér	56.841	frt	40	kr.
Ohmayer János ácsmester	12.019	„	58	„
Stadler mülakatosmester	24.457	„	—	„
Prin lakatosmester	2.260	„	—	„
Haunold müasztalos	54.300	„	—	„
Bolla Albert cs. és kir. stuccator	13.430	„	—	„
Fligel aranyozómester	31.360	„	—	„
Lander aranyozómester	9.700	„	—	„
Marsch aranyozómester	1.200	„	—	„
Egger Vencel udvari szobrász	8.159	„	—	„
Sebath festő	73	„	—	„
Spiegel Ferenc festő	638	„	—	„
Salzinger József mázoló	822	„	—	„
Steinböck kőfaragó	8.703	„	58	„
Sutter György galanteriemester	7.998	„	—	„
Tükörvásárlás	11.706	„	—	„
Blaumroth kövezőmester	3.473	„	—	„
Ecker cserepező	1.316	„	—	„
Az »Arany kut«-hoz cimzett kereskedésnek damasztszövetért	6.956	„	—	„
Gressieur francia kárpitos	4.571	„	—	„
Blaicher kályhás	1.844	„	—	„
Tükörfestő	638	„	—	„
Grattenthaler rézmüves	2.437	„	—	„

Ezeken kivül Werner András festő, Rörich szobrász és egy Clement nevü francia mester is sokat dolgoztak. Maga a kárpitosmunka az anyagokon kivül 15.992 frt 37 krajcárba került. A kristálycsillárokat átlag 500 forintjával vették. Három müvészi órát és hat széket Párisban

csináltattak. Az ajtók összes zárait tüzben aranyozták. Ezek még ma is teljesen ép állapotban vannak; a legujabb becslés szerint egy-egy ajtó zárját és kilincsét ezer koronára becsülték.

A palota belső berendezése nagyjában elkészülvén, 1769-ben az egész épületről leltárat készitettek. E rendkivül becses okirat *Universale Inventarium über alle befindliche kays. königl. Mobilien, so nachdem die Restaurierung der Hofkanzlei völlig neu aus allerhöchsten Aerario beygeschaffet worden* cim alatt Nigrin magyar kancelláriai inspector készitette.[31] A leltári leirás az első emelet előszobájával (Antechambre) kezdődik. A kettősszárnyu aranyozással diszitett ajtók fehérek voltak. A *supra porta* szép szobrászmunka volt. Az előszoba három oldalfalát a Windischgraetz-palotával együtt vásárolt pompás németalföldi gobelinek diszitik. Ezek közül a középső és legnagyobb a halászatot, az innenső a jósnőt, a szélső pedig a pásztori életet allegorizálta. A spaléták faragott szobrászmunkák voltak. Az ajtókon aranyozott és zománcozott zárak ragyogtak. Az előszobából a kihallgatási terembe (audentiás házba) jutott az ember. Ennek még padlója is diófából készült. A plafond aranyozott stuccatur-munka, az ablakspaléták és a supra-porták diszes szobrászmüvek voltak. A három oldalfalat spallier-ek disziték és az őfelségétől 6200 frt-on készittetett hat olajfestmény, melyeknek valamennyi alakja a pozsonyi koronázáson résztvettek arcképei után készült. A teremben egy mahagoni fából faragott szekrény és egy faragott, vörös damaszttal bevont *a la reine* garnitura állott. Innét a kancellár dolgozószobájába nyilt az ajtó. A

[31] Közös p. ü. lt. Camerale. Az inventarium ivalaku nagy könyv.

padló itt is diófából készült. A falakat németalföldi (Windischgraetz-féle) gobelinek födték. Ezek egyike a parasztok táncát, másika a konyhakertészt, harmadika a gabnáját hazaszállitó pórt ábrázolta. Ezen kivül damasztkabriolet-székek, török mogyorófából faragott, mahagoni és rózsaszinü fával kirakott szekrény, óra, indián (mahagoni?) fából faragott iróasztal és fejér márványkandalló disziték a dolgozószobát.

A kancellár hálószobájának legnagyobb ékessége a pompásan, lengyel módra faragott menynyezetes ágy volt.

Erre következett a kancellárnénak fényesen berendezett öt helyisége. A szobákat selyem (à la Cabriolet) butorok és rézlapon nyugvó módi kályhák disziték. Az egyik szobában szép faragott keretben függött az a ma is meglévő gobelin, amely Európa elrablását ábrázolja.

A nagy hálóterem falait egészen vörös karmazsin boritá. A mennyezetes, vörös damaszttal bevont parádés ágy uj francia módra készült. Faragott kabriolet-székek (karmazsin), trumeau, müvészi francia ismétlőóra stb. emelték a szoba diszét. A nagy hálóterem mellett volt a compagnie vagy alcoven-szoba, ennek falait szintén vörös karmazsin boritá. Az itt lévő trumeau tükörét a bécsi gyárban késziték. Ez a tükör akkor még ritkaságszámba ment, mivel felső lapján kivül hét lábnál magasabb és öt lábnál szélesebb volt.

Az első diszterem az uccára nyilt. Ez a terem a diófapadlótól kezdve fel teljesen müvészi stuccatur-munkával volt boritva. A supra-porták és a spaleták szobrászmunkák voltak. A két faragott trumeau hatalmas tükörtáblái a bécsi gyárban készültek. A faragott butorokat selyem boritá. A kályhák remekbe készültek s a fölöttük

lévő *feston*-ok és vázák antik és müvészi becsü tárgyak voltak.[32]

A középső diszterem falai spallierozva voltak. Három csodaszép francia gobelin csüngött itt. Az első Vénuszt ábrázolta, amint a fürdőből kilép; a második, a legnagyobb Bacchust, a harmadik pedig Vulcanust. Ezeket a gobelineket a teremben lévő garniturával együtt Eszterházy hercegnétől vásárolták. A butorokon lévő Eszterházy-cimereket selyemmel takarták el s helyökbe Magyarország cimerét festették. Ugyane teremben az egyik divánt is gobelin boritá. A hatalmas luszter genuai kristályból készült. A két pompás kályha fölött lévő müvészi festonok összefüggésben állottak a falakat diszitő gobelinekkel; azaz az egyikén fegyvercsoport állott s igy ez a Vulcanust ábrázoló gobelinhez, a másik pedig, mely a halászatot mutatta be, a Venust ábrázoló kárpithoz tartozott.

A nagy tanácsterem a padlótól a mennyezetig aranyozott fehér falrészekre volt osztva (boiserie). A falakat Ferenc német császár, Mária Terézia és II. József életnagyságu arcképei disziték. A negyedik kép az 1741. évi koronázó országgyülést ábrázolta, s ezt — mint emlitők — Mária Terézia festtette a kancellária számára. A plafont a Szent István-rend allegóriája diszité. A nagy freskó portrait-k után azt a jelenetet mutatja be, midőn Mária Terézia a Szent István-rendet szétosztja. Itt a nagy tanácsteremben a két utolsó ablak között zöld bőrrel bevont egyszerü pad állott. E padot a kancellária örök emlékül őrizte, mert Mária Terézia királynő a kancellárián tett első látogatásakor e padon ült

[32] Ezek a *feston*-ok megmaradtak; müértők ma is bámulva szemlélik.

s a kancellária kutjából egy pohár vizet itt ivott.

A kancellár dohányzó szobáját tölgyfapadló és tölgyfabutorok disziték.

A második emeletet a hivatalos helyiségek foglalták el. Itt semmiféle fényüzést nem fejtettek ki, söt az itt lévő helyiségeken még nagyobbszerü átalakitások sem történtek. A földszintet a sütőház, cukrászda, konyhák s a cselédség lakásai foglalták el. Az istállók — mint emlitők — a Rosengasse-ban levő és a kancelláriа tulajdonát képező kis házban voltak. A huszonhárom lóra való istálló is nagy költséggel épült s a lovak abrakoló vályui mind faragott kőből készültek.

Amint e leirásból is láthatjuk, a nagy költekezés és fényüzés nem a kancelláriának, hanem a kancellár személyének szólott. S ez a dolog az akkori viszonyok mellett természetesnek látszott, mert reprezentálás céljából költöttek oly sokat a magyar kancellária palotájának berendezésére s erre csak maga a kancellár volt hivatott. Az ujjáalakitás nagy munkája már-már befejezéséhez közelgett, de még senkisem tudta, hogy a nagy költségeket hogyan és honnan fizetik. A közel háromszázezer forintnak elköltése az országgyülés tudta nélkül történt, s arra számitani nem lehetett, hogy e nagy összeget Magyarország egyszerüen magára vállalja. Legjobb esetben csak arra gondolhattak, hogy a fényes magyar otthon a rendek tetszésével fog találkozni s igy csupa előzékenységből sem fognak az adakozástól visszariadni.

Kezdetben maga Mária Terézia sem volt tisztában vele, hogy honnan kerül elő az a nagy összeg, melyet a kancellár királyi jóváhagyással elköltött. Az 1768. évi november 29-én tehát kérdést intézett Eszterházy kancellárhoz,

miként lehetne a kancellária ujjáalakitására felvett 279.264 forintot tiz év alatt kifizetni s mi módon lehetne e célra Magyarországban biztos alapot teremteni.[33]

Ezen kérdés felvetése összefüggésben állott a kancellária személyzetének fizetésével. Ha ugyanis a palota ujraépitésére felvett kölcsönök a kancellária taksa-jövedelmét terhelték volna, akkor a személyzetet e jövedelemből fizetni alig lehetett volna, márpedig Mária Terézia királynő 1768. november 29-én elrendelte, hogy a kancellária személyzetét ezentul is a különben fölemelt taksa-jövedelemből kell fizetni.

A királynő kérdéseire Eszterházy kancellár 1768. december 2-án felelt.[34] Felterjesztésében erősen mentegeti magát. Ő — ugymond — csak azért sürgette a javitásokat, mert a levéltár és a hivatalok a nedvesség miatt sokat szenvedtek. A maga szállásával ő teljesen meg volt elégedve s csak uj tetőt és némi átalakitásokat kivánt. Őfelsége azonban Paccassi jelentésére a teljes ujjáalakitást rendelte el.

Ami a költségek fedezését illeti, Magyarországban erre alkalmas alap nincsen, mivel ott minden alap: contributio, vám, bányajövedelem. fiskalitás stb. »regalia principis«-nek tekintendő. A kancelláriai taksajövedelem sem alkalmas e célra, mivel a bevétel annyira csökkent, hogy a személyzetnek járó évi 40.000 frt is alig folyik be. Ennek a jövedelemapadásnak pedig az az oka, hogy őfelsége a taksákat igen sokaknak elengedi. »Az én kancellárságom idején — irja Eszterházy — a feleknek eddig 123.353 frt-ot engedtek el.« A kancellária épületének ujjáalakitására forditott összeget legkönnyebben

[33] Országos Levéltár és közös p. ü. lt.: Camerale.
[34] Ugyanott.

ugy lehetne előteremteni, ha a lutrijátékot (lotto di Genua) Magyarországba is behoznák. Ennek utjában semmi akadály sem áll, mivel már Európa minden államába behozták. A lutriból befolyó jövedelem nemcsak a kancelláriára forditott költséget fedezné, hanem ugyanabból még árvaházakat és tüzesetek ellen biztositó intézeteket is lehetne Magyarországban létesiteni.

Eszterházy ezen javaslatát a királynő el nem fogadta. Nem azért, mintha a lutrijátékot ellenezte volna, hanem egyedül azért, mert az udvari kamara felvilágositásából értesült, hogy az örökös tartományokban a genuai lutri kizárólagos bérlőjének, Conte de Cataldinak privilegiuma Magyarországra is kiterjed. Ez a privilegium 1770. április 1-én jár le. S ha ezután Magyarországban a lutrijátékot önállóan rendeznék, akkor az udvari kamara eddigi jövedelmének jelentékeny részétől elesnék. Emiatt Mária Terézia azt ajánlotta Eszterházynak, hogy talán házipénztárukból áldozhatnának a megyék a kancellária épületére.[35]

Ugy látszik, maga a királynő is sejtette, hogy az utóbbi terv sikerrel nem igen kecsegtet; ezért tehát még Eszterházy válaszának beérkezése előtt, legalább ideiglenesen, a 279.264 frt kifizetését az udvari kamarára kivánta háritani.

Ez a szándék az udvari kamarának természetesen nem volt kedvére. Az 1768. év november 9-én kelt felterjesztésében tehát azon igyekezett, hogy a királynőt e szándékától valamiképp eltéritse. »Ha felséged — ugymond — a 279.264 frt kifizetését az amugy is rendkivül megterhelt »Cameral-Schuldwesen«-re háritja, ugy az adósság még inkább növekedni fog. Gondolja

[35] Ugyanott.

meg felséged, hogy a cseh, az erdélyi, a birodalmi kancelláriák és a »Banco et Commercien« mind a maguk erejéből gondoskodtak palotáik építéséről és maguk teremtettek arra alapot. Felséged érdeke is azt kivánja, hogy a magyar kancellária »ex visceribus regni Hungariae« teremtsen alapot és abból fizesse ki a nevezett összeget.«[36]

Az udvari kamara ezen előterjesztése a királynőt szándékában meg nem ingatta. A kamarai felterjesztésre ráirta, hogy Eszterházynak kötelességévé tette minden igyekezettel azon lennie, hogy Magyarországon alapot teremtsen s az egész 279.264 frt-ot tiz év alatt visszafizesse. Addig azonban, mig sikerül ily alapot létrehoznia, az *Universal Cameral Fundus*-nak kell az egész összeget megfizetnie.

Ez a királyi végzés Mária Terézia jóindulatának ujabb jele volt. S ha valamivel, ugy ezen intézkedésével mutatta meg, hogy nem hagyja cserben azokat, akik az ő kezdeményezésére a magyar kancellária fényes otthonát megteremtették.

A királynőnek a kancellárhoz intézett jegyzékére Eszterházy 1769. április 27-én válaszolt. Szerinte merő lehetetlenség, hogy a kancellária épületének költségeit a házi alapból fedezzék. Ez az alap ugyanis annyira meg van terhelve, hogy az adópénztárból kell a felmerülő hiányokat pótolni, máskülönben azon alapból még a tisztviselőket sem birnák fizetni. Addig tehát, mig az országgyülés összeül s majdan kellő alapról gondoskodhatik, a költségeket az udvari kamara fizesse ki.[37]

Amit Eszterházy itt kérelem és javaslat gya-

[36] Közös p. ü. lt.: Camerale.
[37] Ugyanott.

nánt előadott, azt — mint emlitők — Mária Terézia már jóval előbb önkényt elrendelte. Az udvari kamara fizető hivatala már 1769-ben megkezdte a fizetést s az év végéig az egész terhet kifizette.

A kifizetés megtörténte után, az udvari kamarától kifizetett összeg megtérítéseképpen a magyar kancellária taksa-jövedelmét királyi rendelettel az udvari kamara jövedelmeihez csatolták. Igy tehát a magyar kancellária illetékjövedelme ezen a cimen lett az udvari illetéki hivatal egyik jövedelmi forrásává 1770-től 1848. junius haváig. A kancellária személyzetének fizetése azonban ezentul is a taksa-jövedelemből történt.

Mivel a magyar kancellária a fentebbi intézkedések miatt rendes jövedelmétől elesett, Mária Terézia 1768. julius 6-án elrendelte, hogy a kancellária épületén ezentul az összes javitásokat a cs. és kir. udvari épitési hivatal (hofbauamt) végezze.[38]

Az ujjáalakitás ügye ezzel ugyan végetért, de kisebb-nagyobb költségek azért még később is felmerültek. Igy 1771. február 12-én Bolza a kamarai számadó hivatalt felszólitotta, hogy a kancellária teljes berendezéséhez még szükséges 7287 frt 57 kr.-t utalványozza ki, mert őfelsége ez összeg kifizetését már engedélyezte. Mivel hasonló kiadások még többször is felmerültek, az udvari kamara 1771. május 14-én[39] a királynőt arra kérte, hogy a kiadásoknak legalább egyrészét Magyarország viselje. »A kancellária épülete — irja — a magyar rendeké, tehát a kiadások egyrészét is Magyarországnak kellene viselnie.«

[38] Ugyanott.
[39] Közös p. ü. lt.: Camerale.

Mivel a kancelláriának a taksajövedelem elvonása után semmi bevétele nem volt, a királynő az udvari kamara óhaját nem is teljesitette. Még József is édesanyja óhaja szerint intézkedett, mikor 1771-ben elrendelte, hogy a kancelláriai épitkezés és javitás költségeit a kincstár (von meinem aerario) fizesse.[40] Mivel a kamara ez ellen már semmit sem tehetett, tehát legalább a magyar kancelláriának igyekezett kellemetlenségeket okozni. Bekövetelte az épitkezésre vonatkozó, már régen jóváhagyott számadásokat és kezdetben bizonyos szabálytalanságokat fedezett fel. Was Mihály registrator, aki négy éven át rendkivüli odaadással vitte a kancelláriai épitkezések számadásait, kimutatta, hogy az összes számadások a legnagyobb rendben vannak. Erre a kancellár Wass Mihálynak 300 forintnyi jutalmat javasolt. Az udvari kamara meg azt ajánlotta, hogy Wass Mihály számadásaira 126 frt 36 kr. bélyegilletéket vessenek ki.[41] Egy másik felterjesztésében meg a kancellária berendezését kifogásolja. »Mire való — ugymond — egy állami hivatalnak a sok selyemkanapé, parádés mennyezetes ágy, faragott trumeauk, drága órák, barometerek?« stb. Ez a megjegyzés nem minden alap nélkül való volt s nem csupán az udvari kamara véleménye hangzott igy.[42]

Sok baja volt ez időben a kancelláriának Bécs városával is. A magistratus ugyanis semmibe sem vette, hogy szabadházzal és kincstári épülettel van dolga, s a rendes városi adón kivül a telekadó és a polgári ispotálydij fejében 1775-ben a

[40] Ugyanott.

[41] Ugyanott. 1770. okt. Hofkammer-Departement in Cameralibus.

[42] Ugyanott. Cameral Hauptbuchhalterei, 1770. okt. 29.

hátralékkal és kamatokkal együtt egyszerre 935 frt-ot követelt.

Bécs város tanácsa ugyanis azon véleményen volt, hogy a kancellária épülete az általános szabályok alól kivéve nincsen s nem is volt. A városi tanács más tulajdonost nem ismer, mint a magyar kancelláriát, s ezt inkább kell fizetésre kényszeriteni, mint a magánembereket.[43]

Ezen ügyből Bécs városa és az udvari kamara között majdnem per keletkezett. Csakis az összeg kicsisége hátráltatta a kamarát a per meginditásában. De az adóhátralék után kivetett kamat megfizetését igy is megtagadta.[44]

Mária Terézia halálával a magyar kancellária legfőbb védőjét és támaszát vesztette el. Utóda, II. József alatt már nem állott a kancellária mögött a jóindulatu, bőkezü uralkodó, hanem a komoly és rideg politikus, aki mint minden intézménnyel szemben, ugy a kancelláriával szemben is egyedül a saját nézeteit és meggyőződéseit juttatta érvényre. II. József nagy ujitásai közepette a magyar kancelláriáról sem feledkezett meg. E helyen csupán magára az épületre vonatkozó intézkedéseiről szólunk.

II. József a magyar és az erdélyi kancelláriát 1783-ban egyesitette. Az egyesités maga után

[43] A bécsi adóhivatal szerint a kancelláriának tiz percentet kellene adóhátralék fejében fizetnie. Régente — irja — minden forint után naponkint 3 krajcárt kellett adóhátralék fejében fizetni, de még ugy is a harmadik hóban katonai executitót bocsátottak ki.

[44] Ugyanott. *Le Fevre* kamarai prokurátor jelentése és a bécsi adóhivatal kimutatása, 1775. febr. 13-án.

vonta a magyar kancellária épületének kibővitését, mert a régi palotában a két kancellária el nem fért. A kibővités csakis ugy volt lehetséges, ha a magyar kancelláriával szomszédos házak valamelyikét megvásárolják. Mivel a közvetlen szomszédságban lévő *Trautsohn-palota* (a mai Bankgasse 6. számu háza) éppen eladó volt, II. József 1783. április 3-án elrendelte a palota megvásárlását az erdélyi kancellária számára.

A Trautsohn-féle palotának ezidőbeli tulajdonosa Auersperg Károly herceg volt.[45] Az eladási szerződés tehát közötte és Eszterházy Ferenc gróf mint vásárló között, 1783. május 11-én jött létre. Eszerint a Vordere Schenkenstrasse 50. száma alatt a sarkon lévő palota, mely a »Grundbuch zum Schotten« hatáskörébe tartozó szabadház volt, 55.000 frt-on a *magyar-erdélyi* egyesitett kancellária tulajdonába ment át.[46] A belső berendezést a volt tulajdonos a maga számára tartotta meg.

A régi Trautsohn-féle hercegi palota egykor Bécs kiválóbb épületei közé tartozott. Müvészeti szempontból már csak azért is figyelmet

[45] A bécsi telekkönyv szerint a Trautsohn-palota 1725. jan. 2-án szállt az Auersperg grófok kezére.

[46] E palota telkének földesura (grundherr) a schotteni (skót) apátság volt, s mint ilyen, a *Grunddienst* cimén évi 3 krajcárt szedett a telektől, s azonkivül minden 15 évben a telekadó alól a kancelláriának meg kellett magát váltania. Ezeket a kötelességeket a kancellária a vásárlás alkalmával magáravállalta.

érdemelt, mert a hirneves müépitő, *Fischer János Bernát* alkotása volt. Az idők folyamán azonban a sok átalakitás miatt sokat vesztett eredeti szépségéből. Most, hogy a magyar-erdélyi kancellária tulajdonába ment át, ismét nagyobb átalakitásnak nézett elébe. Csak sajnálnunk lehet, hogy ezen átalakitásnál a müvészi szempontokra figyelmet nem forditottak. Érdekes, hogy az átalakitásnál a magyar kancellária palotája is szenvedett. Ekkor szedték le homlokzatáról az oszlopokat és a kőből faragott szobrokat, hogy igy a két épületet legalább külsőleg egyöntetü egésszé alakítsák.

Magának az ujonnan vásárolt palotának átalakitása és berendezése 77.102 frt-ba került. A volt erdélyi kancelláriai palota (Sinzendorf-ház) eladásából befolyt 61.000 frt, s igy a vételárral együtt Erdély rendjeinek még 71.002 frt-ot kellett fizetniök. Mivel a magyar kancellária az uj épülethez semmivel sem járult, tehát a tulajdonjogban sem volt része. S mégis mind az adásvevési szerződésben, mind a telekkönyvben a magyar és erdélyi kancellária szerepel tulajdonos gyanánt. Ezt a tévedést a telekkönyvben jóideig nem igazitották ki. Még 1826-ban is felmerült az a kérdés, hogy az erdélyi kancellária épületének ki a tulajdonképpeni birtokosa? Reviczky grófnak 1828. augusztus 1-én kelt felterjesztése szerint az erdélyi kancellária a Trautsohn-féle (Bankgasse Nr. 6.) palotának csupán természetes tulajdonosa, mert a házat a telekkönyvben nem az erdélyi kancellária részére jegyezték be. A telekkönyvben — irja gróf Reviczky — a legutóbbi telekadórevizió (gewaehrserneuerung) alkalmával (ami minden 15 évben szokott történni) s a telekkönyvi lapon a magyar erdélyi kancellária szerepel tulajdonos gyanánt. S mivel »a potiori fit denominatio«

minden egyéb hivatalos iratban csakis a magyar kancellária szerepel.[47]

Reviczky ezen felterjesztésére őfelsége elrendelte, hogy az erdélyi kancellária épületének tulajdonosai közül a magyar kancelláriát törölni kell ugyan, de Magyarország jogait, ami illeti, azt az igazság és a méltányosság szerint kell eldönteni.

II. Lipót, mint tudjuk, 1791-ben a két kancelláriát ujra elválasztá egymástól. Az elválasztás folytán felmerült épitési költségek 16.309 frt-ra rugtak. 1831-ben még egyezkedett a két kancellária az ablakok és ajtók befalazása ügyében.

A kancellária épületének további sorsa eléggé ismeretes. Az 1848—49-iki forradalom leveretése után a kancelláriai hivatal visszaállitásáig a palota osztrák kézen volt. Régi, remekbe készült butorainak nagyrésze ekkor ment veszendőbe. A disztermek müvészi stuccatur-diszitései is töredezni kezdtek, s mivel kijavitásukra nem volt költség, az egészet eltávolitották. Amikor az épület ismét magyar kézre jutott, a több százezer forintba került disztárgyakból és butorokból már csak imitt-amott akadt egy-egy darab. A hajdani fényt és pompát csak a falak és az ajtók aranydiszitései és a pompás kályhák hirdették. Bár azóta az épületben mind belsőleg, mind külsőleg több javitás és átalakitás történt, de alapos munkára, a régi stilszerü emlékek-

[47] A Bécs-városi telekkönyv a Bankgasse 6. sz. házáról (vagyis az erdélyi kancellária palotájáról) ezt mondja: »Zahl nr. 79. Wilhelm Fürst von Trautsohn seit 2/I. 1725. Karl Graf von Auersperg seit 5/III. 1783. Ungarische Siebenbürgische Hofkanzlei seit 28/III. 1794. Siebenbürgische Herrn Staende seit 5/V. 1848.

nek megfelelő gyökeres ujjáalakitásra eddig nem gondoltak. Pedig az épület nagy történeti multjánál és jelenlegi céljánál fogva, eltekintve attól, hogy a XVIII. század egyik értékes müemlékéről van szó, bizonyára nagyobb áldozatot is megérdemelne.

Bár egykor e palotának belső berendezése és külső disze sokkal fényesebb volt, mint jelenleg, azért még mindig jelentékeny értéke van. Az 1903-ban készült leltári becslés szerint ugyanis maga a palota 1,610.000 korona, a benne lévő ingóságok pedig 132.389 korona értékkel vannak felvéve.[48]

III.

PALOTA SZERZÉSE AZ ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁRIA SZÁMÁRA

Az erdélyi udvari kancellária Bécsben ugyanolyan viszontagságokon ment át, mint a magyar kancellária. Mivel a kormányszék személyzete, bevétele és tekintélye jóval kisebb volt, mint a magyar kancelláriáé, tehát az udvari körök is kevesebbet törődtek vele, mint a magyar kancelláriával. Még csak arra sem érdemesitették, hogy a többi udvari hivatalok példájára a Burgban szállást adtak volna neki. Az erdélyi kancellária tehát kénytelen volt a városban kijelölt helyiségeket elfoglalni. Ezek a helyiségek azonban oly silányak, oly szükek voltak, hogy bennök sem a hivatalt, sem a levéltárat tisztességesen elhelyezni nem lehetett. E méltatlanság és lealázás a kancellári személyzetnek annál

[48] A miniszteriumban lévő hivatalos felbecsülés szerint.

inkább fájhatott, mivel szemmel láthatta, mennyi és milyen előnyökben részesülnek a többi udvari hivatalok. Az erdélyi udvari kancellária tehát évről-évre panaszkodott és minden kitelhetőt elkövetett, hogy a többi udvari hivatalok példájára szintén udvari szállást kapjon. Ezen törekvése azonban hiábavaló volt. Az 1705. évi aug. 27-én kelt felterjesztésében pl. azt irja a kancellária, hogy lármás vendégfogadóban, üzletek között van elhelyezve. A levéltárat a korhadt fatető alatt a tüz és a nedvesség egyaránt pusztulással fenyegeti. Kérve-kéri tehát őfelségét, adatna az erdélyi udvari kancelláriának is udvari szállást (aulicum quarterium).[49]

Az itt leirt helyiség az erdélyi kancelláriának legrégibb bécsi szállása volt. A Kruegerstrasse-ban (ma Kruegerstrasse 3. szám), az *Aranyoroszlán*-hoz cimzett Schilling-féle vendégfogadóban volt ez a szállás,[50] ahol az erdélyi udvari kancellária három kis helyiségért évi 36 forintot fizetett. A kancellária hiába igyekezett e nyomoruságos helyiségekből menekülni, hiába esedezett udvari szállásért, méltányos és jogos kérése meghallgatásra nem talált. Évek hosszú során át ott szorongott az *Arany oroszlán* lármás, szük szobácskáiban. Ilyen körülmények közt még megtiszteltetés volt, hogy legalább magának az erdélyi kancellárnak valamivel jobb szállást adtak; de még ez is csak Kászoni János személyes érdemeinek tudható be. Az 1714. junius 18-án kelt és Kászoni János erdélyi udvari kancellár (1717-ben Bornemissza néven báró) részére ki-

[49] Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt.

[50] Würthaus zum Goldenen Löwen in Krügerstrasse. (Assignatio quartirii in quo de praesenti archivum cancellariae Transylvanicae servatul. 12. Julii 1709. Ugyanott.)

állitott *Quartiers-Zödl* (tehát nem Hofquartier) szerint a kancellár számára *Cerlet Mária Zsófia* nevü özvegy kalaposnénak a Saillergasse-ban (ma Seilergasse Nr. 1.) lévő házában jelöltek ki szállást[51] és a Kruegerstrasse-ban lévő Schilling-házban, hol a kancelláriai hivatal volt elhelyezve, három lóra istállót. Az erdélyi udvari kancellárnak szállásáért évi 60 frt házbér járt.

Az erdélyi kancelláriai hivatal, valamint a kancellár szállása is, több mint három évtizedig az emlitett helyen maradt. Csak 1741-ben ment le a kancellária Pozsonyba; de még itt is jóideig kellett várnia, mig szállást kaphatott! Addig az erdélyi kancellária összes dolga a levéltárral együtt a dunai hajókon tartatott.[52] Amikor azután ismét Bécsbe költözött, ujra kéréshez fogott, hogy alkalmas szállást kapjon.

Az 1742 évben, január 15-én ugyanis Rátóti Gyulaffy László alkancellár ujra kisérletet tett, hogy a kancellária számára udvari szállást kapjon. »A mostani szállásunk — irja az udvari főmarschali hivatalhoz — a Kruegerstrasseban az *Arany oroszlánhoz* cimzett (Schilling-féle) házban vagyon. Tüzveszélyes, nyomorult helyiség ez. A registrator és a cancellisták egyetlen szobában kénytelenek munkáikat végezni. Kérjük tehát, minket megillető udvari szállást jelöljenek ki részünkre.[53]

Ugylátszik, ennek a felterjesztésnek sem volt

[51] Ugyanott. Quartiers-Zödl. 1714. jun. 18.

[52] Az erdélyi udvari kancellária őfelségéhez 1741. okt. 24-én »publicis rationibus exigentibus cancellaria Transylvanica simul cum archivo Vienne beneficio aquae ante triduum hic appulerit... tam archivum quam Cancellariae res in navibus habeantur«... stb. (Ugyanott.)

[53] Ugyanott.

meg a kivánt eredménye; mert 1742. március 17-én Auersperghez intézett felterjesztésükben a kérést megismétlik. Ezuttal már csak azt kérik, hogy Kászoni boldog emlékü kancellárnak a Saillergasseban volt lakását engednék át a kancellária részére.[54]

Az utóbbi kérést hosszas huza-vona után végre csakugyan teljesitették. Az 1742. év őszétől fogva az erdélyi kancellária már a Rosengasseban lévő Cerlet-féle ház második emeletén tartott szállást. Az évi bér itt 1756-ig 82 frt 30 kr. volt.[55]

Mivel az erdélyi udvari kancellárok udvari szállásra szert tenni nem birtak, a gubernium évenkint *subsidium*-ot küldött a kancellároknak. Igy 1747. október 5-én Rátóti Gyulaffy Lászlónak 200 aranyat küldött segély gyanánt, azzal a magyarázással, hogy igyekezzék az udvari marschallnál udvari szállást kieszközölni.[56]

Gondolhatjuk, hogy Erdély rendjeire és a kancelláriára nézve lehangoló volt az a körülmény, hogy az erdélyi udvari kancellária nem részesült abban az előnyben, amihez más udvari hivatalok nagyon is könnyen jutottak. Mikor azután a magyar kancellária palotát vásárolt magának, nemcsak magában az erdélyi kancelláriában, de egész Erdélyben is visszhangra talált az az óhaj, hogy Magyarország példájára Erdély is méltó otthont teremtsen Bécsben lévő kormányszéke számára. Ez azonban több éven át puszta óhaj-

[54] Ugyanott a Krügerstrasse-i szállás — irja az erdélyi udvari kancellária — nagyon szük, a levéltár gyalázatos helyiségben van.

[55] E ház ma a Rosengasse 1. sz. alatt van.

[56] Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt.

tás maradt. Erdély szomorú gazdasági helyzete, a háboru okozta nyomoruságok ugyanis nem engedték az életrevaló terv kivitelét.

A megvalósulás reménye csak akkor kecsegtetett sikerrel, mikor az erdélyi kancellária élén a tevékeny és fényüző *gróf Bethlen Gábor* állott. Az ő összeköttetése és befolyása Erdélyben dülőre vitték a palotavásárlás ügyét. Az erdélyi gubernium 1755. szeptember 12-én már tudatta Bethlen Gáborral, hogy az egész ország helyeseli azt a tervet, mely szerint *Magyarország dicséretes példájára egy ház vásároltatnék* a kancellária és a levéltár elhelyezésére.[57]

A következő napon (szeptember 13-án) a három státus Szeben városában kiállitotta Bethlen számára a plenipotentiát. Eszerint az erdélyi státusok gróf Bethlen Gábor kancellárt felhatalmazták, hogy minden költség beszámitásával 50.000 frt-on palotát vásároljon. A vételárat a státusok három év alatt három egyenlő részben fogják megfizetni.[58]

Bethlen Gábor — ugylátszik — a magyar kancellária vásárlásának a példája után indult. A megszavazott összegre ugyanis tekintettel nem volt s jóval drágább palotát vásárolt, mint amilyet az erdélyi státusok óhajtottak.

Bethlen választása a *Sinzendorf Vencel*-féle palotára esett. Ez épület a magyar kancelláriához igen közel, a *Löwel-Bastion*-nal szemben, Pálffy Miklós gróf palotája mellett, a Hintere Schenkenstrasse nevü ucca 58. száma alatt ál-

[57] Ugyanott.

[58] A három státustól kiállitott plenipotentia különösen hangoztatja, hogy *főleg a levéltár érdekében* hozza meg ezt az áldozatot.

lott.[59] A gróf Bethlen Gábor és gróf Sinzendorf Vencel között 1755. október 6-án kötött adásvevési szerződés szerint maga a palota 60.000 frt-on, a butorzat 5000 frt-on került az uj tulajdonos kezére. Ezenkivül az akkori bécsi szokás szerint Sinzendorf grófnő részére még külön 400 aranyat kellett fizetni »schlüsselgeld« cimen. A megvásárolt palota szabadház volt, de a Landstrasse-n lévő Augustinus-atyáknak évi 36 dénár szolgálattal tartozott.

Az erdélyi udvari kancelláriának házvásárlása nem volt a királynő akarata ellen. Amikor Bethlen Gábor 1755. december 12-én Mária Teréziának tudomására hozta, hogy a Sinzendorf-palotát butoraival együtt 65.000 frt-on és 400 aranyon megvásárolta, őfelsége a dolgot tudomásulvette s azonnal megengedte, hogy a 60.000 frt-ot, valamint a javitásokra szükséges 8000 frt-ot a kincstár előlegezze. Ez a 8000 frt jórészt a levéltári helyiségre és némi átalakitásra kellett.[60]

A kincstár részéről engedélyezett összeget a királyi végzés szerint az erdélyi *Cassa provincialis*-ból kellett megtériteni.

Alig hogy az átalakitásokat megkezdték, kitünt, hogy a 8000 frt megközelitőleg sem lesz azokra elég. Bethlen kancellár ugyanis nem egyedül az elkerülhetetlen kiadásokra szoritkozott,

[59] Nem tévesztendő össze a magyar kancellária részéről vásárolt s a Windischgraetz-palotába épitett és szintén a Schenkenstrasse-n lévő Sinzendorf-házzal.

[60] ...»in structuram praeterea — irja Bethlen — cancellariae archivo securitatis intuitu«... stb. (U. o.)

hanem azon volt, hogy az erdélyi kancellária palotája se nélkülözze a fényt és az uri kényelmet. 1756. julius 7-én a királynőt már ismét arra kéri, hogy a kancelláriai átalakitásokra ujabb 14.000 frt-ot engedélyezzen s ez összeget majdan »ex fundo restantiarum et debitorum« Erdély fizesse.[61]

Mária Terézia, mint a guberniumhoz julius 12-én intézett levele mutatja, ezt a 14.000 frt-nyi kiadást is azonnal engedélyezte.[62]

A főbb kiadások, miket az összegből fedeztek, ezek valának: három padlásszoba készitése és Erdély cimerének kőbe faragása 6000 frt, asztalosmunkák 2560 frt, festő- és aranyozómunka 2621 frt, stuccatur-munka 611 frt, tükrök vásárlása 943 frt, az uralkodópár életnagyságú arcképe a rámával együtt 716 frt 40 kr., a kárpitosmunkák 2758 frt, a szobrászmunka 480 frt, lakatosmunka 871 frt, rézmüvesmunka 280 frt, üvegesmunka 327 frt, a cserepező munkája 433 frt. Ezek a kiadások együttesen 20.288 frt-ra rugtak.

Bár e költségek az ujonnan szerzett palota átalakitását teljesen nem fedezték, s igy előreláthatólag még több kiadásra lehetett számitani, Erdély még az eddigieket sem volt képes idejében megfizetni. Igy 1758-ban április 6-án, majd április 15-én maga a királynő sürgeti a guberniumnál az esedékessé vált 22.000 frt kifizeté-

[61] Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt. Bethlen a többi közt ezzel menti a tulkiadását: »nisi ex fundamento murus capitalis aliquot orgiarum cum fornicibus ductus fuis set, periculum toti aedificio cum tempore imminere potuerit.«

[62] Ugyanott.

sét.[63] A többszörös intés és sürgetés keveset használt. A gubernium 1759. január 23-án Szebenből azt irja őfelségének, hogy a szanaszét duló dögvész miatt rendkivül sok volt a kiadás, a 22.000 frt-ot tehát egyelőre nem fizethetik meg.[64] Ez a késedelem az erdélyi kancelláriának sok kellemetlenséget okozott. Sinzendorf gróf ugyanis adósságokba lévén merülve, fizetni nem tudott s hitelezői, a többi között Bécs városa is, a palota vételárából igyekeztek követeléseiket megszerezni.

A kedvezőtlen pénzügyek Bethlen grófot nem tartották vissza, hogy a palota belső diszitésén tovább is ne fáradozzék. Alig mulik el esztendő, hogy valami diszesebb butordarabot, vagy valami müvészi tárgyat ne szerezzen. Ezen törekvésében segitségére volt Mária Terézia királynő jóindulata és támogatása is. A kisebb összegeket nem is emlitve, 1766-ban például őfelsége egyszerre 7000 frt-ot rendelt a kincstárából butorok vásárlására.[65] Mivel már a fényüző Siznendorfok is sokat költöttek palotájuk berendezésére, s mivel a kancellária a palotával együtt az öszszes butorokat is átvette, elgondolhatjuk, hogy az ujabb bevásárlásokkal az erdélyi kancellária

[63] Ugyanott. »Fl. 22.000 illico restituantur eo magis, quo certius sit per dilationem solutionis, quae respectu unius termini subest, solutionem altereius termini aeque effluxi non tardari, minus impediri debere aut posse.«

[64] Ugyanott. »cum lues epidemia in visceribus patriae saeviens, virus suum ulterius diffunderet« ... stb.

[65] Ugyanott.

palotája uri kényelem és pompa dolgában kevés kivánnivalót hagyott fenn. Ezt annál inkább feltehetjük, mivel Bethlen Gábor gróf a fényüzésnek és pompának nagy barátja volt, s ugyszólván egész vagyonát ezen szenvedélyének áldozta fel. Mentségül csak az szolgálhat, hogy azon korban a Bécsben időző magyar főurak között a nagyzásig menő költekezés általános volt; s Bethlen grófnak még hozzá a reprezentálás is rengeteg összegekbe került.

Az erdélyi kancellária palotájának belső berendezésére vonatkozólag megemlithetjük, hogy ennek elkészitésén szintén a legkiválóbb iparosok és mesterek dolgoztak. A kárpitos-munkákat *Kraisy Miklós* udvari kárpitosmester végezte; a faragott butorokat *Gergogne Miklós* készité; a kőfaragó-munkákon *Wasserburger Ferenc*, a stuccatur-munkákon pedig *Buhey János* és *Orsatti Péter* dolgozott. A müvészek közül megemlithetjük *Ehrensorgi Kobler János Péter* kamarai festőt, aki a császár és a királynő arcképét festé s ezért 1758-ban 100 arany jutalmat kapott. *Schütz Lőrinc* portrait-festő ugyancsak őfelségeik arcképeit a nagy tanácsterem számára festette. *Fengler Antal* szobrász a faragott szobrászmunkákat végezte. Ezeken kivül *Marsch János* és *Rumel Ágost* festők is dolgoztak a palota diszitésein. Melyikük készitette az ebédlőteremben lévő olajfestményeket (von Ostischen Historien), nem tudjuk.[66]

Az erdélyi kancellária épületében negyven különböző nagyságu helyiség volt. A második

[66] Beschreibung deren in dem Siebenbürg. Hofkanzlei-Haus befindlich und von S. Excellenz Anton Grafen von Salm obersten Cammerern inhabenden Meublen. (Közös p. ü. ltr. Camerale.)

emelet egyrészét a szépen renovált kápolna foglalá el. Aranyozott oltárát, antipendiumát, cheridonját, a felfeszitést ábrázoló oltárképet még a Sinzendorf grófok készittették. Bethlen gróf csak renováltatta az egészet.

A második emeleten volt a nagy ebédlő, melyet aranyozott lécek és festett spalierek diszitettek. A kis és a nagy veres termeket egészen damaszt spalier boritotta; a damaszttal bevont butorok ugyanitt fehér fából készültek. A kancellárné magánlakása szintén a második emeleten volt. Az első emeletet a főkamarás irodáján kivül hivatalos helyiségek, konyhák és a cselédség szobái foglalták el. Mivel — mint emlitettük — a palota fényének emelésére Mária Terézia is adott 7000 frt-ot, az ezen összegen vásárolt butorokat külön leltározták, mivel azoknak tulajdonosa gyanánt az udvari főkamarás szerepelt.[67]

Az erdélyi udvari kancellária fényes berendezésével sehogysem állott arányban pénzügyi helyzete. Sokszor még a legszükségesebb dolgokra sem igen telt. Az adót sem fizette rendesen, s a többi között Mária Terézia 1766-ban is megintette a kancelláriát az adóhátralékok nemfizetése miatt. Kortörténeti szempontból nem érdektelen az erdélyi kancellária apróbb kiadásait ismernünk. Körülbelül ugyanazok a kiadások szerepelnek évenkint. Perger László számadásában például (1756.) ilyen rovatokat találunk: »vettem a felséges kancellária számára két rézgyertyatartót koppantóstul; három pár fakalamárist, három ollót, négy tucat plajbászt, selyemcérna- és tütartó-skatulyát; a kancellária ablakinak szükségire való vasvillácskákat hármat vet-

[67] U. o.

tem« stb. Évi díj járt a kancellária háza körül égő két lámpás fejében a Szent István-templom tornyában lévő tüzőrnek; a Három királyok-napján végbemenő füstölésért a benedictusoknak 4 frt 10 kr., a sekrestyésnek 34 kr. járt.[68]

Az 1766. évben az erdélyi kancelláriát is azon épületek közé sorolták, melyeket »a magas minisztériumok« laknak, s melyeken a főbb javitásokat az udvari épitési hivatal végeztette. A belső berendezés fentartása azonban továbbra is a kancelláriát terhelte. Ezen intézkedés az erdélyi kancellária részére nagy jótétemény volt, mert, mint emlitők, pénz dolgában ott nagyon szükösen voltak. Sokszor még az apróbb kiadásokat sem birták fizetni. Igy 1767. március 14-én is Mária Terézia rendeletére az udvari kamara előlegezett ilyenekre 379 frt 48 kr.-t. Ugyane célra 1770. május 12-én ujra 923 frt 21½ kr.-t rendelt.[69]

Amikor Bethlen Gábor gróf rengeteg adósság hátrahagyása után meghalt, a kancelláriának is adósa maradt 4342 frt-tal. Mária Terézia 1771-ben ugyan elrendelte, hogy a jelzett összeget Bethlen hagyatékából kell megtériteni, azonban a hagyaték még a hitelezők kielégitésére sem volt elegendő. Igy hát nem lehetett mást tenni, mint a kényes ügy rendezését a kancelláriára bizni.[70]

Ilyen és ehhez hasonló anyagi zavarokkal küzködött az erdélyi udvari kancellária még akkor is, mikor II. József rendeletére a magyar udvari kancelláriával egyesitették. Az egye-

68 Perger László calefactor számadásai. Orsz. Ltr.; erdélyi kancell. oszt.

69 U. o.

70 U. o. vannak ez ügyre vonatkozó iratok.

sités természetesen magával hozta, hogy a két kancelláriát közös épületben helyezzék el. Mivel a meglévő két épület közül egyik sem volt elég tágas arra, hogy benne a két kancellária elférjen, ezért tehát az amugy is nagyobb magyar kancellária mellett egy uj épület vásárlását határozták el.

Valamint a két kancellária egyesitése, ugy az uj épület szerzése is az erdélyi rendek megkérdezése és tudta nélkül történt. Még a beavatottabbak is csak hirből hallották, hogy az erdélyi udvari kancellária szép palotáját dobra ütik s helyette a magyar kancellária tőszomszédságában mást vásárolnak. Az egész dolgot II. József maga intézte. Az 1783. év március 29-én pl. azt irta gróf Eszterházynak, hogy a Trautsohn-féle palotát kell megvenni az erdélyi kancellária számára 50.000 frt-ért. Ha pedig ez nem volna lehetséges, ugy az *Uhlefeld*-féle palotát kell megszerezni.[71] Ugyancsak II. József április 3-án már azt irja Eszterházy grófnak, hogy kösse meg a szerződést a Trautsohn-palota megvétele ügyében, mivel elhatározta annak megvásárlását.[72]

Az erdélyi rendek szomoruan hallották e hireket. Nagy okuk van a panaszra — irja 1783. április 9-iki felterjesztésében Bánffy gróf — s méltán szomorkodnak, mivel az erdélyi kancellária palotájának a rendek nagy költségén szerzett drága ingóságait elajándékozták s magát a kancellária palotáját az ő tudtuk és megkérdezésük nélkül eladják. A Trautsohn-palotát az erdélyi kancellária épületével összehasonlitani sem

[71] U. o. II. József gr. Eszterházyhoz, Bécs. 1783. márc. 29.

[72] U. o.

lehet. Kevesebbet ér és jóval szükebb, mint az erdélyi kancellária palotája.[73]

Ezek az igazságos hangok a dolgon mitsem változtattak. A Trautsohn-palotát 1783. május 1-én 55.000 forinton megvették s átalakitásához azonnal hozzáfogtak.[74] Az 1784. évi december 9-én II. József már értesitette Eszterházyt, hogy az épület teljesen kész és a hivatalok már beköltözhetnek. Az erdélyi kancellária volt palotáját — irja a császár — nyilvános árverésen kell eladni.[75]

Ez utóbbi dolog is megtörtént. A régi palota potom áron (61.000 forinton) kelt el. Az erdélyi kancellária uj épületének átalakitása 77.102 frt-ba került. Eszerint az erdélyi kancellária egyesitése folytán Erdély a réginél kisebb, csekélyebb értékü és silányabban berendezett épülethez jutott s még 70.061 frt-ot kellett ráfizetnie. Az utóbbi összeget a kincstár előlegezte.

A bécsi régi épületekről szóló irodalom, mely a magyar és az erdélyi udvari kancellária (az őfelsége személye körüli minisztérium) kettős palotájáról is megemlékezik, sok téves és valótlan dolgot állit. Igy pl. a magyar udvari kancellária palotájáról azt irják, hogy a Kinsperg, Sinzen-

[73] U. o. Votum: non immerito querulandi ansam habere possent ac se contristatos sentirent, ut si postquam mobilia ejusdem domus magnis dictorum statuum sumpibus comparata alteri donata habeantur, ipsa et jam domus illis insciis et inauditis divendatur... stb.

[74] A szerződés szerint a Trautsohn-féle »Grundbuch zum Schotten dienstbares Freyhaus« adósságmentes palotát Auersperg Károly herceg adta el Eszterházy Ferencnek, akit II. József a vásárlással megbizott.

[75] Orsz. Levéltár: erdélyi kancell. oszt.

dorf és Althan-féle szabadházakból keletkezett. Schimmer meg az erdélyi kancellária palotájáról azt irja, hogy a magyarral együtt 1784-ben épült.[76]

II. Lipót, mint tudjuk, a két kancelláriát, bár az erdélyiek az unió mellett voltak, ujra szétválasztotta. Az átalakitások ezuttal is 16.309 frt-ra rugtak.

A két kancellária egyesitése, majd meg szétválasztása alkalmával a tulajdonjogot is rendezni kellett volna, de erről teljesen megfeledkeztek. Később azután éveken át vitatkoztak a tulajdonjog felett.[77] Végre is 1843. május 5-én a Trautsohn-féle palotát, vagyis a magyar minisztérium egyik felét az *erdélyi rendek* nevére táblázták be Bécs városának telekkönyvébe.

[76] *Schimmer:* Ausfürliche Hauskronik.

[77] Az udvari kamara még 1826. szept. 10-én is igy irt: »wer eigentlich Eigenthümer des gegenwaertigen siebenbürg. Hofkanzlei-Gebaeudes sei, und wem somit die Zahlung der Gewaehr-Renovationis-Gebühren oblieget. . .« stb.

X.

HÁROMSZÁZADOS HABSBURG-JUBILEUM

Háromszázados Habsburg-jubileum

Ki ne tudna egyetmást Ferenc császár koráról? Ki nem hallott a szabadgondolkozók és ártatlan társaik kivégeztetéséről? Kazinczyval együtt a magyar irók bebörtönzéséről? Bizonyára nem uj dolgot mondunk, mikor megemlitjük, hogy Ferenc császár honositotta meg az egész országra kiterjesztett kémrendszert. Az is ismeretes, hogy az alkotmány (constitutio) szónak puszta kimondása is nagy haragra inditotta őt. De hogy a francia háborúkban a magyar ifjuság jórésze elpusztult, az már nem inditotta meg őt. Különben is országgyülések nélkül adókat vettetett ki, ujoncokat szedetett s elárasztotta az országot értéktelen papirpénzekkel. Hogy az ő abszolutisztikus kormánya törvényeinket, szabadságainkat sárba tiporta, hogy adminisztrátorok kinevezésével boldogitotta az országot, stb. eléggé ismert dolog.

Ferenc császár korának egyik szereplő magyarja (Klauzál) a titkosrendőrség jelentése szerint barátai körében ugy nyilatkozott, hogy törvényeink szentségét odaát semmibe sem veszik. Ez egyik legnagyobb szerencsétlensége Magyarországnak; mert hiszen a főtől büdöslik a hal. A kormány ad folyton példát arra, mint kell törvényeink alól kibujni. *E a gonosz tendencia Magyarország nemzeti életét háromszáz év óta uzsorázza, széttagozza minden irányban!*[1] Az

[1] Diese unheimliche Tendenz wucherte in dem Nationalleben Ungarns durch 300 Jahren fort, verweigte sich nach allen Richtungen und verknöcherte sich endlich im öffentlichen und Privatleben.« etc.

uralkodó hatalmának és tekintélyének azon rendithetetlen lelkiismeretességen kell alapulnia, mellyel a törvényeket tiszteli s mások által is becsülteti. De ezt mi, magyarok, hiába keressük, hiába várjuk. Mérhetetlen csapás ez hazánkra. A pártemberek alkotmányellenes rendeletei s nem a törvényeink az irányadók. Ennek a következménye a törvénytelenségek érthetetlen türése.

A jóakarat teljes hiányát hirdeti Erdély elnyomása is. Irgalmatlan miniszteri kisérletezésekkel kell ott is, itthon is küzdenünk s ez a nyomorult s állandó helyzet Magyarország haladásának főakadálya. A nemzet érdeke az volna, hogy az idők szellemének követeléseit meghonositsa. Ez volna az uralkodónak és a kormánynak is a kötelessége. De ehelyett minden haladásnak gátat vetnek. Pedig a *divide et vince* elvével egyetlen államnak sem sikerült a tökéletesség magasabb fokára emelkedni. Hiába! Igaza volt II. Frigyesnek, aki szerint »különös szerencsecsillag őrködik az ausztriai uralkodóházon; mert máskülönben minisztereinek balfogásai miatt már meg kellett volna buknia!«

Nem Klauzál Gábor volt az egyetlen magyar ember, aki ilyen igazságokat hirdetett. Akadtak főurak is, különösen Erdélyben, akik még Klauzálnál is élesebben birálták Ferenc császár politikáját. És a két testvérországban olyan hangon beszéltek Ferenc császárról, hogy a titkosrendőrség rémüldözve jelentette Bécsben ezen szerinte iszonyatos dolgokat. Mert hát ez a rendőrség mód nélkül megbotránkozott azon, hogy a magyarok szidni merészelik »*a legtökéletesebb uralkodót, a népek szerető atyját, a páratlanul népszerü és jóságú fejedelmet, akinek minden szivdobbanása csak kedvelt alattvalóinak szól!*« Megirja a titkosrendőrség Bécsbe azt is, hogy gunydalokat énekelnek Ausztria ellen. Felujultak a Rákóczi

korából való énekek és a röpiratok a Habsburgok ellen. Még a Zrinyi, Nádasdy, Frangepán kivégeztetésekor megjelent munkát (Austeritas Austriaca) is terjesztik. Pedig — jelenti a rendőrség — ennél veszedelmesebb és gonoszabb könyvet nem irt még protestáns kéz! Hiszen ez a munka I. Ferdinánd korától Lipót uralkodásáig rémitő sok támadást intéz Ausztria ellen és megjövendöli az uralkodóház elpusztulását is.

Ilyen hangulat lévén nálunk, azok a jóérzésü emberek (Gutgesinnte), akiket a mieink spionoknak neveztek, a megyékből és a városokból szilajabbnál-szilajabb hireket irtak Bécsbe. Mivel ez az állapot a bécsi kormányt is aggasztotta, tehát valamiről gondoskodnia kellett, ami a magyarnak sok búlátott lelkét kissé megvigasztalja. Ezért tehát az uralkodó megbizásából Rudnay primás kihirdettette, hogy 1827. november 4-e országos ünnep leend, melyen az uralkodóház magyar királyságának háromszázados jubileumát kell megülni. »*Minden magyarra örömünnep lészen ez; minden magyarnak hálatelt szivvel kell a Mindenhatóhoz fordulnia s megköszönnie azt a megszámlálhatatlan jót, azt a páratlanul szelid uralmat, azt az igazi atyai szeretetet, amiben három századon át királyai részéről, főleg pedig a most uralkodó császár részéről ezerszer és ezerszer részesült.*«[2]

Hiába adták ki a jubileumra vonatkozó ren-

[2] Tyrnau, den 7. November 1827. »Das dritte Seculum der milden Herrschaft des jetzt regierenden Regentenhauses, als Jubelfest gefeiert an dem jeder Wohldenkende mit Dankerfüllter Brust für die unzähligen Wohlthaten etc. seine heisse Gebete für das Wohl des regierenden Hauses und insbesondere Sr. Majestät des gnädigsten Landesvaters etc. Zum Himmel sende« etc.

deletet, hiába zengtek már előzetesen hiu dicséretet, bizony nagyon kevés helyen ünnepelték meg a november hó 4-ét. Nagyszombatról irják, hogy ott Rudnay primás parancsára november 4-én (azaz vasárnap) ülték meg a háromszázados jubileumot. (»Das dritte Seculum der milden Herrschaft des jetzt regierenden Regentenhaus als Jubelfest gefeiert an dem jeder Wohlendenke mit dankerfüllter Brust für die unzaehligen Wohltaten seine heissen Gebethe für das Wohl des regierenden Hauses und insbesondere S. Majestaet des gnaedigsten Landesvaters zum Himmel sandte.«)

A titkosrendőrség jelentése szerint különösen diszes volt a jubileumi ünnepség Besztercebányán. A püspök itt is elrendelte, hogy egyházmegyéjében az országra nézve boldogságot és szerencsét jelentő napot, vagyis november 3-át, mint I. Ferdinánd megkoronázásának háromszázados évfordulóját hálaadó istentisztelettel megüljék. Besztercebányán november 4-én mozsárlövések hirdették e nagy nap megérkezését. Kivonult a Bakonyi-féle gyalogezred és a polgárőrség. A hálaadó misét a püspök tartotta. A prédikáció a Habsburg-ház dicső multjával és nagy érdemével foglalkozott. A szentbeszéd — jelenti a rendőrség — láthatólag meghatotta a lelkes hallgatóságot. Az istentisztelet után a püspöki palotában nagy traktamentum következett. Az ebéd végefelé felállt a püspök s a császár egészségére bort köszöntött. Aztán a királynét üdvözölte, aki éppen a névnapját ülte e napon. Ezután a koronaörököst, majd meg a nádort köszöntötte. Külön-külön emlékezett meg a főhercegekről és főhercegnőkről, valamint az uralkodó ház valamennyi gyermekéről. Hosszú és kiadós szónoklatát e szavakkal fejezte be: »Möge der Himmel seine milde, glückliche und ruhmvolle

Regierung beschirmen und nur zugleich mit diesem Erdenrund enden lasse.«

Az 1827. év november 7-én a rendőrség megbizottja ugy Pozsonyba, mint Bécsbe megirta, hogy e pompás ünnepség leirását az ujságoknak is hozniok kell, hogy külföldön is lássák, menynyire rajong a magyar nép az uralkodójáért.

A pesti polgárőrség parancsnoka jelentette a rendőrminisztériumnak, hogy hallván a háromszázados jubileum megüléséről, jelentkezett a városbirónál, aki kijelentette, hogy semmi hivatalos rendeletet nem kapott ez ügyben. De a templom ajtaján ki van függesztve az istentisztelet rendje. Később a magisztrátus rendeletet küldött hozzám, hogy a polgárőrségnek ki kell vonulnia a jubileumi ünnepségre. Ezt az intézkedést a városi tanács később visszavonta. Ezalatt a városi káplán hozzám jött s keserves panaszra fakadt, amiért sem a katonaság, sem a polgárőrség nem akar kivonulni a jubileumi ünnepségre. Ez — mondá a káplán — még kárukra lesz a vezetőknek; mert őfelsége *maga hagyta meg a primásnak a jubileumi ünnepségek tartását*. Én — irja a polgárőrség parancsnoka — még egyszer beszéltem a városkapitánnyal, valamint Diószeghi városi tanácsossal s mind a ketten kijelentették, hogy ünnepies kivonulás nem lesz. A magisztrátus nemsokára azt is meghagyta, hogy a kilenc órakor tartandó istentiszteleten még egyenruhában sem szabad megjelenni. Mindennek az inditóokát én nem tudom — irja a polgárőrség parancsnoka —, de kötelességem ezt jelenti, nehogy rám vessenek bünt.

Körmöc polgármestere, Aschner József, »legbensőbb ragaszkodásból az uralkodóház iránt« arra a gondolatra jött, hogy a háromszázados évfordulót leghelyesebb volna egy emlékérem verésével megörökiteni. A költségeket aláirás utján

remélte megszerezni. A munkát a körmöczi graveur: Karl Henrik csinálná, aki e téren a legkiválóbb müvész. Az érem egyik oldalán Ferenc király magyar ruhában, a koronázási jelvényekkel, lóháton ábrázoltatnék a következő felirással:

»Francisco I. Austriaco
Amato. Regi. Suo.«

A hátsó lapon a boldog Magyarországot a négy rend képviselői ábrázolnák olajággal kezükben. Alatta ez a felirat lenne: »Trisaecularis. Aug. Dom. Austr. Regimine. Telix Hungaria. D. D. IV. Nov. 1827.«[3]

Nem tudjuk, Körmöc városának sikerült-e ez emlékérem elkészitése. A háromszázados évforduló azonban már régen elmult, mikor még csak a tervezgetésnél tartottak.

A pesti jubileumi ünnepség — a rendőrség jelentése szerint — nagyon szegényes volt. De hát legalább mégis megesett valahogy. A titkosrendőrség jelentése szerint azonban az ország legtöbb helyén egyáltalán nem ülték meg a háromszázados jubileumot. Ösztövérül állt a sorsünk, a jó hazafiakat a bánat békója szoritotta. Hiu dicséretet zengeni, ünnepelni kevés embernek volt kedve. Bécsben igen sokat vártak a jubileumi ünnepségektől, de bizony balul ütöttek ki. Annyit ért ez a jubileum, mint a meghalt ember fülébe való éneklés.

A titkos megbizottak egyike a jubileumi ünnepségekről azt irta volt Bécsbe, hogy »*ezek a nép hangulatának igaz jelei. Ezek hirdetik, hogy a lakosság a legmagasabb császárházhoz hiven ragaszkodik és érte lelkesül!*«

A szegényes jubileumi ünnepségek egyáltalán nem mutatták azt, hogy a lakosság csak a leg-

[3] Neusohl, am 23. November, 1827.

kisebb mértékben is lelkesül. Mivel a legtöbb helyen meg sem ülték a háromszázados évfordulót, ebből nem a hü ragaszkodásra, hanem legjobb esetben is csak közömbösségre lehetett következtetni. A titkos rendőrségnek és a fizetett spionoknak azonban port kellett hinteni a bécsi kormány és imigyen az uralkodó szemébe. S ezt hüségesen meg is cselekedték.

XI.

AZ ATTILA KEZDETE

Az Attila kezdete

A magyar viselet mindig akkor kapott erőre, mikor nemzeti érzés és felbuzdulás fogta el az emberek lelkét. A nemzeti felbuzdulás pedig rendesen az elnyomatás nyomában támadt. Igy volt ez a XVIII. század első felében is. Még meg sem nyilt az 1825. évi országgyülés, máris országszerte érezhető volt egy szebb, egy lelkesebb korszak közeledése. A nemzeti érzéstől, a haladás vágyától visszhangoztak a megyei gyüléstermek. Jobbjaink gerjedeztek, gyuladoztak az ország érdekében s csak igen kevesen voltak, akik a hazáért egy sóhajtásnál többet nem tettek.

A nemzeti felbuzdulás különösen az ifjuság és az asszonyok körében volt nagy. Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint soha annyi asszony, leány és ifju nem jelent meg az országgyülésen, mint 1825-ben. Voltak megyei követek, akik 16—20 jurátust és kancellistát vittek magukkal az országgyülésre. Hadd lássanak, hadd tanuljanak ott.

Ugy a nemzeti érzésre, mint a nemzeti viseletre nagy hatással voltak a főispáni beiktatások. Királyi pompával estek meg ezek s egyik-másik még a koronázási ünnepségekkel is versenyezett. Pálffy herceg pozsonyi beiktatásán nyolcszáz embert vendégelt három napon át s a beiktatási ünnepségek hatvanezer forintjába kerültek. Lovas- és gyalogbandériumok, főurak és főasszonyok mind és mind magyar ruhában jelentek meg. A

nép számára a szokásos ökörsütésről s az ingyen-borról sem feledkeztek meg. Csáky István szepesi főispánnak (1827-i) beiktatásán ugyszólván mindenki magyar ruhában jelent meg. Itt is hétszáz embernél többre teritettek. A bevonuláskor az egész menet kizáróan magyar ruhát viselt. Mivel ekkor Lőcsén éppen magyar szintársulat játszott, este *A magyar nemesség felébresztése* cimü szindarabot adták elő. A darab tendenciája megutáltatni mindent, ami német s megszerettetni mindent, ami magyar! Ezt a szindarabot — jelenti a titkosrendőrség — az ország sok városában előadják s imigyen mindenkibe beléoltják »*immer patriotisch zu denken und handlen!*«[1]

A hazafias gondolkozás magával hozta a magyar viseletet is. E viseleten nem azt értjük, amiben a főurak feszelegtek ünnepségek alatt, hanem az egyszerü polgári viseletet. A XVIII. század elejéig nálunk jobbára német volt a polgári viselet. Főuraink, akik majd mind Bécsben laktak, a divatos külföldi viseletet majmolták. Itthon a nemesség s a polgárság is az ugynevezett *kaputrokot* viselte. De az 1825. évtől kezdve rohamosan vetik sutba a német gunyát s helyébe magyart öltenek fel.

A polgári magyar viselet — a titkosrendőrség jelentései szerint — Arad megyében indult meg. Itt a megyegyülésen történt, hogy Csáky gróf az ősi magyar viselethez való visszatérést ajánlotta.[2] Ez az ősi viselet magyar nadrágból s At-

[1] Titkosrendőri jelentés Sedlniczky rendőrminiszterhez.

[2] »Ein Graf Csáky soll der erste Urheber dieses Vorschlags und der Herr Obergespann Baron Wenkheim so unklung gewesen sein, ihn mit vielen Beifall befördert und unterstützt zu haben.« (25. Juli, 1825.)

tila hun fejedelem után elnevezett attila-dolmányból állott. Wenkheim főispánnak nagyon megtetszett Csáky gróf ajánlata. Ő — mondá — *az ősmagyar ruházatot szivesen látja, s melegen óhajtja, hogy a magyarok most is és a jövőben is őseinknek nemeslelküségét és szilárd becsületességét kövessék s minden alkalommal igaz magyaroknak mutassák magukat.*[3]

Eleinte — jelenti a titkosrendőrség — az Árpádok és a hunok viseletének az utánzása a könnyelmü ifjuság átmeneti mulatságának látszott, de kezd a dolog komoly fordulatot venni; mert ez az ősi magyar viselet már több megyében terjed s valóságos testvéresülést teremt e viselet. Az egész idea a német népszerü viseletnek az utánzása, ami azonban romlott forradalmi tervekkel volt összekötve s amit aztán Württemberg kivételével a német államok a tisztviselőknek és a diákoknak eltiltottak. Most még nem lehet eldönteni, hogy az Árpád-viselet mögött nem rejtőznek-e államveszélyes tervek. De tagadni sem lehet ezt. Egyelőre nem kell tulságos jelentőséget tulajdonitani e jelenségnek. Az okosság és az előrelátás azonban azt parancsolja, hogy szigoru felügyelet alatt tartassanak ez egyesületek. Elsősorban meg kell tudni, vajjon az egyesületek formális testvéresülések-e, avagy kötelezettségekkel járó társaságok-e? Az egyetlen igyekezete e társulásoknak, hogy az egyesületek tagjai ez ősmagyar viseletben jelenjenek meg a leendő or-

[3] »Der Hern Obergespann Baron Wenkheim so unklug gewesen sein, ihn mit vielen Beifall befördert und unterstüzt zu haben ... dass er die uralten ungarischen Kleidungstrachten gerne sehe, und wünsche, dass sich die Ungarn sowohl gegenwärtig als in der Zukunft an den Edelsinn und der festen Redlichkeit ihrer Vorfahren spiegeln« etc.

szággyülésen. Ha ez csakugyan igy volna, őfelségének titkos kéziratot kell a nádorhoz intéznie s őt figyelmeztetni, hogy titokban, feltünés nélkül kutassa ki, mi történik ezen egyesületekben? S ha szükséges volna, Wenkheim bárótól, mint akinek megyéjében először kezdték e viselet hordását, kimeritő jelentést kéressen.

Sedlnitzky rendőrminiszter erre a jelentésre alkalmazottjainak ezeket felelte: Arad megyében Csáky gróf ajánlatára a nemes ifjak az Árpádok és a hunok ősrégi viseletét ujra behozni elhatározták. Mivel maga a főispán (Wenkheim) is a legnagyobb tetszéssel támogatta ez ideát s óhajtá, hogy ahol csak lehet, e nemzeti viseletben jelenjenek meg. E példaadásra az ifjuság a szomszéd megyékben is viselni kezdte az ujmódi magyar ruhát. Minden jel arra mutat, hogy ez ősrégi viselet behozatala nem a véletlen müve, hanem holmi gonosz célzattal (»bösartige Tendenz«) van összekötve. Ez a szellem hozta be a német egyetemeken az ősi német viseletet s a gyászos tanulság szerint népszerü, de államveszélyes tanok terjesztésére szolgált. Nagyon fontosnak tartom tehát — irja a miniszter — hogy bő és megbizható tudósitást kapjak a fentebbi adatok alaposságáról. Bővebb tudósitást is kérek arról, hogy kinek az eszméje volt az ősi hunöltözet behozatala Arad megyében s hogy minő célból történt ez, hogy s kik viselik az öltözetet s mily mértékben terjedt el a szomszéd megyékben. Vajjon van-e a dolognak valamelyes politikai háttere?[4]

Augusztus hó 28-án Temesvárról jelentették a rendőrminiszternek, hogy a megye elhatározta Wenkheim főispánnak beiktatását a legnagyobb

[4] Wien, am 6. August Sedlnitzky an Herrn von Dobrowolszky und Z. Z. V.

pompával megülni. E határozatnak megfelelően a beiktatás hallatlan pompával ment végbe. Két bandérium Aczél és Vásárhelyi urak vezetése alatt vonult elől, aztán jött egy gyalogos osztály Edelspacher Zsigmond kardja alatt. Aczélnak nemesi bandériuma és Edelspacher gyalogos osztálya az ősmagyar viseletet (hosszu kék attiladolmányt) hordta. A magyar pandurok is régi magyar, vagyis Attila öltözetében vonultak a menetben. A pandurok nagy nedvesüveget, hosszú attiladolmányt s kék nadrágot vörös zsinórzattal hordtak. Wenkheim főispánnak nagyon tetszett ez uj magyar viselet. Ő — ugymond — örömmel látja az ősmagyar viseletet s kivánja, hogy ezzel egyetemben az ősök erényei is megujuljanak.

A bihari beiktatásnál — mondja ugyanez a jelentés — szintén lovasbandérium vonult elől. E bandériumot Csáky Károly gróf vezette. Ez a bandérium ugyanoly ruhát viselt mint az aradi, azaz zsinóros hosszu dolmányt, ami attila néven ismeretes, s aminek a viselése feltünést eddig nem igen keltett. Én — irja a titkos megbizott — eddig senkit sem láttam ez ősmagyar ruhában. Ezentul nagy gondot forditok ez ősi viselet megfigyelésére.[5] Egyelőre semmi aggodalomra nincsen ok. Nem hiszem, hogy sok utánzója legyen e viseletnek.

Sedlnitzky miniszter e megnyugtató jelentések alapján irta volt a királynak, hogy a követek gonosz szellemmel eltelve jönnek az országgyülésre; de fölséged kegye és jó szava sokat megnyerhet az ellenzék tagjai közül. Legelőször Szentkirályinak kéne érdemrendet adni. Néhány fiatal ember Arad megyében azon fáradozik, hogy

[5] »Ich werde mich kräftigst angelegen sein lassen auf die Tragung der uralten Kleidentracht zu wachen.«

a hunok régi viseletét divatba hozzák.[6] Nevetséges jelenség ez s nem érdemel figyelmet!

E jelentés irója nagyon tévedt. Az uj viselet, vagyis az attila hordása rohamosan terjedt s vele egyidőben az ébredő magyar érzés és a magyar beszéd is. Egyik jelentés a másik után hirdette, hogy hol ezen, hol amazon megyében kapták föl a magyar viseletet. Még a felvidéken is ez történt. A rendőri jelentés szerint Uzovich nyitramegyei alispán és követ lakodalmán mindenki magyar ruhát viselt, egyedül az utról jövő Borsiczky jelent meg *kaputrokban*.[7]

Veszprémben azt is kimondották 1825-ben, hogy nyilvános üléseken német ruhában nem szabad megjelenni.[8]

Az uj szellem s a magyar nyelv terjesztésében a főpapság is kitüntette magát. A váci püspök a német iskolát Vácott magyarrá tette s a német nyelv tanitását beszüntette. Bölle szombathelyi püspök ugyanezt cselekedte a különben német nyelvü Németujvárott.[9] Mármaros-Szigeten Verzár plébános nem engedte meg, hogy a leányokat a német nyelvből is kérdezzék; mert

[6] Wien, 10. Sept. 1825. »Einige junge Leute im Arader Comitate die alte Tracht der Hunen zu Mode machen sich bemüht.« etc.

[7] »Borsiczky ... aber nur in Kaputrocke obgleich alles in ungarischen Kleide war, und die Niedergeschlagenheit selbst vorgestellt.« (Pressburg, 25. Mai 1826.)

[8] Ugyanekkor Say városbiróról irja a rendőrség: »voll harthöriger Vaterlandsliebe, der *in den Deutschen die Ausretter der hungarischen Nation erblickt.*«

[9] »Bischof Bölle mit dem Comitate den Unsinn begangen, dass er in Gissing (Németujvár) die deutschen und kroatischen Kinder ungarisch beten und catechisiren lässt« etc.

szerinte e nyelvre nincs szüksége másnak, csak a császári tisztviselőknek. Ugyancsak Verzár plébános — bár a lakosság fele német — a négy hétig tartó jubileum alatt naponkint kétszer prédikált s mindég magyarul. Azon egyházi imákat, miket a papoknak az előirás szerint latinul kell énekelniök, ő magyarra forditotta s magyar nyelven énekelte.[10]

Mindez — jelentik Bécsbe — bizonyitéka annak, hogy a magyar főpapok a primással együtt a magyarositás legnagyobb hivei![11]

Az általános nemzeti ébredés sehogysem tetszett a bécsi kormánynak. A Sedlniczky rendőrminiszterhez érkezett jelentések pedig folyton ujabb és ujabb mozgalmakról adtak hirt úgy a magyar nyelv, mint a magyar viselet terjedése dolgában. A magyarizmus növekedése, nagyobbodása s hatalmas egységgé való fejlődése — mondja az egyik jelentés — igen veszedelmes tünet.[12] S a legközelebbi országgyülésen bizonyára követelni fogják a magyar nyelv használatát az iskolákban, a magasabb hivatalokban és a biráskodásban.

Megnyilván 1825 őszén a pozsonyi országgyülés, az attila ünnepiesen bevonult oda. Szeptember 18-án volt az országgyülés ün-

[10] »Dass auch die hiesige Geistlichkeit schon das ihrige thut um die ungarische Sprache nach dem Wunsche ächter ungarischen Patrioten zu heben, ist folgende ein Beweis.« (1826. szept. 12.)

[11] »Es liefert einem neuen Beweis, dass die höhere Geistlichkeit in Ungarn von ihrem Haupte angefangen, die grössten Beförderer der Magyarisirung sind.«

[12] »Wie gefährlich dieses Anwachsen und Vergrössern und allmählich sich zu einer mächtigen Einheit Emporschwingen des Magyarismus sei« etc. (1825. febr. 3.)

nepies megnyitása, mikor is az udvar minden tagja magyar ruhában jelent meg. A karzaton kétszáz előkelő magyar hölgy foglalt helyet nemzeti ruhában. Ilyet viselt maga a királyné is. És este a magyar szinielőadáson az egész udvar megjelent. Még a titkosrendőrség is azt jelentette ez alkalommal, hogy mégis csak szép dolog magyar királynak lenni! *Tagadhatatlan* — ugymond —, *hogy a különben durva magyarban nagylelküség is van, tehát csak hiuságának kell hizelegni, akkor minden áldozatra kész.* A király nyilt bizalmatlansága azonban mélyen sérti a magyar lelkeket. Most is a koronázó országgyülésre teljesen idegen ezredeket rendelt, pedig a magyar katonaság jobban és szebben illett volna a királyné koronázásához!

Az 1825. évi koronázási menetben több magyar főur már az egyszerü magyar attilában, vagyis az uj nemzeti ruhában jelent meg. Ilyen volt például Sándor gróf, Orczy báró és Keglevich gróf. A titkosrendőrség jelentése szerint az egyik káptalani követ a nevezett három főurról igy irt haza: »Ezek az urak az ősi magyar viseletben, vagyis tatár ruhában jelentek meg. Mindenki csodálta őket, mint valami bohócokat. Csak a komédiákba és bálokba való ez a ruha. *Oh! én szegény hazám, mi hasznod van a főnemességből, mely egykor ékessége és támasza volt a hazának? Mit lehet ezektől várnunk*? Bárhová vessem szememet, szomoru szivem seholsem talál vigaszt és balzsamot.«[13]

Minden józaneszü ember — irja a nevezett

[13] »Die drei Magnaten, welche bei dem Krönungszuge sich als wahre Hanswurste auszeichneten, in dem sie in der ältesten magyarischen Kleidung, oder eigentlich in dem *tartarischen Kostüme* erschienen, sind« etc. (1825. okt. 2.)

káptalani követ — korholta ezt a »historionad«-ot. Kár, hogy az udvari főtisztviselők megengedték ezt a felvonulást. Az efféle viselet csak a komédiákban és a bálokban járja, nem pedig egy szennt cselekménynél, aminő a koronázás. Sok követnek a nézete megegyezett e tekintetben az enyémmel.[14]

Az attilához még megfelelő kalpagot is hordtak, melyet alkotmányos kalpagnak (Constitutionskäppchen) neveztek. Miként az attilát, ugy ezt is Arad és Bihar megyékben kezdték először hordani, még pedig három fehér tollal. Váradon az ifjuság kalpaggal tüntet. A testvéresülés jele ez, melyet a patrióták pozsonyi kaszinója terjeszt. Pozsonyban a többi közt Csáky Sándor és Keglevich grófok, valamint az ellenzéki követek jurátusai viselik ez alkotmányos kalpagot.[15] »Jó lenne — irja Ferstl rendőrtanácsos — ha a bihari (Zichy Ferenc) és az aradi főispánok figyelmét felsőbb helyről felhivnák e jelenségre s tőlük további jelentést kérnének.«

Az 1825—1827. évi országgyülésen mindég többen és többen kezdték hordani a divatba jött attilát. Még a főrendüek közt is akadtak ilyenek.[16] A nagynevü Illésházy István például attilát hordott s ebben a viseletben készittette el arcképét, melyet sokszorositva Angolországba

[14] Aus dem lateinischen übersetzt.

[15] Ferstl jelentése Sedlnitzky miniszterhez, 1826. április 15.

[16] »Baron Orczy trägt wohl auch ein Attila Kleid.« Ugyanezt irja a rendőrség Schmidegg grófról, Illésházyról, Keglevich grófról stb. (1826. szeptember 19.)

is elvittek. Igy tett több mágnás is. Sartori 1826. január 13-án jelentette Bécsbe, hogy Trencsensky a magyar mágnások litografált képeit *(in der Attila dargestelte)* nagyszámban küldötte külföldre s főleg Angliába.[17]

Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint a szinielőadásokat is az uj magyar viselet népszerüsitésére használták.[18]

Az országgyülési ifjuság ekkor igen nagyszámmal volt az országgyülésen. Ezek — irják 1825. szept. 20-án Pozsonyból — lesznek az igazi filozofok Attila idejéből, akinek korát megujitani szeretnék!

Az 1826. év február havában a király születésnapját ülték Pozsonyban. Ez ünnepre a polgárőrség is kivonult német bugyogóban és pofoncsapott kalapban. Az ünnep után néhány magyarruhás ifju Ferstl rendőrtanácsos ablaka alatt inzultálta a polgárőrség parancsnokát, mert nem öltött magyar ruhát.[19]

Mivel a nemzeti felbuzdulás és a nemzeti viselet legbuzgóbb hive a magyar ifjuság volt, a bécsi miniszterium és a titkosrendőrség ádáz dühvel fordult ellene. Az 1827. április 30-iki jelentés szerint a magyar ifjuság a durvaság és az

[17] Hochlöbliche k. k. oberste Polizei- und Censur-Hofstelle. 1826. január 13. Martinez pedig febr. 7-én jelentette, hogy Illésházy képét az egész országban árusitják s 5 forintba kerül egy példány.

[18] »Das ungarische Theater, auf welchem man hie so befliessen war alles Constitutionelle möglichst, und sei es auch durch Benützung des Ultrakostüms zu Markte zu bringen« etc. (1826. jan. 6.)

[19] A polgárőrség parancsnokának panaszos levele 1826. febr. 10.

elvadultság példányképe, mellyel a kormánynak a legkomolyabban kell leszámolnia! Hiszen az ifjak a legnagyobb megvetéssel beszélnek egymásközött a miniszterekről és a legjobb császár tanácsosairól.

Efféle támadás ellenében többen védelmezték a magyar ifjuságot. Rudnay primás például ünnepiesen kijelenté, hogy a magyar ifjuság ellen semmi kifogás sem tehető, hiszen szorgalmasan tanul, vallásos, a templomokban bárki láthatja, mint imádkozik.

Az efféle nyilatkozat nem lágyitotta meg a kormányférfiak szivét. Ferenc császárnak József nádorhoz intézett leveleiből világosan kitünik, hogy keményebb rendszabályokat követelt a »*forradalmi szellemü*« magyar ifjuság ellen. Mindent meg kell tenni, — irja Ferenc császár a nádornak — hogy az ifjuság rendeltetésétől el ne távolittassék s politikai plánumok eszközévé ne tétessék!«

A nádorispán azonban keveset tehetett ez ügyben. Az ifjuság tehát maradt az, ami eddig volt: lelkes, minden izében magyar testület. A magyar ifjak maguk irták volt a pozsonyi országgyülésről: »Felébredett már századokig tartó álmából a haza s igy kötelességünk vigyázni, hogy ujra el ne szunnyadjon... Az ország felküldi jövendőjét: a tüzes ifjuságot, hogy tanuja legyen a hazáért való fáradozásnak, hogy tanulja élő példákban a nemes célu elszánás becsét... Nem hal el a bátor szó az ülés termében, de behat a fiatal szivekbe s azokban felnő, hogy egykoron százszorosan gyümölcsözzön.«

Bármit tett a bécsi kormány a nemzeti felbuzdulás ellen, bármennyire fáradott az uj magyar viselet ellen, mindkettő folyton terjedt és terjedt. Az 1832—1836. évi országgyülésen a tárgyalási terembe már csak fekete attilában, azaz

magyar ruhában volt szabad belépni.[20] Előkelő idegenek, angolok és franciák, kik az országgyülési tárgyalásokra kiváncsiak voltak, s nem akartak a karzatra menni, elébb magyar ruhát csináltattak maguknak s abban kardosan jelentek meg a rendi tábla ülésein.

Érdemes megemlitenünk, hogy a magyar viselet az országgyülésen kivül is rohamosan terjed. Somogy megye főispánja, Mérey, kiadta a rendeletet, hogy a megyegyülésre csak magyar ruhában, kardosan szabad bejönni.[21]

Az országgyülési titkosrendőrség feje (Ferstl) 1835. dec. 20-án jelentette Pozsonyból, hogy Debrecen város követének, Poroszlay Frigyesnek jelentése szerint Nagyváradon ifjusági egyesület alakult, melynek célja mindenkit inzultálni, aki németül beszél, vagy német ruhát hord.

A titkosrendőrség ehhez hozzátette, hogy Poroszlayn kivül e dologról senki sem tud s nem is irt. Lajcsák püspök nem is türné az ilyen egyesületet. Váradon mindössze annyi történt, hogy egy éjjeli tüntetés alkalmával elfogtak egy csizmadiát, akit aztán legényei és a velük szövetkezett diákok kiszabaditottak a tömlöcből.[22]

A titkosrendőrség jelentése szerint az uj

[20] *In dem Ständesaal selbst nur im ganz ungarischen Kostüme einzutretten erlaubt ist.«* (Pressburg den 19. Juni 1834. Ferstl rendőrtanácsos jelentése.)

[21] Ferstl jelentése Pozsonyból, 1833. okt. 29.

[22] Ferstl rendőrtanácsos jelentése, Pozsony, 1835. dec. 20. Ugyancsak Ferstl jelentette 1834. febr. 9-én, hogy őfelsége születésnapján az ellenzéki követek diszmagyarban jelentek meg. Egyedül Tarnóczy öltött egyszerü fekete attilát s egy mellékoltárnál térdelve imádkozott.

magyar divat s vele együtt a magyar beszéd mód nélkül hóditott.[23]

Érdemes megemlékeznünk, hogy már az 1832—1836. évi országgyülésen a követek jórésze eladta diszmagyarját s egyszerü fekete attilában járt. Ezt — a rendőrség jelentése szerint — Deák Ferenc kezdte meg s Wesselényi Miklós, Balogh János, Beöthy Ödön stb. követték példáját.

Az 1840. évben a szokásos üdvözlő küldöttség készült őfelségéhez születésnapjára. Deák Ferenc, Beöthy Ödön, Zsembery stb. kijelentették, hogy ők nem lehetnek a küldöttség tagjai, mert nincsen ragyogó diszruhájuk. Egyszerü fekete attilában pedig nagyon elütnének a többitől. A patrióták ugyanis nevetségesnek tartják, hogy a szegény magyar nemzet követei drágakövekkel, prémmel s arannyal cikornyázott ruhában jelenjenek meg, mikor a szegény parasztnak semmije sincs. Ezentul tehát ha fényes küldöttséget akarnak meneszteni Bécsbe, előbb meg kell kérdezni, kinek van aranyos ruhája. Legutóbb Beöthy Ödön mondta a nádorhoz küldött deputáció alkalmával: elégedjék meg fenséged az elszegényedett vármegyék egyszerü követi ruházatával! (T. i. az attilával.)[24]

A magyar viselet, vagyis az attila még az országgyülési vitáknak is tárgya lett. Amint emlitők, az ülésteremben csakis fekete attilában volt szabad megjelenni. A karzaton azonban bármily öltözetben helyet lehetett foglalni. Az 1844. év-

[23] »Überhaupt ungarisirt die Mode seit einiger Zeit die Mittelklasse und den Bürgerstand auffallend« etc. Pest, 1839. január 31.

[24] Pressburg, den 8. April 1840. («sich mit den schlichten Deputirten-Costüme verarmter Comitate begnügen.«)

ben az ülésen egy ifju az ülésteremben nem magyar ruhában végighasalt a padon. Az elnök ez illetlenség miatt kiutasitotta őt a követek közül.[25] E kiutasitás miatt nagy vita támadt az országos ülésen. Az elnök beszédében azt fejtegette, hogy nem magyar ruhában csakis a karzaton jelenhetik meg valaki; de a követek között csakis attilában szabad megjelenni. »Eddigi szokás — mondá az elnök — az volt, hogy ki az országos ülésbe jött, az itt alant mindig oly köntösben jelent meg, milyenben a karok és rendek. És ha ez a karoktól és rendektől megkivántatik, ifju embertől szinte meg lehet kivánni; sőt a rend és az illendőség hozza magával azt, hogy az eddigi szokás fentartassék. Én e szokáshoz ragaszkodom.«

Az e tárgy körül támadt vitában többen felszólaltak. Sztojka Imre báró, Mármaros követe például az elnököt vette védelmébe, mondván a többi között: »Emlékeztetem a karokat és a rendeket régibb időre, midőn a kerületi ülésbe is magyar ruhában mentünk. Hogy ezt elhanyagoltuk, ez nem jól történt; mert ha nemzetiségünk ruháját megvetjük, akkor arra is rámegyünk, hogy nyelvünkkel nem gondolunk és kiküszöböljük a nemzetiséget. Annálfogva nemcsak helyeselem, sőt köszönettel tartozom elnök őnagyméltósága tetteért. Itt a törvényhozó hatalom van együtt, mely törvényt hoz az országnak és ha az ifjuság a királyi tábla gyülésébe nem mehet magyar ruha és kard nélkül, ide még in-

[25] Az elnök szavai ezek voltak: »Azoknak, kik nincsenek magyar ruhában, tessék a galériára menni: mert ide (t. i. az ülésterembe) nem ugy kell bejönni, mint a Hollingerbe (kávéházba), ez már illetlenség. Kik magyar ruhában nincsenek, takarodjanak ki, vagy menjenek a galériára.«

kább nem kellene jönni, tisztelvén a törvényhozó hatalmat.«

Bár látható volt, hogy a ház tulnyomó többsége helyesli az elnök eljárását; azért mégis többen felszólaltak. Török Gábor, Arad megye követe a többi közt Szentkirályi felszólalását helytelenitvén, a következőket is mondá: »*itt a hallgatóság mindég magyar öltözetben jelent meg*, hivatkozom a karokra és rendekre s azon időre, midőn még a terem elrendezve nem volt; láttak-e a karok és rendek oly hallgatót, kin magyar ruha ne lett volna?... Én a régi gyakorlatot továbbra is fentartani kivánom, hogy a hallgatóság magyar ruhában jelenjék meg.«

Az utolsó felszólaló Beöthy Ödön, Bihar megye követe volt, aki az elnök iránt nyilvánitott szeretetre hivatkozva, a többi közt ezeket mondá:

»Vannak dolgok, miket az ember profanatio nélkül csak szivében hordhat. Szeretetet vallunk szép asszonynak s leánynak, kit szeretünk; de ezen szeretetet, mellyel elnökünk iránt viseltetünk, rejtsük szivünkbe, s birjuk mint sajátunkat. Azonban kénytelen vagyok kijelenteni, hogy rám nézve a mai discussio rendkivülileg meglepő volt. Nem azért hozom ezt elő, mert négy országgyülésen ily discussionak tanuja nem voltam; hanem mivel óhajtottam volna, hogy ez elmaradjon. Én vagyok az, aki semmi fontosságot a köntösben nem keresek; de mutasson valaki szabályt, hogy én magyar köntösben tartozom megjelenni a »Corpus Juris«-ból és mégis a szokásnál s nemzetiségünkkel összeforrt sajátságunknál fogva ezen köntösben kell megjelenni. Angliában costumek vannak, nekünk köntösünk, mellyel a nemzet bir, s kivált most ezen nemzeti köntös oly pongyola, melyben több kényelmet találok, mint a német öltözetben. S azon

kis kardot, mely annak jele, hogy valaha insurgáltunk, miért ne lehetne elhozni?... Én sajnálom, hogy ezen tárgy, mely nem ide való, itt felhozatott; mert a hallgatóság vagy kiegészitő része a törvényhozásnak, s akkor szabadságában áll rendelkezni, amint tetszik; — vagy nem kiegészitő része s akkor vesse alá magát a szabálynak és szokásnak, mely mindig az volt, hogy itt a teremben soha másban, csak magyar ruhában jelenhetik meg. Egyébiránt némely ifju emberek itt elfoglalják a követek helyét is, pedig erre világos szabály van. Vesse alá ennek magát mindenki; mert nem egyeztethetem meg az emberi méltósággal az ily becsuszást, mit illetlenségnek tartok. (Felkiáltás: »Menjünk tovább!«)

Ez a vita természetesen a magyar ruha győzelmével végződött. A magyar viselet győzelmének kell vennünk azt a feltünő jelenséget is, hogy Metternich herceg és Kolowrat gróf magyar ruhában jelentek meg az országgyülés megnyitásán.

XII.

ERDÉLY SZÉCHENYI ISTVÁNJA

Erdély Széchenyi Istvánja

A volt titkos rendőrség magyar és német megbizottjainak jelentései Kendeffy Ádám grófot Erdély Széchenyi Istvánjának irják. Tudott dolog, hogy a titkos rendőrség Erdély nagy hazafiairól: Wesselényi Miklósról, Bethlen Jánosról, Kemény Dénesről, Bánffy Lászlóról stb. ugyancsak gyülöletes hangon irogat. Annál különösebb, hogy a Kendeffy Ádámról szóló jelentések meglehetős elfogulatlansággal szólanak. Pedig hát Kendeffy gróf Erdélyben páratlanul népszerü ember s amellett a hazafias ellenzék vezető embere volt.

Ez az eset is mutatja, hogy a titkos rendőri jelentéseket kellő kritikával nagyon is használhatjuk. Temérdek oly dologról adnak ezek felvilágositást, miket sehol másutt meg nem találunk. A magyar történetirásra tehát nagy veszteség, hogy a volt rendőrminisztérium levéltára az utóbbi bécsi forradalomban elégett.

A mult század első felében, mikor a titkos rendőrség megbizottjai mindenütt ott lézengtek, ahol az emberek találkozni s társalogni szoktak, a táncmulatságok sem eshettek meg nélkülök. Ott ólálgattak ők még a mágnások bálján is s mint valóságos pletykavadászok rajta voltak, hogy minél több megfigyelést tegyenek s minél több beszélgetést kihallgassanak. Tudjuk, hogy a nyelvek sohsem pihennek s hogy főleg a mulatságokon gyom gyanánt burjánzik a pletyka.

A kémjelentések tehát olykor a tények tekintélyével ruháznak fel oly dolgokat is, amik még legjobb esetben is csak a képzelet szülöttjei.

A titkos rendőrség — amint emlitők — a bálokról is részletes tudósitásokat küldött Bécsbe. A pletykákat kirostálva sok igen érdekes és hasznos dolgot hüvelyezhetünk ki ezekből.

A nemzeti kaszinó egyik báljáról jelentette például a titkosrendőrség, hogy a mágnások teljesen elkülönitették magukat a többi meghivott vendégtől. Ők a terem felső részét foglalták el s előzetes megbeszélés alapján francia négyest táncoltak. A regnicolaris bizottság tagjai, a nemesek és a meghivott polgárok a terem alsó részén foglaltak helyet s bosszusan nézték a táncot, melyben ők nem vehettek részt. A mágnások viselkedése a köznemesi és a polgári vendégekkel szemben oly feltünő volt, hogy még az ellenzéki mágnások, mint Széchenyi István, Károlyi György stb. sem érintkeztek vélök. Ugy tettek, mintha mágnásismerőseik nagyon lekötötték volna őket. A jelenlévő erdélyi mágnások azonban a rendőri jelentés szerint teljesen másképpen viselkedtek. Az erdélyi urak ugyanis nyájasan társalogtak a polgárokkal — s hozzá kizárólag magyarul, holott a magyarországi mágnások a bálon csakis németül és franciául beszéltek.[1] Teleky László gróf erdélyi lévén, nem táncolt a mágnásokkal, hanem a nemesekkel társalkodott. Kendeffy grófné is erdélyi lévén, távoltartotta magát az arisztokráciától.

[1] »Die siebenbürger Magnaten unterschieden sich aber sehr merklich durch ihre viel grössere Herablassung, daher sie auch viel beliebten sind. Sie sprechen ungarisch, während die hiesigen deutsch oder französisch reden.« (»Notizen aus Pest über den am 19. Jänner abgehaltenen noble Casino-Ball.«)

Erdélyben az arisztokrácia — irja a titkosrendőrség — nem oly fenhéjázó, mint Magyarországban. Erdélyben oligarchia egyáltalán nincsen. Az erdélyi főurak nem ismerik a társaságban azt az elkülönitést a nemesi osztálytól, mely Magyarországban mindenütt uralkodik. Csak mióta a mágnások Pestet gyakrabban látogatják, kezd ez a szokás Erdélyben is észrevehetővé lenni.[2]

Az erdélyi főurak — irja a titkosrendőrség — majd mind a hazafias liberális pártnak a tagjai s patriotizmusukkal a nemességet is felülmulják. Távol vannak Bécstől; fény, pompa, kitüntetés náluk nem játszik oly szerepet, mint a magyarországi főuraknál.[3]

A titkos rendőrség jelentései még azt is tudtunkra adják, hogy az erdélyi mágnásifjak szivesen tanulnak külföldi egyetemeken s örömest járják be a nyugoti országokat. A mult század első évtizedeiben akadtak erdélyi mágnások, akik hosszú időt töltöttek Franciaországban, Angliában és Olaszországban. Olyanok is akadtak, akik Amerikát is beutazták, hogy lássanak és tanuljanak. A külföldi államokban lábrakapott uj eszmék azonban arra inditották a bécsi kormányt, hogy tőle telhetőleg megnehezitse a külföldi tanulmányutakat. Metternich még a követeket is

[2] »In Siebenbürgen ist die Aristokratie bei weiten nicht so hoch fliegend, als in Ungarn. Oligarchie aber gar keine da. In Conversation wissen sie jedoch sehr wenig von jener Zurückhaltung von den Adeligen, die in ganz Ungarn herrscht.« stb.

[3] Egy másik (1834. szept. 28.) jelentésében irja Ferstl rendőrtanácsos: »Die selten Vaterlandsliebe der Siebenbürger und insbesonder den Patriotismus des achtzigjährigen Grafen Haller, welcher durch seinen Vortrag nicht selten die ganze Versammlung zu Thränen zu bringen wisse, lobte.« etc.

jelentéstételre szólitotta fel külföldön utazó főuraink ügyében. Apponyi Antal párisi nagykövet például 1832-ben megirta Metternich hercegnek, hogy a két erdélyi főur: Béldy gróf és Wesselényi báró párisi tartózkodásuk alatt sürün érintkeztek Lafayette urral s az angol radikálisok vezérével Bowring doktorral. A jelzett főurak — folytatja Apponyi — Angliába, onnét pedig Amerikába utaztak. A két főurat kisérő személyzetnek hallgatag és tartózkodó magatartása lehetetlenné tette számomra, hogy róluk közelebbit irhassak.[4]

Ugyanez év junius havában Metternich a rendőrminisztert szólitotta fel, tenne sürgős jelentést a junius 14-én kibocsátott kabinet-rendelet értelmében, mint kéne eljárni a fiatal magyar urak ügyében, akik ujabb időben sürün folyamodnak felsőbb engedélyért több évi külföldi tanulmányutra. S vajjon megadható-e az engedély Béldy György grófnak két évi utazásra.[5]

Teleky Mihály gróf szintén két évre kért engedélyt, hogy Németországot, Franciaországot és Angliát tanulmányozhassa. Metternich ez alkalommal is a rendőrminiszter véleményét kérte ki, megadható-e ez engedély Telekynek s a többi folyamodónak; mert a császári rendelet értelmében oly országba, ahol politikai fondorlatok vannak, passus nem adható.[6]

[4] Paris le 17 Mars 1832. A son altesse Mensieur le Prince de Metternich.

[5] «Um allerhöchste Bewilligung mehrjähriger so genannter *Bildungsreisen* nach den vorzugsweise durch Unruhen und revolutionäre Umtriebe aufgeregten Ländern zu willfahren.« (Metternich Sedlnitzky miniszterhez, 1832. junius 25.)

[6] 1832. junius 23. Metternich Sedlnitzky miniszterhez. (»um Ausfertigung eines Staatskanzlerpasses sub sperati auf die Dauer von zwei Jahren für den Herrn Grafen Michael von Teleky.«)

A titkos rendőrség szerint a párisi (juliusi) forradalom óta az erdélyi fiatal főurak sürün keresték fel Franciaországot s onnét Angliába, söt Amerikába is elmentek. Ezen fiatal urak közt volt 1830-ban és később Kemény Domokos báró, Béldy Ferenc gróf, Bánffy János báró, Zeyk József, Kemény János báró, a fiatal Wesselényi Farkas és nevelője Balogh stb. Mivel ez ifjak a rendőrség szerint külföldön magukba szivják a liberális eszméket,[7] szigorú rendőri felügyelet alá helyezték őket. Sedlnitzky rendőrminiszter egymásután adta ki az efféle rendeleteket. Az 1832. május 20-án még a Göttingenben tanuló fiatal Zeyk Józsefet és Bánffy bárót is szigorú felügyelet alá helyeztette; mert lengyel menekültekkel érintkezni mertek. Ugyancsak elrendelte, hogy a külföldön tartózkodó erdélyi főurak levelezését szemmel tartsák.[8]

Az erdélyi főurak fiai közül többen voltak a bécsi polytechnikum rendes hallgatói. A harmincas években például Bánffy báró, Teleky Sámuel gróf, Kemény György báró stb. hallgatták a bécsi müegyetem előadásait. A rendőrminiszter szigoruan meghagyta embereinek, hogy az erdélyi ifjakat állandóan szemmel tartsák. (»Fortwährend unter einiger Aufsicht gehalten sein.«)

Azok között az erdélyi mágnásifjak között, akik legelőbb kezdték a külföldi országokat be-

[7] »Überhaupt ist bei dem jugendlichen Alter und bei den zu Neuerungen geneigten Tendenz dieser Individuen mit Grund zu besorgen, dass ihre politischen Grundsätze durch den Geist der modernen Irrlehren im Auslande verdorben werden sein dürfte.« etc.

[8] »Auf di Correspondenz der sämtlichen obgenannten Individuen — das schärfste Augenmerk zu haben.« etc.

járni és tanulmányozni, találjuk Kendeffy Ádám grófot is. Ő a nagy Wesselényi Miklóssal, Bánffy Lászlóval és Döbrentey Gáborral 1815-ben utazta be Olaszországot. Visszajövet pár évet Bécsben töltött. Ugy élt itt, mint második Alcibiades. Azaz, hogy kalandok után járt s mulatott. Kortársainak és a titkosrendőrségnek jelentése szerint athletai termetü, széles mellü, ritka szép férfiu volt. Mikó Imre gróf igy irta volt őt le: »Barna szeme, sas-orra, magas termete, széles válla, büszke testtartása a jellem határozottságát, szemei a szilajságát sejteté; derült magas homloka, nyilt tekintete nemes kedélyre, ritka szivjóságra mutatott.«

Kendeffy Ádám grófnak, mint Erdély egyik legkiválóbb patriotájának arcképét az ifjuság még éltében elkészitteté és egyuttal el is terjeszté. Igy hát ez arcképpel is igazolhatjuk mindazt, amit kortársai e férfiu testi szépségéről irtak.

Kendeffy — amint legbensőbb barátja, Wesselényi Miklós is — ifjuságában a sport minden ágát nagy szenvedéllyel üzte. Az uszásban, a vivásban, a lovaglásban, a céllövésben alig akadt párja. Megtette, hogy pihenés nélkül 24 mérföldet lovagolt. Fogadásból egy *huszonöt ölnyi medencét pihenés nélkül százszor átuszott.*

Ifjukorában, mikor még a kalandokon törte a fejét, sok párbaja volt. De erejével és tudásával sohasem élt vissza. Heves véralkatának köszönhette azt is, hogy Kolozsvárról egy időre távoznia kellett.

Kendeffy gróf házasságáig csak szenvedélyeinek élt. De a politikával nem sokat törődött, a tudomány után nem igen törte magát. Házassága után azonban teljesen megváltozott. Szelid és gyöngéd férfi lett belőle. Idejét hasznos dolgokra forditotta. Birtokain mintagazdaságot teremtett, melyet még a külföldi utazók is meg-

bámultak. A legelsők egyike volt, ki gazdasági gépeket, vasekéket hozatott. Erdély szomorú helyzete benne is fölébresztette a szunnyadó hazafias érzést s csatlakozott az ugynevezett vándor patriótákhoz: Wesselényi Miklóshoz, gyermekkori barátjához Bethlen Jánoshoz, Teleky Domokoshoz, Kemény Déneshez. És ő is járt megyéről megyére és szónokolt és áldozott minden hazafias és humánus célra. S mivel mindenfelé ezt mivelte, lassan-lassan Erdély legelső emberévé küzdötte fel magát. Tiszta hazaszeretete például szolgált kortársainak; lovagias jelleme, áldozatkészsége, rendithetetlen bátorsága a haza ifjuságának egyik bálványává tevék őt. A nép is minden bajában vigaszt, tanácsot, segitséget s meleg részvétet talált nála. Egy szóval szeretetet gerjesztett mindenfelé s jótevőnek, áldozatkész urnak tartotta őt mindenki.

A titkosrendőrség jelentései sok ily dolgot megőriztek Kendeffy Ádámról. Az 1835. évben például a rendőri jelentés szerint Bethlen Imre több külföldi vendég jelenlétében[9] azt mondá, hogy »*Kendeffy Ádám háza a szabadelvüség háza. Kendeffy gróf a szabadságért kész volt vagyonát, birtokait, sőt az életét is kockára vetni!*«[10]

Kendeffy gróf sokat áldozott az erdélyi magyar oskolák javára is. Jórészt ő alapitotta a kolozsvári vivóoskolát is. Sok szegény, de tehetséges ifju köszönhette néki, hogy tanulmányait folytathatta. Méltán irhatta tehát az erdélyi oskolák leglelkesebb professzora: Szász Károly: »Kendeffy nem a nagyenyedi kollégiumnak, ha-

[9] Sindford, Paget, Prunk stb.

[10] »für die Freiheit sein Habe, Gut, ja auch sein Leben im Stande gewesen wäre aufs Spiel zu setzen.« (1835. okt. 25. Kolozsvár.)

nem az egész hazai ifjuságnak gondviselője a legnemesebb értelemben.« Igy állván a dolog, nincs mit csodálnunk azon, hogy az erdélyi ifjuság Kendeffy grófot még halála után is a legnagyobb tiszteletben tartá s a hazafias gyüléseket a gróf sirja mellett tartá. Az 1835. okt. 10-én jelentette például a titkosrendőrség, hogy a kolozsvári katholikus, a református és az unitárius kellégiumok tanulói szövetséget kötöttek s a Hazsungárt-ban, Kendeffy sirja mellett tartják gyüléseiket. (»in Hazsungar zusammenkommen nechst dem Kendeffysche Grabmal.«)

Az 1836. január 22-én a titkosrendőrség Ferdinand főhercegnek, Erdély kommisszáriusának irta, hogy a diákok szövetsége Kendeffy sirja mellett a Házsungártban tartja összejöveteleit. (»am Gottes Acker Hazungar genannt«)

Efféle jelentésekben megirja a rendőrség azt is, hogy Erdélyben is megvan már a *Giovane Italia* s tagjai ennek a vagyonos és tehetséges, valamint a szemtelen és a vakmerő emberek.[11]

Az erdélyi liberális párt — amint emlitők — magában egyesitette az erdélyi főuri rendet. Ez a patrióta s egyuttal liberális párt 1830—1834. elejéig Kendeffy Ádám grófnál tartá tanácskozásait. Valóságos nemzetgyülések voltak ezek, melyeken Erdélynek legkiválóbb fiai vettek részt. A titkos jelentések szerint e tanácskozások alkalmával Kendeffy Ádám gróf mellett nem egyszer lelkesen tüntettek ugy a jelenlévők, mint a jurátusok és a diákok. A XVIII. század harmincas éveiben Kendeffy Ádám már népszerüsége tetőpontján állott. Sok jót kellett tennie; mert még az egyszerü nép is nagy lelkesedéssel és szeretettel vette őt körül. Érdemes meg-

[11] »entweder vermögliche, talentvolle, oder bis zur Desperation kecke und freche Menschen.«

emlitenünk, hogy a rendőrség erdélyi megbizottai, akik az ellenzék kiválóbb tagjairól oly sok rosszat jelentettek Bécsbe, Kendeffy Ádámról semmi silányságot nem tudtak kitalálni. Még Kendeffy Ádám életében irta volt nemzetének vérárulója: Istvánffy Sedlnitzky miniszternek, hogy az ellenzék Erdély ügyét az anarkia felé tereli. Wesselényitől, aki ez országban valóságos pestis, származik minden baj.[12] Wesselényi és párthivei Erdélyt Magyarországgal egyesiteni akarják s ha ez sikerül, Ausztriától elszakadni akarnak, hogy független magyar királyságot teremtsenek s Wesselényit Erdély vajdájává tegyék. A tapasztalt és nemesen gondolkozó férfiaknak az az őszinte véleményük — irja Istvánffy — hogyha Wesselényit, Kemény Dénest és Bethlen István grófot[13] el fogatják Szász Károllyal és Zeykkel egyetemben, a nyugalom Erdélyben azonnal helyreáll s a különféle társulások azonnal feloszlanak. Igy aztán a kormány tekintélye ujra helyreáll s az országgyülés lefolyása békés leszen. Bizonyára az országnak legnagyobb része örvendene, hogy ezen gonosz bogaraktól megszabaditanák; mert ez esetben nem kéne félnie a bekövetkezhető parasztlázadástól.[14]

[12] »Wesselényi ist die wahre Pest im Lande. von dem alles Übel ausgegangen, der den Ungehorsam im Lande allgemein machte.« etc.

[13] »Welche drei die allerschlechtesten in den ganzen Anhang sind.«

[14] »Gewiss wäre der grösste Theil des Landes froh, von diesen bösen Insekten befreit zu sein. dan wurde der Landtag ruhig und ehrenwert ablaufen und Europas bösen Zeitungs-Schreiber in Skandalosität Verbreitung die Auflehmung Siebenbürgens gegen die Regierung betreffend, gehämmt.« (Istvánffy Sedlnitzky miniszterhez, 1834. január 29.)

Amig Istvánffy Erdély kiváló fiairól: Wesselényi Miklósról, Bethlen Jánosról, Kemény Dénesről stb. ilyen gyalázatos hangon irt, addig Kendeffy Ádám grófra egyetlen rossz szót sem ejtett. Pedig hát az egész ellenzék Kendeffy házában tanácskozott; őt tartották a legmerészebb és legliberálisabb patriótának, aki még az egyszerü nép között is szokatlan népszerüségnek örvendett!

A rendőrminiszterhez küldött titkos jelentések semmi rosszat nem mondhatván Kendeffy grófról, többnyire közömbös hangon irnak róla. Azt azonban elismerik, hogy Kendeffy gróf Erdélynek Széchenyi Istvánja.

Az 1834. évben Erdély elnyomott népe sirt s nyögött az iga alatt.[15] Jobb sorsot az országgyülés megnyitásától várt. Erdély sokat remélt az együttlévő pozsonyi országgyüléstől, ahol hatalmas hivei voltak az uniónak, amitől a bécsi kormány irtózott. Ezért, hogy az erdélyi országgyülés ne érintkezhessék a magyar gyüléssel, a bécsi kormány eleinte Nagyszebenbe akarta összehivni az erdélyi országgyülést. Ezzel egyrészt távol akarta tartani azokat, akik Pozsonyból az erdélyi országgyülésre akartak utazni. E követeket és jurátusokat a rendőrség névszerint felsorolta. Deák Ferenc — irja az országgyülési rendőrség — azt állitja, hogy a kormány Erdély unióját bizonyára mint a legnagyobb hátrányt és terhet fogja az erdélyieknek béadni s célja elérésére a többséget bizonnyára megszerzi.

Az országgyülési ifjuság — irja Ferstl rendőrtanácsos — nagyon örvend az erdélyi ország-

[15] »Wie sich Wesselényi ausdrücke, lamentire und jammere jetzt Siebenbürgen« — irja az országgyülési rendőrség 1833. nov. 4-én.

gyülés közeli kihirdetésének; mert sokat vár az erdélyi nagy patrióták áldozatkészségétől s hazaszeretetétől.

A várakozás és a reménykedés e napjaiban Kendeffy Ádám gróf, a hazafias ellenzéknek ez időben lelke és vezére harminckilenc éves korában hirtelen meghalt. Akkor szállt a sirba, mikor a legnagyobb szükség volt rá, mikor legtöbbet lehetett tőle várni. Akkor költözött el, mikor meglett volna az alkalom, hogy övéi közt nagygyá legyen. A sors igy döntött s Kendeffy Ádám, nemzetének hozzáfüzött reményeit magával vitte a sirba. Legszebb jutalma életének, hogy Erdély népét határtalan szomoruság tölté el halálának hirére.

Az 1834. év február hó 19-én jelentik Kolozsvárról, hogy Kendeffy Ádám gróf (»*in Siebenbürgen ein solcher Mann, wie bei uns Széchenyi.*«) Jósika bárónál volt táncestélyen. Éjfélkor, meg sem várván hintaját, gyalog ment haza lánykájával. Alig félórával távozása után a bálteremben elhangzott a rémhir, hogy Kendeffy Ádám meghalt. A vendégek azonnal Kendeffy kastélyába rohantak s mindent megkiséreltek, hogy a grófot életrekeltsék. Azonban minden fáradozásuk hiábavalónak bizonyult.

Futótüzként terjedt el a városban a halálhir. Egy óra mulva a külvárosokból már tömegesen vonult be a nép a Kendeffy-kastélyba s halált kiáltott a méregkeverő és a hazaáruló fejére, aki megölte a nemes grófot! Egy ember a dühöngő tömeg elé állván, igy szólott: »Ha igaz, hogy a grófot megmérgezték, én leszek a vezetőtök s én viszlek benneteket Josika gubernátor megölésére; de előbb menesszünk az öreg Kendeffyhez küldöttséget s kéressük el tőle a grófnak holttestét. Egy másik deputátio menjen a városi magisztrátushoz s kérje

meg, hogy valamennyi orvos jelenlétében boncolják fel a holttestet.«

Mindez megtörtént s az orvosok megállapitották, hogy szivszélütés okozta a nemes gróf halálát. Erre a nép nagynehezen mégis megcsillapodott.

Kendeffy Ádám grófnak páratlan népszerüsége a temetés alkalmával is feltünő módon megnyilvánult. Még a titkosrendőri jelentések is bevallották, hogy hihetetlen tömegek (»unaussprechliche Menge Volks«) jelentek meg a temetésen. Nehogy emberhalál vagy más baj történjék, katonai őrség vonult a halottas házba. A megholtnak legjobb barátja: Wesselényi Miklós lóhalálában érkezvén Kolozsvárra, szinte futva ment a Kendeffy-palotába. Még a temetés előtt ért oda. Lent a kapuban gránátosok álltak, fent az emeleten szintén. Mikor Wesselényi ezt látta, haragra gyulva kardot rántott s mennydörgő hangon kiáltotta: »Ki rendelt benneteket e nagy hazafi házába? Takarodjatok innét ti hitvány zsoldosai a zsarnokságnak; mert ha nem mentek azonnal, darabokra váglak benneteket. Én Wesselényi Miklós mondom ezt nektek.«[15]

A kirendelt tiszt erre elvezette a gránátos katonákat s kezdetét vehette a gyászszertartás. Az egyházi beszédet Herepey, az ismert, kitünő szónok tartotta. A világiak közül Teleky Domokos gróf (»einer der ausgelassesten, kecksten Ultraliberalen«) megható beszédben ismertette a boldogult érdemeit.[16] Kijelentette, hogy amit a

[15] A rendőrminiszterhez küldött jelentés szerint Wesselényi ezután tüzes beszédet intézett a tömeghez a császári katonaság ellen, s annyira felizgatta a kedélyeket, hogy az nap délben már kikezdtek a katonasággal.

[16] »Nach den Geistlichen hielten drei patrioten die Seele erschütternde Rede« — irja a rendőrség.

boldogultnak életében megfogadtak, azt meg is tartják. Életükkel és vérükkel védik meg a szabadságot a deszpotizmus ellen. Ha nem is él már e dicső hazafi teste — mondá —, de lelke és szelleme bennünk él s az ő szellemétől lelkesitve fogunk tovább haladni az ő utain.

»Leirhatatlan — jelenti a titkosrendőrség —, mennyire el van keseredve ez a gonoszlelkü párt a vakmerő Kendeffy halála miatt. Áthozzák még a gondviselést is kora halála miatt.« Teleky Domokos után Bethlen János mondott bucsubeszédet. A legnagyobb hatást az ő beszéde keltette. Ő, aki a megboldogultnak gyermeksorban játszótársa, ifju- és férfikorban pedig testi-lelki jó barátja volt, oly meginditóan beszélt, hogy nemcsak a közönség, de ő maga is zokogott. Bethlen gróf hajadonfővel, harsány hangon igy fejezte be beszédjét: »*Esküszöm az élő Istenre és mindenre, ami egy igaz hazafinak szent, hogy e kiváló hazafinak minden elvét hiven követem, azokkal együtt élek és halok. Ugy segéljen engem az Isten; ámen!*«

Bethlen János ez esküjét az egész tömeg hajadonfővel, térdepelve megismételte. Maga Bethlen szép beszédét darabokra tépve a sirba dobta.[17]

A nép — jelenti a titkos rendőrség — keserü könnyek közt távozott a nagyrabecsült s nagylelkü patrióta sirjától!

Az esküről, amit Kendeffy gróf sirjánál tettek, nem egyhamar feledkeztek meg. A hazafias liberális párt vezetését Bethlen János vette át s

[17] »Die Bewegung war sehr gross und die unaussprechliche Menge Volks sammt allen die gegenwärtig waren, Knieten mit entblösten Häuptern nieder und legten auf die Worte des Grafen Johann Bethlen den Eid ab.«

többnyire az ő lakásán tanácskoztak. De Kendeffy Ádám grófról mindig megemlékeztek. Diszes siremléket is akartak néki állitani, ezért a gyüjtést is megkezdték.

Az 1834. év október 12-én jelentette Ferstl rendőrtanácsos Sedlnitzky miniszternek, hogy *Erdélyben már általánossá lett az a hit, hogy a hirtelenül meghalt Kendeffy Ádám grófot, akit ugy a nemesség, mint a köznép még mindig mint egy igen nagy hazaift sirat, a kormány tétette el lábalól.*

A siremlékre való gyüjtés Kendeffy barátai között annyira előrehaladt, hogy egy évvel halála után már a tervet is elkészitették Bécsben. Mivel a siremlék feliratára különféle tervek merültek fel, az emlékbizottság egyelőre nem döntött.[18] A titkosrendőrség jelentése szerint az 1835. év elejéig a siremlékre 18.677 forint gyült egybe.

Tudjuk, hogy a kolozsvári temetőben felállitott monumentális siremlékre semmiféle feliratot nem vésettek. A siremlék egy hatalmas obeliszk, melynek négy oldalát négy remekbe faragott, haldokló oroszlán ékesiti. Az obeliszk tetején fátyollal boritott hamveder van.

Érdemes megemlitenünk, hogy Kendeffy Ádám gróf sirját szenthelynek tartották, melyet hosszú ideig állandóan virágok és koszorúk tömege boritott. Közelébe temetkezhetni, nagy kitüntetésszámba ment. Az 1836. január havában

[18] »Noch ist die Commission hinsichtlich der verschiedenen Devisen und Inschriften unter sich nicht einig geworden, daher weiss man auch nicht auf welche Art derselbe ausgeführt wird.« (1835. febr. 17.) Ugyanezen év márc. 15-én irja a titkosrendőrség, hogy Kendeffy siremléke ügyében a társaság nem tudott megegyezni. Ezért Mikes János gróf Bécsbe utazik, hogy a vázlatot elkészittesse.

meghalt Szoboszlay szenátornak nagytehetségü fia, aki a kolozsvári piarista-kollégium tanitványa volt s aki egyesitvén a katholikus, a protestáns és az unitárius diákságot,[19] Kendeffy sirja mellett tartá a gyüléseket. Ez a lelkes ifju haldokolva arra kérte diáktársait, hogy a nagy Kendeffy sirja közelében temessék el s hogy temetésekor Wesselényi Miklós kedves dalát játssza a cigánybanda. Mindez — irja a rendőrség — meg is történt. A diákok cigányzene kisérettel énekelték Wesselényi dalát a gyászmenet alkalmával.[20]

A hazafias ellenzék Erdélyben Kendeffy halála után is napról napra erősödött. A főurak majdnem kivétel nélkül e párthoz tartoztak, csak ugy, mint a nemesek tulnyomó része. A rendőri jelentések szerint a fiatal Bethlen Ferenc s a többi ifjú főur közös pecsétnyomót készittetett s levelezésükben azt használják. A pecsétnyomó egy égő gyertyát ábrázolt, mely fölött egy püspöki süveg volt ezzel a felirással: Sötét van, menjünk aludni!

Az Erdélybe küldött császári kommisszárius: Ferdinánd főherceg semmire sem ment az ellenzék hatalmas táborával szemben. Ferdinánd főherceg beutazván az országot, visszatért Kolozsvárra. A hivatalos hatalom elrendelte a város kivilágitását a főherceg bevonulásakor. Biz ezt hiábavaló dolog volt elrendelni. Ugyanis az öszszes főur s az ellenzék minden számottevő tagja a főherceg bevonulása előtt elhagyta Kolozsvárt;

[11] »Unter denen Studenten der drei Religionen katolisch, reformirt und arianer wirklich ein Bündniss auf Anhetzen der Ultrapartei besteht.« (1835. nov. 3-iki rendőri jelentés.)

[20] »Nach dem die Leiche beim Stadtthor hinausgeführt war, dessen Anhänger Studenten die gebetene Melodie nach der Musik auch gesungen haben.« (1836.)

mert házát vagy lakását egyik sem akarta ki-világitani.

Erdélynek hangulatát ez időben pompásan festi Huszár Károly bárónak az a levele, melyet Was Imre grófhoz intézett s melyet a titkos-rendőrség hü másolatban terjesztett fel a rendőr-miniszternek. Kivonatosan ismertetjük itt az érdekes levelet. Már — irja Huszár báró — a szászok is csatlakoztak hozzánk. A székelyek a mi isteni Wesselényi Miklósunk kipróbált kezére vannak bizva. Mindnyájunknak egy akaratunk, egy óhajunk van. Mi együtt egész nemzet vagyunk. Akár megnyilik az országgyülés, akár nem, nekünk mindegy. A nemzet ugyanis a kormány provisorikus hatalmát nem ismeri el. *Amint elveink változhatatlan keresztülvitelére drága, megboldogult barátunknak, Kendeffy grófnak hideg teteménél megesküdtünk*, a hatalmat előbb vagy utóbb kezünkbe kell vennünk, hogy a müvelt francia kormányrendszert meghonosithassuk hazánkban. Bármennyi bajonettel jön az osztrák kormány, nem kell félnünk; mert a nemességben bátorság és energia lakozik s a hazához való nemes odaadás uralkodik. Sok, nagyon sok hang követeli a nemzeti szabadságot s ez a hang hamar el fog jutni Ferdinánd főherceg fülébe is!...

Ez időben Erdélyben számos külföldi politikus megfordult. Ezeket az ellenzék vezetői kitüntető szivességgel fogadták. A titkos rendőrség jelentése szerint az idegen urak a liberális ellenzék körében oly jól érezték magukat, hogy Kolozsvár feledhetetlen marad emlékükben.[21] Vala-

[21] »Sie versicherten — irja a rendőrség — die Gesellschaft, hier sowohl Liberalität, Popularität als auch jenen Geist gefunden zu haben, dessen sich kein konstitutionelles Land schämen darf.«

mikor a külföld előkelő utazói és politikusai Kendeffy Ádám gróf vendégszerető házában találtak szivélyes fogadtatásra. Az ő halála után özvegye: Bethlen Borbála és két lánya, Róza és Kata fenntartása grófi ház régi hagyományait. Kendeffyné nemcsak szivesen fogadta, de ünnepelte az idegen politikusokat. Egy ilyen alkalommal Bethlen Imre gróf biztositotta a jelenlévő angol vendégeket, hogy Kendeffyné házát ugy kell tekinteni, mint a szabadelvüség szalonját.[22] Maga a grófné, aki nemrég Párisból jött vissza, uti élményeivel mulattatá vendégeit. Magasztalta a franciák szabadelvüségét s boldognak mondá azokat, akik a franciák szabad országában élhetnek. Az idegen vendégek — irja a titkosrendőrség — dicsérték és csodálták a grófné szellemességét.[23]

A rendőrség jelentése szerint az angol vendégek Triesztbe utazván, onnét Kendeffy Ádámnénak, özv. Wesselényi Józsefnének (Kendeffy Rozáliának), Béldy Ferencnek, Wesselényi Farkasnak irtak. Ez utóbbi vette nőül özv. Kendeffy Ádám grófné leányát, Rozáliát. A Kendeffyek rokonsága a Wesselényi család tagjaival magyarázza meg azt a nagy szeretetet, mellyel a Kendeffy-ház tagjai Wesselényi Miklós iránt viseltettek. A titkosrendőrség jóvoltából birjuk azt az igazán szép levelet, melyet az öreg Kendeffy

[22] »Bethlen Imre versicherte die Fremden, dass das Haus der Gräfin nicht anders, als ein Salon des Freisinns anzusehen sei.« (1835. okt. 25-iki jelentés.)

[23] A külföldi vendégek először Wesselényi Józsefnénél (Kendeffy Rozáliánál) voltak ebéden. Este pedig Kendeffy Ádámnénál zeneestélyen. (»Denselben Tag abends waren die erwähnten bei Gräfin Kendeffy zur Sonate geladen, wobei die Gesellschaft der Geladenen weit zahlreicher war, als bei dem erwähnten Dinees.«)

Rozália (Wesselényi József özvegye) irt *»drága, üldözött unokaöccsének«:* Wesselényi Miklósnak.[24] E levélben a meleg részvét és az őszinte szeretet szól Wesselényi Miklóshoz. A családtagok üdvözlete mellett tudatja, hogy Wesselényi Farkas és neje, Rozália csókoltatják. Mindenáron önhöz akarnának menni — irja a jó asszony —, de én nem eresztem őket.[25]

A Kendeffy család gyakran tartózkodott Pesten és sürün érintkezett itt Wesselényi Miklóssal s a magyarországi ellenzék vezetőembereivel.[26] Az 1839. év január 23-án volt Pesten a jogászbál. A rendőri jelentés szerint a Kendeffy család nem vett részt a bálon; mert a náluk élő francia hölgy: Calame kisasszony hirtelen meghalt. Ez a nagyműveltségü francia hölgy Kendeffy grófné támogatásával leánynevelőintézetet akart nálunk alapitani; de a váratlan halál megakadályozta a terv kivitelét.[27]

Ez az utolsó adat, amit a titkosrendőrség iratai közt a Kendeffy családról találnunk sikerült.

[24] Kendeffy Rosalia, Witwe des Josef Wesselényi an Baron Wesselényi Miklós nach Pressburg.

[25] Wesselényi Farkasnak édesanyját is, nejét is Kendeffy Rozáliának hivták.

[26] »Die Baronin Wesselényi, welche ein geborene Kendeffy ist und in ununterbrochenen Umgang mit dem bekannten Bánffy László an etwas schmiedet.« — irja a rendőrség s hozzáteszi, hogy Kendeffy Rozália késő éjjelig tanácskozott Bethlen Jánossal. A patriótákat nagyon elkeseritette Wesselényi üldöztetése.

[27] Notizen aus Pest von 24. Jänner 1839. — A sok nyelvet beszélő Kelemenről irja 1836. január 27-én a rendőrség, hogy ezt az ultraliberális, veszedelmes embert Kendeffyné fogadta szolgálatába.

A Malomvizi Kendeffy grófi család férfiágon Ádám grófban kihalt. A család birtokai Hátszeg legfestőibb vidékén terültek el. Malomviz, Magyar Brettyán, Orlya-Boldogfalva, Kolczvár voltak ősi birtokai. Orlya-Boldogfalvát a legfestőibb kastélynak tartották. Kolczvár pompás romjai ma is láthatók. A rege szerint Kendeffy Ilona e vár erkélyéről eregette a fonálszálat a mélységbe.

Amint emlitettük, Kendeffy Ádám grófnak két leánya volt. Az idősebbiket: Rozáliát Wesselényi Farkas vette nőül, az ifjabbik: Katinka pedig Andrássy Gyula grófnak lett a neje.

XIII.

POLITIKAI SÉTÁK POZSONYBAN

Politikai séták Pozsonyban

I.

A pozsonyi országgyülések anyagát jórészt ismerjük ugyan, de az országgyüléseken kivül történt politikai tanácskozásokról már vajmi keveset tudunk. Pedig minden országgyülésen számtalan értekezletet tartottak s ezeken a karok és a rendek (pártok szerint) már az országos ülések előtt kifejtették nézetüket s a követendő elveket előre kijelölték s meghatározták. E tanácskozásokon természetesen nem az ugynevezett kerületi üléseket értjük. Ezek 1790 óta rendszeresen folytak. A titkosrendőrség e kerületi üléseket állandóan politikai kluboknak nevezgeti. A valóságban azok is voltak; mert törvényes alapjuk nem volt. A bécsi kormány mindég sanda szemmel nézte a kerületi üléseket, melyeken nem az ő bizalmas emberei elnökösködtek s mivel ez üléseken az uralkodóház politikája ellen kemény igazságokat mondtak, az udvar a törvénytelennek mondott kerületi ülések megszüntetésével több izben fenyegetőzött.[1]

[1] Az 1825—1827. évi országgyülés után jelentették, hogy a hosszadalmas országgyüléseknek oka a kerületi ülés. »Die erste ist die, die neuere nicht gesetzliche Institution, die sich vom 1790—91. herdatirt, der Zirkularsitzungen, zu welchen sich die Stände ohne ihrem legitimen Praesidium versammeln, abwechselnd führen die Ablegaten das Praesidium... da wird ungestört über die wichtigsten Gegenstände debattirt, man überlässt sich ohne Scheu den leidenschaftlichen Impuls, schreut und lärmt.« etc.

A szokásjog alapján a kerületi ülés az országgyülés szerves részévé válván, a követek pártok szerint már a kerületi ülések előtt végbement tanácskozásukon megállapodtak a követendő eljárásban. Ezek a tanácskozások pártértekezletek voltak ugyan, de a napirenden lévő tárgyakat többnyire részletesebben s behatóbban tárgyalták, mint magukon az országgyüléseken. Itt jelölték ki rendesen a szónokokat is. Az országgyülések idejében alig mult el nap tanácskozások nélkül. Nyaratszaka ezeket egyik-másik követ szállásán, a kertben, aztán sétaközben az utcákon, a kiránduló helyeken, a sétatéren és a ligetben tartották. Télen, 1825 óta, a tanácskozásokat az időleges kaszinókban folytatták. Hála az országgyülési titkosrendőrség éberségének, minden ilyen értekezletről tudósitások maradtak ránk, melyek elég bőven adják a szónokok beszédeit. Mivel a követek az ilyen tanácskozások alkalmával szabadabban szólhattak, mint az országgyülésen, temérdek oly dolgot elmondottak, mikről különben tudomást sohsem szerezhettünk volna. A titkosrendőrség mindig fontosnak tartotta a követek tanácskozásait s tőle telhetőleg mindent elkövetett, hogy ezekről a rendőrminiszternek kimeritő jelentéseket adhasson.

A titkosrendőrség ugy 1811-ben, mint 1825-ben jelentette felsőbb helyre, hogy a vezetőférfiuk az országgyülésen kivül összegyülnek, »complotte«-okat kovácsolnak, pártokat és törvénytelen egyesületeket alkotnak, hogy később a táblák törvényes tárgyalásánál céljukat elérhessék s akaratukat érvényesithessék. Ezek az összejövetelek, ezek a tárgyalások, miket a pártok vezetői a törvényes ülések előtt tartanak, a főokai annak, hogy a kormánynak sohsem sikerült a nyugtalanságokat, az összeesküvése-

ket és a lázadásokat teljesen elnyomnia, még kevésbé lehetetlenné tennie.[2] A régebbi idők több államférfia ezt teljesen belátta. Mikor Korvin János helytartóvá lőn, országgyülési articulust hozatott, mely szerint az országgyülési tárgyakról az üléseken kivül való tárgyalás és beszélgetés főben járó vétségnek vétetik. Időjártára a négy kerület emberei összejöttek, hogy az előterjesztéseket megbeszéljék, az ügyeket előkészitsék az országos ülésekre. Imigyen azt akarták elérni, hogy nagyobb rend uralkodjék s hogy különbség legyen a konferencia és az országos ülés között. A követeket aztán négy kerületbe osztották. Igy jöttek létre a kerületi ülések. Ujabb időben azonban — irja a titkos rendőrség — megint a régi szokáshoz tértek vissza. A követek összejöveteleket tartanak a kerületi ülések előtt s ezekben határozatokat hoznak olyan tárgyak felől, amiket csak az országos üléseken volna szabad tárgyalni. Imigyen a személynöknek és a királyi notáriusoknak befolyása semmivé lett és a királyi érdek részére elveszett. *Az országgyülés ilymódon a régi formának csak az árnyéka. A kerületi ülések már jelentékenyebbek, a titkos tanácskozások és határozatok pedig a legdöntőbbek.* Tehát minden forditott rendben halad. Legfontosabbak tehát az üléseket megelőző tanácskozások és megállapodások. Ezeknek köszönhetni, hogy a kerületi üléseken hosszabb megfontolás és tárgyalás mellőzésével mindjárt deputatiók választásához fognak. Akik ezt az eljárást helytelenitették, azoknak azt mon-

[2] »Diese Versammlungen und Unterredungen, welche die Partheigänger vor den gesetzlichen Sitzungen hielten, der Hauptgrund und die werksamste Ursachen seien, dass die Regierung nie zu Kraft gelangen die Unruhen... etc. »unmöglich machen.«

dották, hogy a király a beteg, a rendek pedig az orvosok consiliuma, tehát mindegyiküknek jólértesültnek kell lennie, hogy a betegen segithessenek és tanácsot adhassanak.

A deputátiók müködése s az országgyülési formában való előzetes tanácskozás — irja az országgyülési rendőrség — ellenkezik a törvényekkel, ellenkezik a szokással is.

Ezeket a tanácskozásokat azonban sem a bécsi kormány, sem az országgyülési titkosrendőrség meg nem akadályozhatta. Mivel pedig úgy az uralkodó, mint kormánya tudni akarta, ki mit beszélt ezen vagy amazon az értekezleten, a titkosrendőrségnek ugyancsak nehéz dolga volt.[3] Maga a rendőrség feje jelentette például 1811-ben Bécsbe, hogy emberei lépten-nyomon követik a követeket az utcákon és a sétahelyeken, sőt a vendéglőkben is körülöttük leskelődnek. Sajnos, amint a követek észreveszik a titkos kémeket, azonnal abbahagyják a beszélgetést.

Azt persze nem sejtették a követek, hogy az országgyülés tagjai közt is vannak megfizetett kémek. Ilyenek voltak például az ugynevezett *Sitzungsreferenten*, aztán az indegenákat helyettesitő követek egy része.[4] Az uralkodó

[3] A Szász Károly és Bethlen beszélgetésének meghallgatásával megbizott jelentette például a miniszternek 1834-ben: »Mit welchem Risiko, dass es mir gelungen ist zwischen Bethlen Janos und Karl Szász zu behorchen, es schaudert mir heute noch davon.« (Három napig követte őket mindenüvé, de hiába.)

[4] Ferenc császár maga adott utasitást a titkosrendőrség vezetőjének ez ügyben. Igy lett például Sarau grófnak helyettese az országgyülésen Radicsevics, aki megfizetett spion volt.

többnyire a városi követek közül választotta a titkos kémeket. Ezek természetesen nem valami lelkes magyarok voltak. Volt idő, mikor nyolc városi követ volt jó fizetés mellett a titkos rendőrség alkalmazottja. Az 1811—1812. országgyülésen, melyet a legnagyszerübb országgyüléseink egyikének mondhatunk, Pest követe, Hoffmann, aztán Buda követe, Kalmárfi spioni szolgálatot teljesitettek.

A titkosrendőrségről tudott mindenki, de alkalmazottjaikat már nem igen ismerték.[5] Mondanunk sem kell, hogy az országgyülés tagjai mód nélkül gyülölték a titkos kémeket.

Az 1826. év február 7-én irta Martinecz a rendőrminiszternek, hogy 5-én, a kerületi ülésen szó esett a titkosrendőrségről. Nincs az a csuf szó és szidalom — irja Martinecz —, amellyel nem illették a denunciánsokat és a titkosrendőrség embereit. Komáromy, abaujmegyei követ, a többi közt ajánlotta, hogy mindenkit, akit ezek közül megcsipnek, tüzes vassal meg kell bélyegezni. A rendőrminiszter urat pedig meg kell kérni, hogy a titkosrendőrség minden tagját, mint az ökröket, jelöltesse meg, avagy orrukat vágassa le, hogy e gonosz embereket mindenki felismerhesse.[6]

Dessewffy Aurél édesatyjával sétálva mondá, tudjuk, hogy a titkosrendőrségnek itt tárháza van, tehát mindent el kell követnünk, hogy mühelyüket felfedezzük. Az öreg Dessewffy, aki ezt

[5] Dessewffy Aur,l mondá a rendőri jelentés szerint: »Mann wisse, dass die geheime Polizei hier eine Niederlage habe, und man gäbe sich alle Mühe ihre Werkstätte zu entdecken.«

[6] »Alle Individuen der geheimen Polizei so wie die Ochsen zu zeichen, oder ihnen die Nase abschneiden zu lassen.« etc.

már réges-régen tudta, csak ennyit felelt fiának: »Mais quelle Idee!«

A követek s az országgyülési ifjak gyülölték a titkosrendőrséget. Szó ami szó, biz az eléggé gyülöletes intézmény volt. Ma mégis hálával kell róla megemlékeznünk; mert sok és nagybecsü dolgot megőrizett az utókor számára. A pozsonyi országgyülések alkalmával ezernél jóval több szobát foglaltak le a főrendek és a követek számára. Alig volt tehát ház szállóvendég nélkül. A pozsonyi házakhoz tehát számtalan magyar emlék füződik. Hiszen igen soknak volt országos nevü vendége s igen sok házban tartottak fontos tanácskozásokat. Igy vagyunk a pozsonyi utcákkal és a sétahelyekkel is. Nincs egy lábnyomnyi hely, melyen embereink meg nem fordultak. S az utcákon és a sétatereken folytatott politikai tanácskozásokról tengernyi titkosrendőri jelentés maradt ránk.[7] Ezekből látjuk, mennyi lélekemelő eszme, mennyi nemes gondolat szólalt meg a nyilvános tereken s mennyi hazafias terv került szóba! Örök kár lett volna, ha mindez feledésbe megy.

A titkosrendőri jelentéseknek tehát sok mindent köszönhetünk. Temérdek oly dolog akadt, amit a követek az országgyülésen el nem mondhattak, de amit bizalmas baráti körben nyiltan tárgyalhattak. S az országgyülési rendőrség minderről bőséges jelentéseket küldött volt Bécsbe. E jelentésekből tudjuk például, hogy az 1811—1812. évi országgyülés tárgyalásaira nemcsak az örökös tartományok, de még a külföldi országok is figyeltek. Nemcsak Wallis miniszter, de más ausztriai államférfiak is kijelentették, hogy sohsem hitték volna, hogy ennyi

[7] Sajnos! ezek a legutóbbi bécsi forradalomban mind elégtek.

fölvilágosult és tanult fő legyen Magyarországban.[8]

Bár igy állt a dolog, Ferenc császár nagyon megbánta az országgyülés összehivását. A titkosrendőrség 1811. szept. 11-én már megirta, hogy ez lesz az utolsó magyar országgyülés. Hogy Ferenc császár minő szemmel és kedvvvel nézte az országgyülés magas szinvonalon való tárgyalásait, arra elég lesz a következő esetet megemlitenünk. Joel hazai nagykereskedő, aki egyuttal Eszterházy hercegnek is bizalmas ügynöke volt, Ferenc császárnál lévén kihallgatáson, őfelsége a pozsonyi országgyülésről ilyen kérdéssel fordult Joelhez: »*Was machen die Narren in Pressburg?*«

Mikor a császári nyilatkozatot a rendek megtudták, a titkosrendőrség jelentése szerint, azt mondották, hogy majd megmutatják őfelségének, hogy ők nem bolondok.

Bugon horvát követ is kihallgatáson lévén az udvarban, a császár azt mondotta néki: »Eddig sokat tartottam a horvátokról, de most látom, hogy ti sem vagytok semmivel sem jobbak a magyaroknál«.[9]

A titkosrendőrség jelentéseiből tudjuk meg, hogy az országgyülés bezárása után, 1812-ben, Bécsben arról tárgyaltak, hogy a volt országgyülés legkiválóbb tagjait elfogatják!

[8] 1811. okt. 9. »Er hätte es nicht geglaubt unter den Hungarn so viele aufgeklärte etc. Köpfe zu finden.«

[9] »Ich habe bisher viel auf die Kroaten gehalten, sehe aber nun, dass ihr auch um nichts besser seits.« etc. Az 1811. dec. 28-án jelentette a rendőrség a megfigyelt Nagy Pálról: »Einen Schein von Besserung in seinen Gesinnungen, aber auch nur in der Hoffnung einer Beförderung, angenommen hat.«

Az 1825—1827. évi országgyülés alatt a titkosrendőrség annyi jelentést küldött Bécsbe a magyar viszonyokról s az országgyülés tagjainak bizalmas tanácskozásairól, hogy ezekből több kötet telnék ki.

A titkosrendőrség ilyetén jelentéseiből tudjuk meg azt az alig ismert dolgot, hogy a pragmatica sanctio tárgyalásakor a várból 24 töltött ágyut irányitottak az ülésteremre. S ha a rendek a törvényjavaslatot el nem fogadják, összelövik az üléstermet.

Beöthy Ödön, a nagy szónok, több követtársával, köztük Teleky László és Szapáry Antal grófokkal a pozsonyi promenádon sétaközben igy beszélt: Mária Terézia Magyarországban nagy dolgot fedezett fel s erre formális patenst bocsátott ki. *Mária Terézia felfedezte, hogy a magyarokkal mindent csinálhat és zsebükből az utolsó garast is kicsalhatja, ha ünnepeken s vasárnapokon olykor szép és üres szókat intéz hozzájuk, azaz mézzel kenegeti a szakállukat!* Mária Terézia ugy találta, hogy minden népe között csak a nagylelkü s fölötte kedvelt magyar nemzet képes még veszedelem idején is fellelkesülni s vérét feláldozni királyáért és hazájáért. Ebből aztán arra a következtetésre jutott, hogy *a magyarok az osztrák házért készek meghalni. A szép asszony tehát azt mondotta: jól van, haljatok meg lábaimnál.* S a jezsuiták legfelsőbb meghagyásra azonnal tanitani kezdték: dulce est pro patria mori.[10] Az országnak e dicső anyja aztán azon gondolkozott, hogy a nagyon is kedvelt magyaroknak miként tegye könnyüvé a nemzeti halált. Egy asszony, aki ismeri szépségének hatalmát, sohasem jő zavarba.

[10] Édes dolog a hazáért meghalni.

Aztán a divat is segitségére van; mert a divat lehet erkölcsi, de lehet erkölcstelen hatalom is. *Egyik udvari mulatságon néhány mágnás magyarul beszélvén, a nagy királynő igy szólt hozzájuk: Kiméljétek füleinket barbár nyelvetek hangjaitól!* E szép mondás ezerszeresen visszhangzott a császári termekben s csakhamar elterjedt a szalonokban is. Igy történt aztán, hogy a magyar szó a mágnások ajkán teljesen elnémult s ezzel együtt a nemzeti érzés is kialudt szivükből. *A magyar főnemesség 1780-ban a nemzeti érdekekkel szemben már teljesen idegen volt.* És most jött II. József, aki a magyar nemzetiség e szánandó képviselőit jelentéktelenségük igazi értéke szerint méltatta. Ő uj életet akart a magyarságba önteni. Igy történt, ami történt. Ám mi, akikben a magyar nemzeti érzés nem halt ki, tanultunk II. Józseftől; minket lelkesit az ő mondása: *édes dolog a hazáért élnünk!* S e lelkesedésünket gyermekeinkbe is be akarjuk oltani!

József halála után — folytatá Beöthy — egy gonosz szellem ismét lábraállitotta a latinizmust, de mivel ez kissé sántikált, az illyrismust adták mellé s Temesvárra az illyr nemzet részére országgyülést hirdettek s az erdélyi szászokat is megmozditották. A többit megtette aztán a francia forradalom. Az idegen elemeket felülről támogatták s gyarapitották, a magyart meg elnyomták. Ám a magyar elem levegőt követelt s szerzett is magának. *Most láthatjuk aztán, hogy felülről valóságos elemi küzdelem folyik az ébredő magyar nemzetiség elnyomására, vagy legalább szük határok közé szoritására!* S ha nem gondoskodunk elég erős villámháritóról, egy legközelebbi vihar agyonsujthat bennünket. Ez a vihar közel van, hiszen Prágában már azt tanitják, hogy Magyarországban alig hárommillió magyar

van! S ezt a hamis adatot egész Európában elterjesztik.[11]

A titkosrendőrség e beszédhez hozzáteszi, hogy Beöthy Ödön olyan ember, aki képes mindezeket az országgyülésen is elmondani.

Az országgyülési titkosrendőrség jelentéséből tudjuk meg Ferdinánd főhercegnek Pozsonyban tett ezen nyilatkozatát: »*Minden magyarra, aki az alkotmány szót kiejti, huszonötöt kell veretni.*«

Ezt a jeles nyilatkozatot bizonyos lelkigyönyörüséggel terjeszté fel a rendőrség. Nincs mit csodálkoznunk ezen. Hiszen ez az országgyülési rendőrség még a régi magyar történetirókat is leszólta.[12] Verbőczyt, akit óbudai zsidóbirónak mondott, a legnagyobb szidalmakkal illette.

Az 1808. év október 5-én irja a pozsonyi országgyülési rendőrség feje, hogy a »gutgesinnt« urakkal volt együtt s ezek érthetetlennek mondották azt, hogy az országgyülésen, mikor az insurrectio ügyét tárgyalták, a katonai akadémia alapitásával álltak elő. Két nap alatt nyolcszázezer forintot irtak alá e célra — mikor az insurrectióra egyetlen fillér sincs. Ez a katonai akadémia a gutgesinnt-ek szerint Magyarországot még jobban elszakitja Ausztriától. Furcsa világ ez! Most a megkoronázott, bájos királynénak a rendek

[11] »Dieses Gewitter ist sehr nahe, denn in Prag wird bereits gelehrt, dass die eigentlichen Ungarn in ihrem Lande kaum 3 Millionen zählen, und diese Lehre wird über ganz Europa verbreitet.« (»Eugen Beöthys Äusserungen in Bezug auf die Unterdrückung der ungarischen Nationalität, Pressburg den 25. Juni, 1843.)

[12] »Das dunkle Alterthum der Hungarn lässt sich mit Gewissheit nicht enträzlen.« etc. (1808. szept. 20.)

csak vivat-ot kiáltottak, Mária Teréziának ellenben életüket és vérüket ajánlották fel.

A rendőrség megbizottja 1808. szeptember 26-án az ülés után több mágnással és követtel együtt távozott. Beszélgetés közben szóba kerültek a kerületi ülések, miket a bécsi kormány mindig törvényteleneknek tartott. A követek erre imigyen nyilatkoztak: *Épp a kerületi ülések az igazi alapjai az országgyülésnek; ezek bizonyitják a nemzet szabadságát; ezek az alkotmány fenntartásához elengedhetetlenül szükségesek; ezek nélkül már régen nem volna alkotmányunk!*[13]

E fejtegetés után — irja a rendőrség — a társaság nagy része távozott, csak a pécsi nagyprépost maradt még ott Markovics követtel. A nagyprépost imigyen beszélt: A kerületi ülések igazi zsidó oskolák, melyek csak az ügyeket nyujtják. A szónokok csak azért beszélnek, hogy szónoki tehetségüket és szellemességüket csodáltassák, de ezt egyik sem hazafiságból teszi. A király ne várjon semmit ez emberek nagylelküségétől; ők csak azt teszik meg, amire kényszeritik őket. A magyart könnyü feltüzelni, de lelkesedése hamar elül. Ünnepélyek, ebédek, bálok, nemzeti ünnepek s alkalmas szindarabok kellenek nékik. Ezekkel legjobban lehet rájuk hatni.[14]

Ugyanez évből több jelentés szól a pozsonyi Pálffy-féle kertben tartott összejövetelekről. Hager báró a rendőrség fejéhez rendeletet küldött s megirta neki, hogy ne azt irják meg néki,

[13] 1808. szept. 26. (»Die Cirkularsitzungen die Basis und der Richtschnur eines Landestages wären, sie die Freiheit der Nation beweisen.« etc.)

[14] »Der Hungar nie aus Grundsatz etwas thut, ist leicht zu überraschen, aber eben so leicht verschwindet sein Enthusiasmus.« stb.

ami az összejöveteleken történik, hanem azt, amit ott beszélnek.[15]

Érdekes hirt jelentett a rendőrség Bécsbe 1810. május 29-én. Eszerint Magyarországban elterjedt az a hir, hogy *Napoleon nyugalomba küldi Ferenc császárt.*[16]

Ugy látszik, hogy ez időben a követek legkedvesebb találkozó helye a Pálffy-kert volt; a legtöbb jelentés ugyanis az itt kihallgatott beszélgetésekről szól.

Egyik ilyen jelentésben olvassuk, hogy őfelsége kijelenté, ha a nemesség eddigi makacsságában megmarad, azt a hat vármegyét, melyeket Napoleon követelt s melyekért hatvan milliót (Conventionsmünze) kellett fizetni, elszakitja Magyarországtól s mint külön királyságot német módra kormányoztatja.[17]

Metternich herceg Ottó gróffal több izben sétálgatott ekkor a pozsonyi sétatéren; de az ő beszélgetésüket nem irta le a megfigyelő rendőr. Ellenben azt megirta, hogy a mieink mit beszélnek Wallis pénzügyminiszterről. A követek szerint Wallisnak nem tanácsos nyilvános helyen megjelennie; mert könnyen megeshetik, hogy rutul bánnak véle.

Vogel báró ekkor jelentette Bécsbe a miniszternek, hogy nyilvános helyeken már semmiről sem beszélnek. Ez a hallgatás — irja — már nagyon feltünő. Oka pedig az, hogy *mindenütt*

[15] Dekret an die Polizei-Oberdirektion, Wien, 1808. 11. Sept.

[16] Borbély Zsigmond baranyamegyei orvos mint biztos hirt hallotta ezt Eszéken.

[17] 1811. okt. 8. Batthyány gróf — irja a rendőrség — sok-sok ezüstnemüt adott az állam javára (als freiwilliges Opfer). Sándor gróf mindezt egy ezüstmivesnél látta, aki készpénzen vásárolta meg!

egész csapat rendőrségi spion veszi körül a sétálókat.[18]

Az 1811. december 15-én irta volt az országgyülési rendőrség, hogy a magyar nyelv ügye miatt a követek közt nagy a feszültség. *A düh, mellyel a kálvinisták a magyar nyelv általános bevezetését követelik — irja a rendőrség —, már minden határt felülmul. Ezek az emberek vak elfogultságukban azt követelik, hogy úgy az iskoláknak, mint a biróságoknak ez legyen a nyelvük. E hallatlan követelést a főpapok és a mágnások szerencsére visszautasitották!*[19]

Az országgyülési rendőrség egyik legintelligensebb tagja a francia eredetü *Leurs* volt. Az ő jelentései az ország hangulatáról, rendkivül érdekes politikai tanulmányok. Természetesen ezek a tanulmányok is a bécsi kormány szája-ize szerint készültek. Todott dolog, hogy az 1811—1812. évi rendkivül fontos országgyülésnek kimagasló alakja a derék Dessewffy József gróf volt, akit császár actioval sujtott s az országgyülés bezárása után több kiváló követtársával együtt el akart fogatni. Erről a kitünő magyar politikusról, mint forradalmárról és felségárulóról irt Leurs jelentést.[20]

[18] »Eine Horde von Polizeispionen sie allenthalben umgebe, wie aus dem widerholten Äusserungen bei dem geringsten Anlasse zu entnehmen ist.«

[19] »Die Wuth übersteigt alle Gränzen, mit welcher die bereits imponirende kalvinische Parthei die allgemeine Einführung und Verbreitung der ungarischen Sprache verleidigte.« etc.

[20] 1812. feb. »Von Leurs angeführten Revolutions und Hochverraths-Strebungen des Josef Dessewthy und seines in ein aristokratische Anarchie hinein stürmenden Klubs Schranken zu setzen.« (Hager b. átirata.)

Az 1812. év április 24-én kelt rendőri jelentés a követek ellesett beszélgetését adja azon harmincezernyi megfigyelő hadseregről, melyet Napoleon kivánságára kellett kiállitani. *(Observations Armee.)* A követeink állitása szerint Napoleon sajátkezüleg irt levelet küldött Frenc császárnak s tudtul adta, hogy az emlitett sereg élére csupa tudatlan generálist helyezett, ami őt (Napoleont) igen kellemetlenül érintette. Ferenc császár erre kénytelen volt uj generálisokat helyezni a megfigyelő had élére.[21]

Ugyanezen titkos jelentés irja, hogy Wallis pénzügyminiszter magához hivatta Genz irót s felszólitotta őt, hogy irjon könyvet a magyar alkotmány ellen. Genz erre azt felelte, hogy ezt nem teheti, mert ezzel csak az osztrák kormány gyengeségét hirdetné. Ha a kormánynak elég hatalma van, amúgy is megsemmisitheti a magyar alkotmányt. Ha pedig nincsen ilyen hatalma, akkor okosabb hallgatnia, mint ilyen silány fegyverhez nyulnia.

Wallis erre azt ajánlotta Genznek, irna hát az ő finanz-pátenséről könyvet. Genz ezt az ajánlatot is visszautasitotta, mondván, hogy ő már irt Wallis rendszeréről s őfelsége elé terjeszté azt; de ez a munka egyenest Wallis pénzügyi rendszere ellen szól.[22]

A következő, 1825—1827. évi országgyülésen

[21] Bericht aus Pressburg, am 24 April, 1812.

[22] Mastiant udvari titkár gunyiratáról — e jelentés szerint — a magyar követek igen kicsinylően nyilatkoztak; mert telve van az történeti képtelenségekkel. Dessewffy gróf kijelenté, hogy e könyv ellen nem kell semmit sem irni, inkább terjeszteni kell: mert az udvar részére ez a mü a legkeserübb labdacs. Szentkirályi s mások is ugyanigy nyilatkoztak.

a rendőrség a politikai sétákról, az azokon elhangzott beszédekről még több jelentést küldött Bécsbe, mint 1811—1812-ben. A sok közül megemlitünk néhányat. Egyik séta alkalmával a követek a politikai helyzetről beszélgetvén, kijelentették, hogy ha őfelsége kérésükre nem hajlik, távoznak az országgyülésről. Az országot őfelsége önkényének engedik át. Próbálja meg, mint lehet pátensekkel kormányozni. Ők a jó Istenre bizzák sorsukat.[23]

Egy másik séta alkalmával Felsőbüki Nagy Pál előhozá, hogy az excentrikus patrióták panaszkodnak a magyar nemzet ingadozása miatt. Nagy baj — mondá Nagy Pál fejtegetésében —, hogy a rendek a felsőbb követelésekkel szemben tulságos engedékenységet tanusitanak. Ha a hazaárulók nem is veszik el méltó büntetésüket, az isteni végzet mégis utoléri őket. Az egyik áruló (itt Almássyra célzott) családját látja veszni. A másiknak (Amádénak) fia lőtte magát agyon. Ki hitte volna, hogy aki 1790-ben a gyülésen örömében az asztalon táncolt, most hazáját árulja el.[24]

Az egyik titkos jelentés irója mondja, hogy Pozsonyban tizenöt követtel beszélgetett. Voltak ezek között, akik az udvarnak halálos ellenségei s egy véleményen vannak Izsák követtel, aki az országgyülésen ezt a nevezetessé lett kijelentést tette: *hadd nevessen rajtunk egész Európa, csak nekünk ne kelljen semmit sem fizetnünk!* Öt kálvinista követ (Kalviner-enrangées) az uralkodóhoz való hüségét határozottan megvallotta ugyan, de a nemzet boldogságát a hungarismus-ban találja. Magyarország nékik ele-

[23] Pressburg, 1825. nov. 22.

[24] Almássy követ volt ez. (1825. okt. 18-iki titkos jelentés.)

gendő s más nemzetekkel nem kivánnak együttélni. Ezért szerintök minden idegen nyelvet eliminálni kell az országból. Ne is kivánkozzék idegen Magyarországba. *Sit et maneat Hungaria terra incognita!* Csak a szabadságok és a kiváltságok maradjanak érvényben továbbra is. E követek élesen kikeltek a főpapság ellen; mert a törvények világos intézkedéseit az ő kárukra akarják kiforgatni.

A követek közt — folytatja a jelentés — egy lutheránus is volt. Fölötte szerény és csöndes kedélyü ember ez. Mindazt, amit a kálvinisták követelésként állitottak fel, ő mint szerény kérést adá elő. Ha — mondá ő — őfelsége nem vet gátat a főpapság üldözési mániájának, a hibát száz év mulva sem lehet jóvá tenni. Az üldözésnek a lutheránusok jobban ki vannak téve, mint a kalvinisták; mert ezek közt gazdagok s hatalmasok is akadnak.[25]

Az 1832—1836. évi országgyülés a titkosrendőri jelentések dolgában semmi változást sem mutat. Téli időben a kaszinókban, vagy valamelyik követ lakásán tartották az összejöveteleket, nyáron pedig a sétatereken vagy az utcákon. Ferstl rendőrtanácsos 1833. április 1-én jelentette miniszterének Pozsonyból, hogy Beöthy Ödön nyilvános téren, a városi követek jelenlétében, mikor a személynökről esett szó, a többi közt ezeket mondá: akármilyen személynököt küldjenek ide, nem fog az semmit sem elintézni; mert elérkezett az idő, mikor a nemesség emancipálja s az udvar gyámsága alól kiszabaditja magát. S mivel a törvényhozó testületben a többséget alkotja, csak az történhetik meg, amit ő akar.

[25] Den 2. August, 1826.

Wesselényi — irja Ferstl — szintén ott lévén e beszélgetés alatt, szokása szerint, az ilyen nyilvános alkalmakkor, néma maradt. Az ő hadakozási módjához tartozik ugyanis a csöndben való megdolgozás, meg az, hogy az exaltált főket szabadon engedi cselekedni.

Ugyancsak Ferstl tanácsos jelentette Bécsbe 1834. juli 15-én, hogy Csapó tolnai követ, akinél az ellenzék a titkos tanácskozásokat szokta volt tartani, elutazott s igy az összejöveteleket és beszélgetéseket a szokásos délutáni séták alkalmával tartják. Igy, sétaközben tárgyalták például a majorátusok megszüntetésének kérdését is.[26] A következő (1835.) év tavaszán jelentette ugyanő a rendőrminiszternek, hogy az ellenzék a Nádor-szállóban volt kaszinói helyiségét felmondta s igy az ellenzéki korifeusok összejövetelei — ha az idő szenvedi — távolabbi séták alkalmával esnek meg.[27]

Ilyen séta alkalmával beszélték a követek, hogy az erdélyi kancellár és tanácsosai egészen odavannak Ferdinand főherceg teljhatalmu kommisszárius terveitől. *Ferdinand főherceg bosszú után szomjazik. Erdélyben mindent moz-*

[26] »Die Verabredungen derselben meistens nur auf ihren nachmittagigen Promenaden stathaber« etc Mikor 1834. szept. havában Erdély küldöttei Pozsonyban voltak, jelenté a rendőrség: »Nachmittags waren die Meisten derselben in Gesellschaft der Oppositionsmänner auf der der *Promenade*« etc.

[27] 1835. május 23. »Die Zusammenkünfte der Oppositions-Koriphäen finden wieder — insoferne die Witterung erlaubt — auf den entfernteren Spaziergängen, sonst aber abwechslend bei Balogh, Beöthy und Deák statt«.

gásba hoz, hogy Wesselényit ne csak vagyonától, hanem életétől is megfoszthassa.[28]

Augusztus hó 18-án jelentette Ferstl tanácsos, hogy mindenféle magánbeszélgetésnek és tárgyalásnak tárgya a tegnapi kerületi ülés, mely döntött a jelenlegi országgyülés léte vagy nem léte dolgában. Nagy Pál szerint nem a kerületi ülés, hanem a királyi leirat az oka ennek. Ha a kormánynak valaha komoly szándéka volt Magyarországban organikus országgyülést tartani, akkor e szándékát most minden erővel keresztül kell vinnie. Három év alatt többet végezhetni igy, mint különben tizenhárom év alatt. A pártdüh végre alábbhagyott, a kemény ellenzék végre megtört; lassan-lassan a megyék is rájönnek, hogy az országért mást is kell tenni, mint a kormányt örökké ördögnek s minket követeket pedig a megyék költségén angyaloknak tartani.

Nagy Pál e beszédjére Borsiczky követ *gunyosan* felelé: Nagy Pálnak mindenben igaza van, s ugy beszél, mint szent Pál a korinthusiakhoz. Bizonyos dolog, hogy ha a kormány Nagy Pál utján inditványt nyujtatna be, hogy Magyarországot a görög Sinának vagy a zsidó Ullmannak licitando el kell adni: akkor Magyarország alkotmányával együtt 4—8 hét alatt elkelne. Igy vagyunk a patriotismussal is, mellyel oly sokan affektálnak, de ha az álarcot levesszük róluk, nem angyalokat látunk — ahogy Nagy Pál véli —, hanem ördögöket.

Ferstl e jelentéshez még hozzáteszi, hogy az ellenzék és az ifjuság mód nélkül megbotrán-

[28] Ferstl jelentése 1835. május 11. (Der Königl. Kommissär Erzherzog Ferdinand königl. Hoheit nach Rache gegen Wesselényi dürste und in Siebenbürgen alles in Bewegung setze um ihm nicht nur um Hab und Gut, sondern selbst den Kopf zu bringen«,

kozott Nagy Pál pálfordulásán; hiszen a tegnapi kerületi ülés eredménye fölötte veszedelmes az alkotmányra. Ferstl tanácsos ugyanez év junius 24-én igen érdekes felterjesztést intézett miniszteréhez egy pozsonyi utcai beszélgetésről. A junius 16-iki kerületi ülésen, mikor Beöthy Wesselényi Miklós ügyét mint országos sérelmet hozá elő, egy állitólag a párisi forradalmi propagandától kiküldött emissarius is jelen volt az ülésen. Ez az idegen az ülés után Nagy Pállal ment a Ventur-utcán s francia nyelven társalogtak. Nagy Pálnak nem nagyon tetszett, hogy ez az ember a lakásáig elkisérte (a Hosszu-utcába). Ezután Borsiczky követ után ment, akinek azt mondá, hogy mint általánosan ismert nagy patriotának hódolatát akarja kifejezni s egyuttal néhány fontos kérdést óhajtana hozzá intézni. Mivel az utcán nem állhattak, Borsiczky lakására hivta az idegent. Ott aztán meg nem nevezett társai nevében ezt a kérdést intézte Borsiczkyhoz: »*Mennyi idő kell ahhoz, hogy Magyarország a külföld támogatásával a köztársasági alkotmányt bevezesse?*«

Borsiczky — saját előadása szerint — e kérdésre ugyancsak francia nyelven igy felelt: A magyar alkotmány tisztán az arisztokratikus elven alapszik s igy a köztársaság behozatalára gondolni sem lehet. A köztársaság eszméje csak néhány tüzes ifju fejében él.

Az idegen erre azt felelé, hogy ha Magyarországnak nem kell a köztársasági államforma, akkor leghelyesebb, ha elszakad Ausztriától s a koronát a nádor fejére teszi. Ebben Francia- és Lengyelország segitségére számitani lehet.

Borsiczky csak ekkor vette észbe, hogy az idegen az osztrák minisztériumnak nyomorult eszköze, akit azért küldtek hozzá, hogy érzéseit s nézeteit megismerjék s igy további mozgalomra

birják. Borsiczky erre az idegent kiutasitotta lalakásából.

A követeknek beszélgetéséről Ferstl tanácsos akkor is terjedelmes jelentést küldött Bécsbe, mikor a követek Ferenc császár halála után várható politikai lehetőségekről beszélgettek séta közben.[29]

Az 1839. évi országgyülés idején folyt tovább a sétáló és beszélgető politikusok megfigyelése. Egy izben Borsiczky, Balogh, Kölcsey, Palóczy, Beöthy, Lamotte, Prónay a lengyel kérdést tárgyalták s elhatározták, hogy az ülésen feltárják az orosz barbárságokat, a hatszáz lengyel gyermek pusztulását stb. Ugyanekkor a nevezettek azt is megbeszélték, hogy a püspökök a vallásügyben több követet pénzzel megvesztegettek. Ilyeneknek mondották Bene, Török, Császár stb. követeket.[30]

A titkosrendőrség jelentése szerint Hajnik Károly, aki úgy Wesselényi Miklóssal, mint Deák Ferenccel közel való összeköttetésben állt, bizalmasan elmondá, hogy Deák Ferenc idegen név alatt maga védelmezi Wesselényi Miklóst a felségárulási pörben. Maga Wesselényi minden dologban Deák tanácsával él. Mindketten Ivanich homeopatha doktornál találkoznak; mert Ivanich és Wesselényi ugyanazon házban laknak. Deák azon szin alatt, hogy homeopathakurát folytat, gyakran jön Pestre s mivel látszólag Wesselényi is ezt a kurát folytatja, Ivá-

[29] »Ansichten und Äusserungen der Oppositionspartei, sowie der Gutgesinnten über die dermaligen und kommenden Verhältnisse des Landtages.« (1835. april 7. Pozsony.)

[30] Geheime Überwachungs Notizen, Pressburg 14. März, 1839.

nich doktornál szoktak találkozni. Az ellenzék, melynek feje jelenleg Deák Ferenc, mindent elkövet, hogy a Wesselényi ellen inditott pör a legközelebbi országgyülés előtt el ne döntessék. (21. január, 1839.)

Deák Ferenc a Ráday-féle sérelem dolgában azt fejtegette, hogy ha Ráday gróf most feljött volna Pozsonyba s ha erőszakot alkalmaztak volna vele szemben, akkor ez az ügy egészen másképp állott volna. Ez esetben nagy többségünk lett volna. De igy, mikor Pest megye maga kijelenti az egész ország előtt, hogy egy követtel is képviselve van, a Ráday-ügy csak egyszerü sérelem lehet. Valóságos chimära az, hogy néhányan e kérdést ugy fogják fel, mintha e tárgy elintézése előtt semmiféle más ügy tárgyalásába kezdeni nem szabad. Ha ezt megtennénk, tiz szavazatot sem kapnánk Ráday részére. De ha mint sérelmet tárgyaljuk ezt, állandó többségre számithatunk. Deák ezután Balogh esetét hozta elő. Baloghot 1835. juli 21-én beszéde miatt hütlenségi pörbe fogták. Balogh ezután még több izben beszélt az országos üléseken s szept. 22-én mint kerületi elnök a személynöknek személyesen adta át a rendek nunciumát. Az ellene inditott actio elengedése október végén történt. Eszerint Balogh János mint hütlenség vádjával sujtott követ jó ideig résztvett az üléseken, többször felszólalt, sőt elnökösködött is a kerületi üléseken. Ráday gróf tehát, akit sokkal kisebb actioval sujtottak, nyugodtan ülhetne köztünk az országgyülésben.[30*]

Az 1839. év szeptember 11-én jelentette a titkosrendőrség, hogy az országgyülés tagjai közt a főrendek ellen való gyülölet nőttön nő. *Mindenütt tanácskoznak, az utcákon, a sétatéren, a kávéházakban és a vendéglőkben, szóval min-*

30 a Notizen aus Pressburg vom 3. Juni 1839.

denütt, ahol pár ember összejön.[31] Az ellenzék tagjai hangoztatják, hogy a főrendek megsemmisitik az alkotmányt s igy az utókor átkát vonják magukra. Ezért igyekeznek hizelgéssel az ellenzék beleegyezését megnyerni, hogy igy a nemzet átka ne egyedül őket érje.[32] Az ellenzék az alkotmány megsemmisitését abban látja, hogy az 1791. évi 13. törvénycikket a főrendek félremagyarázzák. Az ő felfogásuk szerint a királyi előterjesztések előtt semmi mást nem lehet tárgyalni. A sérelmeket tehát csak az előterjesztések letárgyalása után lehet elővenni. Igen ám, de az uralkodó az országgyülést a királyi előterjesztések elfogadása után bármikor feloszlathatja s igy a sérelmek tárgyalására sohsem kerül sor. Hát hol az alkotmány? Hogyan biztositsa a nemzet alkotmányát a deszpotizmus önkénye és a zsarnokság ellen? Hiszen a szólásszabadságnak amúgy is vége van, a sérelmeket elő sem szabad hozni. A királyi előterjesztéseket feltétlenül el kell fogadni. S ha valaki egy szót szólna ezek ellen, eltávolitanák az országgyülésről. Ime ez a főrendek müve! Azonban a nemzet hamar tudatára fog ébredni megcsalattatásának. A mágnásoknak legyen olyan alkotmányuk, amilyet akarnak, de a nemzetét ne rabolják el. Egyesek, különösen Beöthy Ödön, azt ajánlották, hogy inkább hagyja el az egész ellenzék az országgyülést, mint hogy beleegyezzék az 1791. törvény felforgatásába. Erre még van idő, — mondák többen. A dolog még jobbra fordulhat.

[31] »Man conferierte überall auf den Gassen, auf der Promenade, in Cafe- und Wirtshäusern, wo man nur in Gruppen zusammenkommen konnte« etc. (Pressburg, am 11. Sept. 1839.)

[32] »Aber es soll der Triumpf der Royalisten durch fürchteliche Debatten sauer gemacht werden.

Mikor 1839-ben az erdélyiek, köztük Vér Farkas, Zeyk József stb. Pozsonyban voltak s az ellenzék tagjaival sürün érintkeztek, a többi közt elmondották, mint dühöngött Erdélyben Ferdinánd főherceg és császári kommisszárius. A követek sokat beszéltek Erdély régebbi történetéről is. Az erdélyi urak nagy sajnálatuknak adtak kifejezést, hogy *Bethlen Gábor török és svéd támogatással nem szerezte meg a koronát s ezzel együtt Magyarország önállóságát, amit akkor könnyen véghezvihetett volna! Igaz, hogy ez esetben Magyarország török fenhatóság alá jutott volna, de ez mindég jobb lett volna, mint az osztrák uralom.* A törökök ugyanis sohsem avatkoztak a nemzet belső ügyeibe. Vallási üldözés, jogfosztás stb. náluk nem volt szokásban. Ők megelégedtek az évi adóval, de a nemzet önállóságát, a nemzet szabadságát érintetlenül hagyták; sőt belső és külső veszedelmek alkalmával segitséget nyujtottak. (Pressburg, den 25. Sept. 1839.)

Az országgyüléseknek Pesten való tartása gyakran foglalkoztatta a követ urakat. Nekünk követeknek — mondák beszélgetés közben — a pesti országgyülés eszméje nem igen kellemes. Hiszen a vidék nem oly szép ott, mint Pozsonyban s ülések után a szokásos sétákról le kéne mondanunk. Pesten az ember járdataposóvá (Pflastertretter) lenne. Aztán Pesten és Budán teljesen elvesznénk s csak az üléseken találkoznánk. Az az összetartás, ami Pozsonyban már megszokottá vált, Pesten lehetetlen.

Veletek tartok! — mondá Beöthy — a magam személyét illetőleg százszor inkább vagyok Pozsonyban. Az ellenzék szempontjából is kedvezőbb az itteni országgyülés. S ha a megyei követek ezt megértik, bizonyára elállnak követelésüktől. Nekik egyedül a főváros fekszik szivükön,

s azt hiszik, hogy mivel Pozsony oly igen közel van Bécshez, ügyeinknek itt veszniök kell. De a dolog nem igy van.[33]

Deák Ferenc sétái alkalmával nem egyszer ajánlotta barátainak, hogy nyájas és barátságos beszélgetésekkel igyekezzenek a galileistákat (a kormány hiveit) megnyerni. Gyülöletes támadások és ellenségeskedések sohsem vezetnek eredményre. A heves Beöthy Ödön ezzel ennek éppen az ellenkezőjét ajánlgatta barátainak. Az 1839. november havában például elvtársainak az ellenzék kisebbségét panaszolgatta. Ez már — ugymond — kétségtelen dolog s bármit tesz az ellenzék, a rövidebbet ő huzza. Az egyedüli mentőeszköz az ellenzéknek teljes különválása. Nem helyes dolog, — mondá Beöthy — hogy mi ellenzékiek a galileistákkal oly nyájasan és bizalmasan érintkezünk; mert hiszen úgy ők megismerik a mi nézeteinket s igy annál könnyebben gátat vetnek nekünk. Teljesen szakitanunk kell s vélök még szóba állnunk sem szabad. Minekünk megvetést és gyülöletet kell irántuk mutatnunk, mint ahogy azt meg is érdemlik. Az ülésekben is hevesen és kiméletlenül kell őket támadnunk, hogy igy a hallgatóság is kedvet kapjon velük szemben mindenféle balgaság elkövetésére. Szóval nekünk a galileisták állását meg kell keseritenünk. Hadd érezzék azt, amit megérdemelnek.

Klauzál, Szentkirályi, Biró, Fodor, Ambró, Lipovniczky, Návay, Papszász és a hevesi Beöthy mindenben helyeselték Beöthy Ödön beszédét.[34]

[33] Äusserungen der Oppositionen über die gewünschte Verlegung des Landtages nach Pest, und in wie ferne sie die Abhaltung derselben in Pressburg vorziehe« 1839. dec. 7.

[34] Pressburg, am 26. November 1839.

Ez év szeptember 26-án jelentette Ferstl a rendőrminiszternek, hogy Széchenyi Istvánt, Beöthy Ödönt, Klauzál Gábort, Deák Ferencet és Palóczy Lászlót a sétatéren találta. Mélyen elmerültek a beszélgetésbe.[35]

Ilyen »cotterie« alkalmával mesélte Teleky László a követeknek, hogy Középszolnok megye főispánja vizsgálatot inditott ő ellene; mert az ő izgatására a kortesek közt verekedés támadt s 6—7 embert megöltek. A főispán tanui esküvel erősitették a 6—7 ember megölését. Teleky erre előállitotta ezen állitólag meggyilkolt embereket s akik azt vallották, hogy őket éppen azok verték meg, akik eskü alatt vallották meggyilkoltatásukat. Kállay főispán ilyetén felsülésén — irja a rendőrség — egész Erdély mulat.[36]

Több izben szól a titkosrendőrség Zichy Ottó politikai fejtegetéseiről. Ez a gróf — irja a rendőrség — teljesen át van hatva Mirabeau eszméitől. Ő magánkörben és a sétahelyeken az emberek jogegyenlőségéről beszél. Szerinte az egész világon meg kell változnia a társadalmi viszonyoknak. Az előitéleteknek, a születési előjogoknak meg kell szünniök. *Az arisztokrácia a polgári társadalom rákfenéje,*[37] *mely a társadalom testének gyógyulását megakadályozza.* Embereknek, polgártársaknak s nem arisztokratáknak kell lennünk![38]

35 »In tiefsten Gespräche begriffen.«

36 Pressburg, 11. November 1839. Ferstl jelentése.

37 »Er betrachtet die Aristokratie als ein Krebsgeschwür der bürgerlichen Gesellschaft, das immer fortmagt und die Genesung des gesellschaftlichen Körpers verhindert.«

38 Pressburg, den 12. Mai, 1844. Graf Otto Zichys philantropische, demokratische Ansichten.

Az ellenzéki főrendek egyik-másik magántárgyalása alkalmával felmerült az eszme, hogy Magyarországot magyar miniszteriumnak kell kormányoznia. Hiszen — mondják e patriota mágnások — lehetetlenség, hogy az alkotmányos Magyarországot és az abszolutisztikus német tartományokat ugyanazon miniszterium kormányozza, hogy a magyar ügyeket idegen miniszterek és tanácsosok intézzék. A magyar arisztokráciára szégyen, hogy alantas tisztségekkel kell megelégednie s itt is, ott is antischambriroznia kell s nagy kegynek kell vennie, ha kamarásságot kap. A magyar férfiak közt bőven vannak olyanok, akik mint miniszterek és követek becsülettel megállnák helyüket.

Ezek a patriota főrendek — jelenti a rendőrség 1844. okt. 28-án — Deák Ferencet óhajtják belügyminiszternek. A kormány élén Batthyányt, Eszterházyt, Pálffyt és Zichyt szeretnék látni.

Az ellenzék tagjai közül főleg a heves de geniális Beöthy Ödön fakadt ki legerősebben a bécsi kormány tulkapásai ellen. A rendőri jelentés szerint Beöthy bizalmas embereinek magában az ülésteremben mondá, hogy a mostani törvényhozást perfidnek tartja s tőle semmi jót sem vár. Még ma kilépne közülök — ugymond — ha Bihar megyében a nyugalom helyreállna s ha a jó Isten megváltaná őt Tiszától!

Beöthy barátai körében kifejté, hogy nézete szerint a magyarságot a miniszterium ostromállapot alá vetette s minden képzelhető fegyverrel kivülbelül támadja. Ezért az országgyülésnek legszentebb kötelessége férfias elhatározással és friss bátorsággal tisztes nevének épségben tartásáért küzdenie s az ostromállapotot visszavernie s erős támadást intéznie az ostromlók seregére. S azután azokat a mérges nyilakat, ami-

ket az antimagyar cselszövők, a magyarok közé lőttek, oda kell visszavezetnie, ahonnét jöttek.

Bizonyosra vehetni, — irja a rendőrség, hogy Beöthy mindezt az országgyülésen is elmondja. Beöthy szerint most minden engedékenység szégyenteljes s megbocsáthatatlan gyávaság lenne! (1844. január 19.)

Az országgyülési ellenzék — jelentik a rendőrminiszternek — tudni véli, hogy a miniszteri tanácskozásokban szóba került az a kérdés is, hogy *az osztrák monarchia nemzetiségei közül melyik a hasznosabb, a szláv-e, avagy a magyar? Ezt a kérdést eldöntötték azzal, hogy Ausztriának ugy a jelenben, mint a jövőben a szláv nemzetiségben kell keresnie támaszát, nem pedig a magyarban!* Az ezen dolog miatt rendkivül fölizgatott ellenzéki követek szerint ez ügyet államjogi alapelveken kell megitélni. Az osztrák monarchia csak a saját lételére gondol s a nemzetet nem mint nemzetet, hanem mint saját érdekének eszközét tekinti. Igy állván a dolog, a magyar nemzetnek is megvan a joga, hogy tekintet nélkül az osztrák monarchiára, maga gondoskodjék existentiájáról. A kormány a fentebbi határozatban kimondta, hogy a magyar nemzet néki nem kell s a szláv nemzetiségre támaszkodik. Ezzel a kormány az államjogi összeköttetést Magyarországgal feladta. Ausztria szerződések alapján uralkodik Magyarországban, melyeket a magyar nemzettel kötött. Magyarország e szerződéseket saját nemzeti existentiája érdekében fogadta el, s ha ezeket tovább nem akarják érvényben tartani, az összeköttetés alapja magától megdől. Ha Ausztriának nem kell a magyar nemzet, a magyarnak sem kell az osztrák kormány. *Már az a körülmény is, hogy e kormány maga lázitja fel a horvátokat a magyarok ellen, nyilt megsértése a koronázási eskünek.* S

ha a kormány az esküvel fogadott kötelezettségeket nem tartja meg, akkor a magyar nemzettől sem lehet követelni, hogy az Ausztriával való összeköttetést tovább is fentartsa!

Az ellenzék tagjai — jelenti a rendőrség — elhatározták, hogy azon horvát követeket, kik a magyar pártnak képviselői, testületileg viszik az ülésterembe s az elnökség előtt lévő helyet tartjuk fent számukra, hogy itt adhassák elő sérelmeiket a kormány és az illir párt ellen. Már ez a körülmény is hirdeti, hogy az ellenzék ez ügyet nem veszi tréfára. (Aufregung der Opposition über die Bevorzugung der slavischen vor der ungarischen Nationalität. 1844. január 17.)

Az ellenzéki követek — irja a rendőrség — azt hangoztatják, hogy a kormány sokat köszönhet az ellenzék támogatásának a reformkérdésekben, de különösen a nemesség megadóztatása ügyében. Mikor e tárgy szóba került, Perczel imigyen szólott volt: a nemzet a jelen pillanatban királyát kérve kéri, kegyeskednék székhelyét Magyarországba áthelyezni, vagy legalább hazánkban hosszabb időt tölteni. A mostani politikai kombinációk alapján azonban előre meg lehet jósolni, hogy alig ötven év mulva az uralkodó maga keres menekvést Magyarországban! Szemere, akit mindenki a nádor dédelgetett emberének tart, helyeselte Perczel fejtegetését s megjegyezte, hogy ez az időszak még előbb bekövetkezhetik. Hiszen a bécsi kormány rengeteg adóssága miatt két évtizedig sem tarthatja magát s ekkor jön el az igazi alkalom minden időszerü reformot követelnünk a királytól, amely reformokról — sajnos — most még le kell mondanunk.[39]

[39] Perczels und Szemeres Aesserungen in Betreff der Zukunft Östrreichs. (Pressburg, den 16. März, 1844.)

Ehhez az országgyülési rendőrség még hozzáfüzte, hogy a rendek szerénytelensége ultraliberális követeléseikben mindég messzebb és messzebb megyen. Legközelebb a legalázatosabban kérni fogjuk a korona letevését. Ez a végcélja ugyis a korifeusoknak, szakitani teljesen Ausztriától.

Az 1844. évi augusztus hó 29-én jelenti a titkosrendőrség, hogy az ellenzék elkeseredése mind a két táblán a legmagasabb fokra emelkedett. Másról nem is hall az ember, mint az erők egyesitéséről, hogy az országgyülés feloszlatása után egyértelmüen s eredményesen agitálhassanak a reformok érdekében. Vádolják a minisztériumot, hogy az időszerü reformokról hallani sem akar s Magyarországot az anarchiába akarja dönteni. Imigyen kivánja Európa előtt igazolni, mért kellett Magyarországban az abszolutizmust uralkodóvá tennie. Azt is hangoztatják az ellenzék vezetői, hogy a minisztérium sem a nádornak, sem a magyar kancelláriának tanácsát nem becsüli s az abszolutisztikus alapelvek keresztülvitelénél a tulzó konzervativ zsoldosok köpenyege alá buvik.[40] A minisztériumnak — mondják sokan — már az országgyülés megnyitásánál az volt a célja, hogy a parlamentárizmust lejárassa. E célra a minisztérium a király tekintélyével visszaélt, szép reményeket s előterjesztéseket támasztatott, amik azonban sohsem teljesültek. Batthyány Lajos gróf, Teleky László és Eszterházy József grófok a fentebbieket a főrendi ülésen nyiltan is el akarják mondani. Pálffy József gróf a tegnapi ülésen Apponyi György és Széchen grófok beszéde után ezt a történeti

[40] »Sich bei Durchführung der absolutistischen Grundsätze unter den Mantel der ultrakonservativen Söldlinge verkrieche« etc.

mondást akarta szemükbe vágni: *Tu autem es nebulo.* I. Lipót idejében Hocher udvari kancellár mint kommisszárius az országgyülésen azt mondá a magyaroknak: *vos-estis perduelliones et proditores patriae!* (Ti magyarok lázadók és hazaárulók vagytok!) Pálffy Tamás nyitrai püspök és kancellár erre igy kiáltott Hocher felé: »Tu autem es nebulo! (Te pedig hitvány fickó vagy.) Pálffy gróf — jelenti a rendőrség — csak Teleky László gróf hathatós kérésére mondott le a fentebbiek ismétléséről. Klauzál Gábor e hoszszas beszélgetést azzal fejezte be, hogy a kormánynak tennie kell valamit, ha nem akarja az országban az anarchiát felkelteni. Már pedig ez okvetlenül bekövetkezik, ha az ezen országgyüléshez füzött remények nem teljesülnek.

II.

Az utcákon és a sétatéren folytatott ilyetén politikai beszélgetésekről — amint már emlitettük — a titkosrendőrség temérdek jelentést küldött Bécsbe. Sajátságos jelenség, hogy Pozsony legszebb sétateréről, az ugynevezett ligetről ezekben alig esik szó. A ligeti séták nagyobb mértékben csak az 1825—1827. évi országgyülés alatt kezdenek divatossá lenni. A harmincas és a negyvenes évek országgyülései alatt pedig a politikai séták majd mind a ligetben estek meg...

A régi Magyarországnak egyik legszebb parkja volt ez a pozsonyi liget, mely a Duna jobbpartján terül el.

Ugy félszázaddal ezelőtt, mint gimnáziumi tanulók, sok vidám órát töltöttünk a pozsonyi pompás ligetben. Itt, a Dunántul e legszebb parkjában ismerkedtünk meg a ritka virágok és fák nevével. Itt a Duna partján csodáltuk azokat az

óriási nyárfákat, melyeknek törzsét nyolcan is alig birtuk átfogni. A pozsonyi fiuk azt regélték e nyárfákról, hogy az Árpádok idejéből valók. Magában a ligetben is akadtak többszázados fák. Akkor csak az ilyesmik ragadták meg figyelmünket. Arról sejtelmünk sem volt, hogy a liget minden lábnyomnyi földjéhez szent emlékek füződnek. Nem tudtuk, hogy *egykoron Magyarország legnagyobb fiai e ligetnek mindennapos vendégei voltak.* Nem is álmodtunk arról, hogy ahol mi gondtalanul hallgattuk a madarak dalát, ott egykoron követeink országos ügyekről tárgyaltak. Ha a liget százados fái beszélni tudnának, Széchényi István, Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Klauzál Gábor, Bezerédy István stb. stb. sok-sok beszédét susoghatnák el; mert a pozsonyi országgyülések követei számtalan értekezletet tartottak a ligetben s oly eszmék hangzottak itt el, melyek a halált is tulélik.

Temetve s feledve van mind ennek az emléke! Csak a volt országgyülési titkosrendőrség szemfülés emberei jegyezték fel a követeknek tanácskozását, sőt beszélgetését is és azokról kimeritő jelentéseket irtak a rendőrminiszter, illetve az uralkodó részére. A pozsonyi ligetben tartott tanácskozásokról tehát sok ily jelentés maradt reánk. Igaz ugyan, hogy a bécsi forradalom a titkosrendőrség levéltárát elégette, de még idejekorán elegendő anyagot lemásoltattunk. Igy tehát a ligetben folyt országgyülési tanácskozásokról is sok mindent elmondhatunk.

A mult század első felében már bevett szokás volt, hogy tavaszrakelve, amint a vizek megszálltak s a Duna gerébre fordult, azaz hogy medrébe visszatért, a ligetbe vezető hajóhidat elkészitették. Amint aztán a rügyek fakadásnak indultak s a mezők zöldbe borultak, Pozsony

népe ugy sietett a ligetbe, mint az éhes madarak a szemes szérüre. A virágnevelő tavasz, a rekkenő hévnyár és a levélhullató ősz egyaránt idecsalta az embereket. Kölcsey és követtársai már március derekán a liget lombtalan fái között sétáltak. Maga Kölcsey irja március 15-én naplójában, hogy este *Dubraviczky a ligetben az 1809-ben elesett francia katonák sirhalmait* mutogatta nekik s őt mélabus érzések fogták el. A haza szomorú sorsa jutott eszébe. Pozsony városának romjait látván a tulsó parton, bánata csak növekedett és szomorúan kiáltotta: »Haza s ti omlott falak, mikor fogtok egyszer épségben állani?«

Kölcsey követtársaival együtt nyáron is gyakran megfordult a ligetben. Országgyülési naplójában junius 2-án élénk szinekkel irja le a ligetet. A vasárnapi meleg — irja — egész Pozsonyt a liget árnyai közé kecsegteté. Kegyelmes urak, követek, jurátusok s a népnek minden néven nevezendő osztályai álltak, ültek, néztek, leskelődtek és sétáltak. Mi is ezt tettük, várván, hogy Pázmándy jön s ujságjait vélünk tudatja. (1833.)

Kölcsey késő ősszel is többizben járt a ligetben. A levélhullás ilyenkor szomoru gondolatokat keltett benne. De igaz szive, mely soha sem veszté el melegségét, ilyenkor is nemzete iránt való szeretettől buzgott.

Tudott dolog, hogy az országgyülés pártjai 1825—1848-ig Pozsonyban kaszinókat alapitottak. A patriota kaszinó, melynek Kölcsey is tagja volt, azért alakult meg, hogy a követek *télen is* tarthassanak összejöveteleket és tanácskozásokat. Nyáron ugyanis rendelkezésükre állott a liget s egyik-másik követnek kerti helyisége.

Amint emlitők, az országgyülési titkosrendőrség a ligeti tanácskozásokról kimeritő jelentéseket küldött a rendőrminiszternek Bécsbe. E je-

lentések bőségesen adják a szónokok beszédeit is. A ligeti kávéházban és a vendéglőben tartott összejövetelekről is rendszeres jelentéseket küldtek Bécsbe. A rendelkezésünkre álló nagy anyagból csak néhányat ismertetünk itt.

Az 1827. aug. 25-én jelentette a rendőrség, hogy Répássy baranyai és Botka szatmári követ az ugynevezett ligeti korcsmában (Au-Wirtshaus) a szokásos délutáni italukat fogyasztották s élénk beszélgetésbe elegyedtek. Répásy sajnálkozásának adott kifejezést, hogy oly kevés törvényt alkotott a jelen országgyülés. Botka erre azt felelte, hogy e szerencsétlenségnek két oka van. Az egyik ok a rendek szellemében rejlik, amely az olyan régen nem tartott országgyülés miatt igen elevenné lett. A nádorispán búcsúbeszédében igen találó megjegyzést tett erre. Tizennégy év óta nem volt országgyülés s a magyarok természetesen azt hitték, hogy a jelen országgyülés alkotmányuk ujjászületése leend; mert az előbbi idő alatt oly dolgok történtek, melyek minden magyarban aggodalmat keltettek. Ehhez járult még az uralkodónak az alkotmány megerősitéséről mondott nyilatkozata. Ez a nyilatkozat egyszerre megnyugtatta az aggódó lelkeket. Az országgyülésen a mérsékelt panaszok helyett tomboló zajongással álltak elő, azt gondolván, hogy most elérkezett az idő, mikor mindent követelhetnek. A mostani korszakot a II. József halála után bekövetkezett időhöz hasonlitották s igy a követelésekkel mindég tovább és tovább mentek. Az országgyülés eredménytelenségének másik oka — folytatá Botka — a követeknek azon nyilvános és magán jelentéseiben rejlik, miket a törvényhatóságokhoz intéztek. E jelentések csak a kedélyek izgatására vezettek és sohasem tárták fel az országgyülési helyzet igazi és hü képét. Az ilye-

tén jelentéseknek megfelelően készültek a követi utasitások. S mivel a követek imigyen önállóságukat elvesztették, amint a nádor igen helyesen mondá, az országgyülésen a megyei megbizók voltak igazában diktátorok.

Répásy e fejtegetésre azt felelte, hogy ő az országgyülésről mindig mérsékelt s igaz jelentést küldött megyéjéhez. Répásy szerint nagy hiba volt, hogy a kerületi üléseknek teljesen szabad menetet engedtek s hogy sok követet elvakitottak az ifjuság tapsai. Sokan csak azért beszéltek az országgyülésen, hogy nevüket megörökitsék a naplóban.

Az ellenzéki követekről való beszélgetés közben Botka Felsőbüki Nagy Pálról igy nyilatkozott: *Nagy Pál a szó szoros értelmében nagy ember, akit mindenkinek tisztelnie kell; ő igazságos és pártatlan.* Nagy hibája, hogy az országgyülésen tulsokat beszélt. Szeretné az angol politikusnak parlamenti hangját utánozni, de elfelejti, hogy Ausztriában a minisztérium nem az országnak, hanem egyedül a koronázott uralkodónak felelős.

E beszélgetés kihallgatása és leirása után a rendőri megbizott jóizüen jegyezte meg, hogy ez a Botka neki igen tetszik. Kár, hogy előbb nem ismerte; csak most, elutazása előtt tudta meg, hogy ki ő.

Az 1833. év májusa havában Ferstl rendőrtanácsos az ellenzék ligeti gyüléséről jelentést irván, Vay Miklós, Dessewffy, Somsich, Zay, Dubraviczky és Kölcsey beszédeit is közli. E beszédek a leghevesebb kifakadásokat tartalmazzák a főrendi tábla és a bécsi kormány ellen. Mondanunk sem kell, hogy a rendőrtanácsos gonoszra magyarázta azt is, ami magyar szempontból áldásos és üdvös eszmének bizonyult. Nincs mit csodálnunk ezen; hiszen már akkor is

tudta minden lélek, hogy a bécsi jóakarat mi légyen!

Wesselényi Miklós 1833. május 5-én utazófélben volt Pestre. *Rendes ligeti társasága*[41] — irja a rendőrség — *a ligeti vendéglőben búcsuzott el tőle.* A vacsorán jelenvoltak e követek: Andrássy György gróf, Eötvös báró, Kölcsey, Dubraviczky, Beöthy, Siskovich, Dókus, Balogh János, Vay Miklós, Prónay Albert, Giczy, Petrovay, Felsőbüki Nagy Pál, Podmaniczky László és Novák. A Széchényi küldötte pezsgő fellelkesitvén a jelenlévőket, Rákóczira és Magyarország függetlenségére emeltek poharat. Majd meg azokat köszöntötték fel, akik a nemzeti jogokat védelmezik. (»Von patriotischen Enthusiasmus hingerissen« — irja a rendőrség — temérdek toasztot mondottak.)

A főrendi táblának magatartása s viszonválasza a vallásügyben mélyen elkeserité a jobb hazafiakat. Az 1833. julius 9-én az ellenzék tehát a ligetben tanácskozásra gyült egybe.[42] Itt elhatározták, hogy a vallásügyet levétetik a napirendről. A vallásügyi javaslat felett a halotti beszédet Beöthy, Balogh, Palóczy, Kölcsey, Dubraviczky és Prónay vállalták magukra. E beszédek — irja a rendőrség — a klerus ellen intézett támadások lesznek. (»Unter einem grellen Donner.«)

Ez év nyarán a Duna áradása miatt nem tarthattak tanácskozást a ligetben. Augusztus 7-én a Duna vizállása már közel tizennégy lábnyira

41 »Den vertrauesten Individuen seiner Konventikeln im Auwirtshaus und zwar im offenen Salon ein Abschieds-Soupee von 16 Gedecken gab«.

42 »Balogh, Dubraviczky, Beöthy, Palóczy, Prónay, Bükk, Kölcsey, Kocsi-Horváth, Klauzál, Pázmándy Borsiczky etc. in der Au eine Conferenz abgehalten« etc.

emelkedett. Zichy Ferenc főlovászmester vezette nemrég azon vizépitési munkálatokat, amiket a Duna a sok sarkantyujával együtt elsöpört. A pozsonyiak között aztán ez a bon mot járta: azért oly haragos a Duna, mert Zichy Ferenc oly esztelenül megsarkantyuzta![43]

Amikor Deák Antalt Deák Ferenc váltotta fel az országgyülésen, a ligeti tanácskozások mindig gyakoribbak lettek. Ha az idő szenvedte, Deák Ferenc is idehivta tanácskozásra a követeket. Jó csomó jelentés maradt ránk az ilyen tanácskozásokról az 1835—1836. évekből.[44] Ugyanezt mondhatjuk a következő 1839—1840. évi országgyülésről is. Az 1839. évnek még november havában is ezt irta Ferstl tanácsos a rendőrminiszternek: »Nachmittag hielt Deák mit seinem vertrautesten Freunden eine quasi Konferenz auf einem Spaziergang in der Au.« Ezután leirja a tanácskozás tárgyát: a rekrutázás ügyében érkezett királyi leiratot. (Nov. 12.)

Ugyanez év szeptember közepén Pozsony megye ellenzéke tartott gyülést a ligetben s erre Deák Ferencet is meghivták. Deák itt helytelenitette az ellenzék eljárását Csiba Ernő táblai ülnök ügyében.[45]

Szeptember 26-án irta volt az országgyülési

[43] Ferstl rendőrtanácsos jelentése Pozsonyból 1833. aug. 7.

[44] Az 1835. év okt. 2-án jelenti a rendőrtanácsos. Wesselényi Miklósról: »Nach dem Essen ging er mit Bezerédy und Deák in den *Aupark,* wo er bis gegen Abend blieb«.

[45] »Vor eingen Tagen war die Pressburger Komitats-Opposition in der Au um den Zalader Deputirten Franz Deák versammelt«.

rendőrség, hogy Széchényi István az ellenzék korifeusait: Deákot, Beöthyt, Klauzált, Paloczyt nemcsak ebédre hivogatja gyakran, de a *ligetben is a legmélyebb beszélgetés közben, gyakran késő éjjelig lehet őket sétálva látni.* (*»In der Au in tiefsten Gespraeche begriffen, oft bis in die spaete Nacht promenirend gesehen wurde!«) Oly bizalmas viszonyban, mint Deák és Széchényi, a jelen országgyülésen nincs senki. Pedig lehetőleg igyekeznek a feltünést elkerülni. Ezért Széchényi mindig csak vacsora után keresi fel Deákot!* (Jelentés a rendőrminiszterhez.)

Ferstl rendőrtanácsos jelentése szerint Deák Ferenc julius 11-én is tanácskozásra hivta az ellenzék tagjait a ligetbe.[46] Valamennyien megjelentek ott, hogy a királyi leirat ügyében megállapodásra jussanak. A különféle árnyalatok szerint több csoportban jártak a követek. Az egyik csoport — irja a rendőrség — a kávéház előtt ült, a másik a fasorban sétált, a harmadik a szorosan vett ligetben, a negyedik a környéken sétált. Deák Ferenc Klauzállal, Pázmándyval, Lipovniczkyval a Krisztl-féle tejcsarnokban foglalt helyet. (Krisztina asszony nagy magyarbarát volt, akit a követek mind ismertek.) Ide jött aztán az ellenzék centruma is. *A tanácskozás nagy titokban és elővigyázat mellett folyt!* Hosszas vita után kimondották, hogy a legközelebbi ülésen egyhangulag óvást emelnek a legujabb királyi leirat ellen. Hogy a dolog simán menjen, elhatározták, hogy másnap a megyeházán gyülést tartanak. Szentiványi kerületi elnököt pedig elküldték a

[46] »Die heute Mittags vom Deák zur Berathung über das Königliche Rescript in der Au vorgeschlagene Zusammenkunft hatte Nachmittags wirklich statt«.

személynökhöz azzal a kéréssel, hogy holnapra ne hirdessen ülést.

Mivel Deák Ferenc igen kedvelte a ligetet s többnyire itt tanácskozott barátaival, az országgyülési ifjuság elhatározta, hogy Deák Ferenc nevenapján kivilágitja a ligeti kávéházat. Zichy főlovászmester azonban megtiltotta a kivilágitást. (1839. okt.)

A következő (1840) évben Deák Ferenc már kora tavasszal megkezdé párthiveivel a ligeti sétákat. A titkosrendőrség jelentése szerint április 23-án séta közben arról tanácskoztak, vajjon helyes volt-e az ellenzéknek eljárása, mikor a royalistákat nem támadta, sőt igyekezett vélök jóviszonyban maradni.[47] A jelenlévők mind helyeselték az eddigi eljárást; mert ezzel nyerték meg az ellenzéknek a két Bernátot, Jankovicsot, Pulszkyt, Pejacsevicset stb. Vitaközben Deák igy szólt barátaihoz: »Ti gyakran akartátok a kormánytámogató követekkel a teljes szakitást, s én alig birtam benneteket meggyőzni az eljárás helytelenségéről. Nagyon örülök, hogy most magatok is látjátok, mit nyertünk a jóviszony és a harmonia révén. Az én tanácsom mindig az volt, hogy semmiféle ellenségeskedést és gyülölséget nem szabad inditanunk. Ellenkezőleg! Még a legkeményebb royalistával is nyájasan kell érintkeznünk; mert az ellenzék csak úgy nyerheti a legnagyobb erkölcsi erőt, ha semmit tul nem hajt. A magánérintkezésben a nyájassággal többet érhetünk el, mint a legerősebb debattal. Nem a gyülölet, nem az ellenségeskedés, hanem a tárgy igazsága győzi meg az embereket. S ez az igazság nyájas és bizalmas társalgás közben jobban

[47] »*Bei dem gestrigen Spaziergang der Opponenten in die Au,* kam es Zur Sprache« etc. (Pozsony, 1840. april 24.)

kiderül, mint az izgatott debattokban. Embereket megnyernünk, kikkel nem érintkezhetünk s kiket gyülölünk, lehetetlenség. Nyájasság és megelőzés szövi a jóviszonyt s ha ezt társalgás közben kellő müvészettel alkalmazza az ember, észrevétlenül is megnyeri a másképpen gondolkozót. Az ellenségeskedés, ott, ahol az ellenpárt többségben van, amugy is céltalan; mert mit törődnek a sokak a kevesek ellenségeskedésével? Ilyenkor a kisebbség legfeljebb a gyengeségét árulja el. Vannak ugyan körülmények, amikor az ellenpárttal való szakitás célszerü, de midőn az ellenzék kisebbségben van, nem szabad ennek megtörténnie. A leghelyesebb taktika mindig az, hogy az egylelkü testületet nem szabad részekre szakitani.«

Ugyanez évben Deák, Klauzál és Beöthy vezetésével az ellenzék a ligetben a szólásszabadság ügyében tanácskozván, egyesek azt hangoztatták, hogy a végső eszközökhöz kell nyulni s a követségről lemondani! Klauzál viszont azt ajánlotta, hogy kimélet nélkül kell támadni a galileistáknak nevezett kormánytámogatókat. Deák ezuttal is azt ajánlotta, hogy magántársalgás közben kell megdolgozni a galileistákat. *Ha a megyék* — mondá Deák — *mindent megtesznek, amit a kormány kiván, nem az ő unokái fognak sirni, mert ő nőtlen s az is marad!*

Deák az 1843—1844. évi országgyülésen nem jelent meg. Párthivei tehát nélküle üzték a ligeti politikai sétákat. Az 1843. év szeptember havában Wesselényi Miklós félig megvakultan Pozsonyba érkezett. A titkosrendőrség jelentése szerint Wesselényi azonnal a ligetbe ment, ahol Beöthyvel és társaival találkozott. A nagy férfiut mindenütt egész sereg jurátus kisérte. Beöthy Ödön a ligetben mindenkit, aki szivarzott, mennydörgő hangon távolitott el Wesselényi kö-

zeléből.[48] Maga Beöthy, akit égő szivar nélkül sohasem lehetett látni, nem dohányzott. Wesselényi e gyöngédségre megölelte Beöthyt s ezzel könnyekre inditá őt. A derék Palóczy László is ott állván, Wesselényi őt is megölelte, mire Palóczyt ugy elfogta a zokogás, hogy szólni sem tudott. (»Palóczy zerfloss fast gaenzlich und fand keine Worte und schluchzte als ihm eine gleiche Umarmung zu Theil ward.«) Ráday Gedeon gróf — irja a rendőrség — magyar ruhában, kardosan járt Wesselényi előtt s minden kövecskét felemelt Wesselényi utjából, félvén, hogy a félig vak ember megcsuszik.[49]

Ilyen és ezekhez hasonló dolgot temérdeket jegyzett föl a titkosrendőrség a pozsonyi ligetről. Pozsony hazafias polgármesterei jól tudván, mennyire kedvelik az országgyülés tagjai a ligetet, mindent megtettek, hogy a liget méltó legyen vendégeihez. A rendőrség jelentése szerint Pozsony polgármestere 1843-ban az akkor divatba jött georginákkal ékesittette a ligetet. Minden egyes georginán táblácska volt s rajta a legkiválóbb hazafinak neve. A georginák ezeket a neveket viselték: Széchényi István, Batthyány Lajos gróf, Wesselényi Miklós, Wenckheim Béla, Eötvös báró, Klauzál, Kubinyi Ferenc, Pulszky, Pázmándy, Beöthy és Kossuth. A legszebb geor-

[48] »Beöthys Verehrung für Wesselényi ging so weit, dass er Samstag in der Au und auf der Promenade jeden, der mit einer brennenden Zigarre dem Wesselényi sich näherte, mit donnernden Worte wegschafte« (1843. szept. 5.)

[49] Wesselényi elutazása előtt is felkereste a ligetet. Szept. 14-én irta a rendőrség: »Mit Baron Wesselényi kamen gestern Abends mehrere Oppositionsmitglieder zusammen und conversirten mit ihm sowohl in der Au, als auch auf der Promenade längere Zeit«.

ginán Kossuth neve diszlett. Széchényi neve egy kétszinü, Beöthy Ödöné pedig egy hófehér georginán volt olvasható.

Mindez — irja a titkosrendőrség — Namer polgármester müve, akit e tapintatlanság miatt keményen megtámadtak, de ő csak annyit felelt a támadásokra, hogy ő jó patrióta!

Két papi ember — folytatja a rendőrség — hangosan azt a megjegyzést tette a ligetben, miért kellett éppen Beöthynek hófehér georginát ajánlani? Egy asszony hallván e megjegyzést, ilyen választ adott: Az aethiopiaiak szokását követték itt, ahol az ördögök szine a fehér!

A rendőri jelentések, melyek a követek ligeti sétáiról s tárgyalásairól szólanak, gyakran megemlékeznek bizonyos *Krisztl* nevü asszonyról, akinek az országgyülések idején a ligetben kis faházacskája volt s ott tejet árult. Ezt a házacskát vagy gunyhót sürün keresték fel az ellenzéki követek s inkább itt tartózkodtak, mint a ligeti kávéházban vagy a vendéglőházban. Közönség e kis tejcsarnokban nem igen volt, igy hát a követek nyugodtan tanácskozhattak. Krisztl asszonytól nem kellett tartaniok; mert ő a magyar hazafiaknak lelkes hive volt.[50] Házikóját a magyar ellenzék kiváló tagjainak képei disziték.

Hogy minő társalgás folyt a követek és az egyszerü tejárusné közt, arra vonatkozólag idézzük itt a titkosrendőrségnek egyik jelentését.

Az előbbi országgyülések idején nagyon is ismert tejárusné Krisztl — irja a rendőrség 1843. május 17-én — ismét a ligetben ütötte fel tanyáját. Fájos lába miatt csak most nyithatta

[50] »Die bekannterweise der Oppositionsparthei ergebene Milchverkäuferin Christl in der Pressburger Au betreffend«. (Országgyülési rendőri jelentés 1843. május 17.)

meg az országgyülés idejére emelt házikóját. Az ellenzék tagjai nagy számmal keresik fel őt s nyájasan elbeszélgetnek véle. Akiket a jó asszony a régebbi országgyülésekről már ismert, azokat nyájas hangon szólitotta meg. Kossuth Lajossal sokáig elbeszélgetett. A többi közt azt mondá néki, hogy ugyancsak imádkozott érette s még Ausztria istenei is meghallgatták imáját, pedig ez istenek Ausztriában már pogányokká lettek.[51] *Deák arcképét azért függesztette ki házikójájában, hogy imigyen templommá váljék az s ha tisztelői idejönnek, hadd lássák naponkint Magyarország legnagyobb fiát!*[52]

Ráday gróffal szemben — irja a rendőrség — Krisztl asszony zavarba jött, mert nem ismerte őt, de mikor megtudta, hogy ő is jelen van, megjegyezte, hogy ez országgyülésnek addig kell tartania, mig a drága haza felvirágzik. Ő haragszik arra, aki azt óhajtotta, hogy az országgyülés hat hét alatt feloszolják. A jelenlévők erre a jó asszony elé állitották Ráday grófot, mint akinek ez volt a kivánsága. Krisztl asszony erre igy szólt a grófhoz: Bocsásson meg méltóságod, nem ismertem önt s nem is tudtam, hogy ön oly igen szép férfiu!

A követek ezen jót mulattak s megigérték Krisztl asszonynak, hogy igen sokszor jönnek hozzá ozsonnára. Az ilyen séták alkalmával — irja a rendőrség — politikai tanácskozások is

[51] »Dem Kossuth sagte sie sehr viel, und dass sie für ihn gebethet habe; sogar die Götter Österreichs hätten ihre Gebethe erhört, obschon diese Götter in Österreich heidnische Götter sind«.

[52] »Deáks Portrait hängt sie in ihrer Hütte auf. damit diese zum Tempel werde und seine Verehrer dahin kommen mögen, um den grössten Mann Ungarns täglich zu sehen«.

folynak s a legfontosabb ügyeket alaposan megbeszélik.

Az országgyülés végefelé a ligetnek látogatói egyre kevesedtek. Az utcákon és a sétatéren is ritkult a jövő s menő emberek serege. S ha elmult az országgyülés, a városban az élet is kihalt. Az 1844. év őszutó 7-én irta volt egy bús magyar: »A liget sárga lett, nemsokára lombtalanul ásitnak a fák sudarai az égre, mintha sajnálná az elhaló lomb a nemsokára távozó honatyákat, kik alatta sokszor sokféléről vitatkozának... A tavasz ujra eljövend, a liget lombja fel fog virulni, szépek lesznek a rózsás völgyek, de csalogányai (t. i. a követek) távol lesznek.«

Samarjay irta volt az 1844. évi országgyülés bezárásakor e hangulatos sorokat: »Bucsuzólag tekint a távozókra a kormos pozsonyi vár, melyhez annyi kedves és szomoru történeti emlék füződik. Ott áll nyugat felé az omladozó torony, melyben a magyar koronát évekig őrizték. Még állanak azon szobák mohos falai, melyekben a szelid Krisztina, Mária Terézia leánya férjével boldog éveket tölte. Tul a Dunán a farkasvölgyi rom mogorván néz omladozó szomszédjára, mintha egymásnak mondanák, mi sem emeljük többé fejünket az erdő koszoruja fölé!«

XIV.

KÖLCSEY ÉS A TITKOS-RENDŐRSÉG

Kölcsey és a titkosrendőrség

Minél jobban kitünt valaki az alkotmány védelmében, minél hazafiasabb szellemben beszélt az országgyüléseken, annál gyülöltebbé és veszedelmesebbé lett a bécsi kormány előtt. Az országgyülési titkosrendőrség, jól ismervén az udvar és a bécsi miniszterek nézetét, az ő szájukize szerint való jelentéseket küldött Bécsbe. A rendőrminiszter aztán a jelentéseket az uralkodó rendelkezésére bocsátotta. A király tehát e jelentések alapján ismerte meg legjobbjainkat! Nem csoda aztán, ha oly ferde világitásban látta a magyarság legkiválóbb szellemeit! A rendőrminiszter jelentéseiben a nagy Wesselényi Miklós például állandóan mint felségáruló, gonosz ember szerepel. A legnépszerübb követeink: Balogh János, Beöthy Ödön dühös anarkisták (»wüthende Anarkisten«), Ragályi Tamás vad kálvinista, Eszterházy Mihály gróf, a hazafias ellenzék e lelkes tagja, korlátolt, tudatlan ember (»einer der bösesten Glieder der Opposition«), a hazafias Pálffy Ferenc jellemtelen gavallér (»äusserst charakterloser Cavallier«), *Széchényi István, aki a gonosz Wesselényi Miklós társaságában tanulta a kormánytól való rideg idegenkedést, kétszinü, felforgató ember!*

Eszményibb gondolkozásu, szelidebb és képzettebb embert Kölcsey Ferencnél alig lehet képzelnünk, E költői lelkü ember minden porcikáját égő hazaszeretet járta át. Senki nála rajongóbb

szeretettel nem csüngött Erdélyen, senki nemesebb irányban nem vezette az országgyülési ifjuságot, mint ő. És az országgyülési titkosrendőrség jelentéseiben e nagy férfiu csak mint *hirhedt demagóg* szerepel! Még Reviczky gróf kancellár is a királyhoz intézett jelentéseiben demagógnak nevezi Kölcseyt.

Bár a rendőrminiszterhez terjesztett jelentések többnyire gyülöletes hangon szólanak Kölcseyről, azért mégis érdemes velük foglalkoznunk. Kölcsey is rendőri megfigyelés alatt állott s a róla irt *Überwachungsrapport*-ok sok-sok adattal szolgálnak Kölcsey politikai szerepléséről.[1] Hiszen egész sereggel van oly jelentés, mely a pozsonyi országgyülés alkalmával tartott ellenzéki tanácskozásokról s Kölcseynek azokon mondott beszédeiről szól. Utazásairól is pontos tudósitásokat küldött a rendőrség Bécsbe. Mivel Deák Ferenc, Kölcsey Ferenc és Wesselényi Miklós — e hü triumvirátus — állandó megfigyelés alatt állott, a rendőri jelentésekből e három nagyember sok tanácskozásáról, sőt levelezéséről is bőséges tudósitást merithetünk. Tudott dolog, hogy Wesselényi védelme mint Kölcsey munkája ismeretes irodalmunkban. A rendőri jelentések szerint azonban Deák Ferenc Wesselényivel együtt csinálta azt. E jelentések pontosan megjelölik az időt és a helyet is, ahol Deák és Wesselényi együtt dolgoztak e munkálaton.[2]

Kölcsey az 1832—1836. évi országgyülésen először a magyar nyelv érdekében mondott nagy beszédével keltett általános feltünést. Még az

[1] Az országgyülési titkosrendőrség számadásaiban megtaláljuk, hogy Kölcsey állandó megfigyelése havonkint mennyibe került.

[2] Ivanich pesti homeopata orvosnál találkozott Deák és Wesselényi s itt tárgyalták a védelem ügyét.

országgyülési titkosrendőrség is azt jelentette Bécsbe e beszédről, hogy rendkivül nagy hatást keltett.

A vallásügyben mondotta volt második nagy beszédét, mely hazafias és szabadelvü felfogásával valósággal elragadta az ellenzéket. Ferstl rendőrtanácsos Kölcsey e beszédéről ezt irja Sedlniczky rendőrminiszternek: »*an revolutionaeren Geiste kaum mehr übertroffen werden können!*«

Wesselényi, Kölcsey és Beöthy — jelenti a rendőrség — mint főkorifeusok az országgyülésen kivül is prédikálnak ez ügyben, hogy a kormánnyal szemben mennél nagyobb ellenállást szithassanak. Magánértekezleteken is heves kifakadásokat engednek meg maguknak. Május 16-án például az ellenzék értekezletén Vay és mások hevesen kikeltek a főpapok ellen. Kölcsey pedig igy szólott: »*Mivel a despotizmus kezd szerepet játszani, ha parancsolni engedünk magunknak, oda jutunk, ahol most szegény Erdély van!*«

Wesselényi május 5-én (1833.) távozni akarván Pozsonyból, bizalmas barátai tiszteletére bucsulakomát adott. Ott volt Kölcsey, Beöthy, Balogh, Vay, Ghiczy, Felsőbüki Nagy Pál, Andrássy György gróf, Eötvös stb. A Széchényi István küldötte pezsgő — jelenti a rendőrség — jókedvre deritette a követ urakat s erőt vévén rajtuk a hazafias enthuziazmus, Rákóczi Ferencet s Magyarország függetlenségét éltették. A követekre, főleg a nemzeti jogokért küzdőkre, igy Kölcseyre is bort köszöntöttek.

Mintha csak a világot akarnák a sarkából kiforgatni — irja a rendőrség —, ugy beszélnek az urak. (Es ist als waere der böse Geist in mehrer Landtagskorifaen gefahren.«) etc.

Wesselényi távozása után Kölcsey is szabadságot kért s mint a rendőrség jelentette, előzetes megállapodás szerint mindketten Nagykárolyban találkoztak. Utazásuk célja az izgatás. (1833. szept. 2.)

Valamivel későbben jelenti a rendőrség, hogy hihetetlen agitációt folytatnak a vallásügyben. Török Gábor aradi követnek a példája mutatja, hogy Kölcseynek s másoknak vidéki látogatása minő gyümölcsöket terem. (Szept. 28.)

Az ellenzék küzdelme és ellenállása azonban eredménytelen maradt. Az 1833. év junius 3-án irta a titkosrendőrség, hogy Kölcsey minden alkalommal buzditja a követeket kitartásra! Nem sok haszna lesz belőle! Őfelsége ugyanis Szirmay septemvirt fogadván, igy szólott hozzá: »*Mondja meg az uraknak, hogy én egy hajszálnyit sem engedek! Ezek az urak egyszer keményen ragaszkodnak törvényeikhez, máskor meg önkényesen tulteszik magukat azokon.*«

A bécsi kormány azt is rossz néven vette Kölcseynek, hogy Deák Ferenccel egyetemben a juratus egyesület megalakulását elősegitette, s hogy az ifjuságot hazafias szellemre, kitartásra és szellemi munkálkodásra buzditotta.[3] A rendőrség jelentései szerint Kölcsey ajtaja mindig nyitva áll a jurátusok előtt s az egyesületben az ő szelleme uralkodik.[4]

[3] Ferstl rendőrtanácsos 1834. dec. 2-án jelentette miniszterének: »dürfte es wohl keinem Zweifel mehr unterliegen, dass Kölcsey eine der veranlassenden und leitenden Hauptursachen dieses jugendlichen Vereins ist«. etc.

[4] »Grösstentheils von Kölcsey eingesogene Grundsätze... im Geiste einer Wesselényi und Kölcsey« etc.

Tudott dolog, hogy ez években utazni csak utlevéllel (passzus) lehetett. Az 1834. augusztus elején három ilynevü magyar: Lövetey, Endey és Sándorházy érkezett Kolozsvárra és állandóan Wesselényivel tanácskozott. E három magyar nem más, mint Kölcsey, Beöthy és Novák országgyülési követek, akik Wesselényi kancelláristáját (Kovácsot) is magukkal hozták. (Aug. 10-i jelentés.)

Feltünő — irja a rendőrség ugyanez évben —, hogy az ismert ellenzéki korifeus és Wesselényinek belső barátja: Kölcsey Ferenc, aki előbbi szabadsága alkalmával Szatmár megyében oly sok rosszat mivelt, ismét hazakészül.[5] Kölcsey két unokaöccsének perét a hétszemélyes táblán is elvesztette. Az ellenzék ezt csunya reakciónak mondja az országbiró és a tárnokmester részéről. Az egész ellenzék Kölcsey mellett van s azt mondják, hogy őt, mint a két unokaöccsének gyámját és mint főellenzékit ostorozzák! Igy akarják az ellenzéket megpuhitani!

Julius hó 1-én jelentette az országgyülési rendőrség feje, Sedlnitzky miniszternek, hogy a követek Csapó Dániel szállásán értekezletet tartottak. Ez alkalommal Kölcsey hosszabb beszédben inditványozta, hogy küldöttséget menesszenek Károly kir. herceghez, aki Moson megyének tizezer forintot adott a magyar nyelv fejlesztésére és tanitására.

Valamennyi rendőri jelentés szerint Kölcsey volt ez országgyülésen Erdély és Magyarország uniójának legkitartóbb harcosa s leghevesebb támogatója. Már 1833. év tavaszán folyton ta-

[5] Az előbbi utazásáról irta a rendőrség 1836. szept. 2-án: »Der berüchtigte szatmarer Deputirte Kölcsey hat seinen Urlaub bereits nach Hause angetreten und freut sich ganz besonder« etc.

nácskozások folytak ez ügyben Kölcsey lakásán. Az erdélyiek közül Teleky Ferenc, Wesselényi és Szücs vettek azokon részt.[6]

Az 1834. év junius 7-én jelentette Ferstl rendőrtanácsos Sedlnitzky miniszternek, hogy Magyarországnak és Erdélynek egymáshoz való viszonya a jelen időben annyira fontos, hogy mindent el kell követnem, hogy megtudjam mi minden hallatszik e téren. Mindaz, ami Erdélyben történik, Ferdinánd főhercegnek, mint császári kommisszáriusnak odaérkezése óta, itt Pozsonyban nemcsak hogy nem titok, de hetenkint kétszer s háromszor is tanácsot ülnek Kölcseynél, hogy megvitassák a hireket, amiket Wesselényi és Harrach gróf[7] küldenek. E hirek felett aztán vita fejlődik ki. Mivel a levelezést postára nem lehet bizniok, költséget adtak össze, hogy megbizható emberek vigyék a leveleket. E tanácskozások résztvevői — irja Ferstl — Kölcsey, Deák Ferenc, Csapó, Bezerédy, Borsiczky, Klauzál, Novák, Palóczy, Bükk, Balogh, két Eötvös, Beöthy, Csepcsányi, Tarnóczy, Szentiványi, Dubraviczky, Pázmándy, Somsich, Brezovay, Ruttkay és Hertelendy.

Kölcsey és Deák felszólitására Nagy Pálnak is részt kéne vennie e tanácskozásokon, de eddig különféle teendőivel menté ki magát. E tanácskozásoknak a célja, még a két ország egyesitése előtt Magyarország minden szokását és szellemét Erdélybe átültetni. Erre pedig a legalkalmasabb

[6] Ferstl jelentése 1833. április 2-án: »Die Berathungen bei dem Kölcsey Einsichtlich der Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn bisher fortgesetzt worden sind«. etc.

[7] »Dessen Taufnamen man aber noch nicht erfahren konnte«.

idő a mostani, mikor az erdélyi országgyülés tagjai együtt vannak.[8]

Junius 9-én irta Ferstl tanácsos, hogy az erdélyi ügyeknek Wesselényi után Kölcsey a leghatalmasabb és leglelkesebb védője. Wesselényit Pozsonyba jövet Kölcseynek kancellistája: Décsey üdvözölte. Ez a Décsey — irja Ferstl — méltó tanitványa Kölcseynek. Az erdélyiekkel titkos levelezés folyik s a leveleket Kölcsey kezébe adják, mert ő a lelke az egész mozgalomnak. (1834. juni 9.)

A népszerü tolnai követ, Csapó Dániel 1834. junius 27-én fényes ebédet adott az erdélyi követek: Kemény József gróf és Vér Farkas tiszteletére. Az ebéd — irja a rendőrség — »*brillant*« volt. Kölcseyvel és Deákkal együtt az egész ellenzék ott volt, még a Fillértár szerkesztője: Orosz sem hiányzott. Minden vendég magyar ruhában jelent meg s *az ebéd valóságos nemzeti ünnep volt.*[9] Deák Ferenc és Kölcsey azt inditványozták ebédközben, hogy ha Erdélyben a törvénytelenségekkel és az erőszakkal fel nem hagynak, a magyar országgyülésen inditványozzák Erdély egyesitését Magyarországgal. Ezután — irja a rendőrség — a felköszöntők egész serege hangzott el Erdély derék patriótáira. Mód nélkül feltünt az a lelkes éljenzés, mely Erdély egyesitésének és Wesselényi személyének szólott. Valósággal elragadta az egész társaságot az egyszemü Kölcseynek beszéde, aki könnyekkel szemében arra kérte Kemény grófot és Vér Farkast, *mondanák meg Erdély fiainak, hogy ő Erdély*

[8] Pressburg, den 7. Juni 1834. Ferstl jelentése.

[9] »Einem patriotischen Nationalfeste gleich gesehen haben«.

egyesitésére legnagyobb kincsét, egyetlen szemét is kész feláldozni![10]

Kölcsey — jelenti az országgyülési titkosrendőrség — néhány nap előtt keserühangú levelet irt Prónaynak, melyben tudtára adta, hogy Wesselényivel együtt volt Monostoron, aki kifejté előtte, hogy az elégedetlenség és a kétségbeesés Erdélyben napról-napra növekszik. Ha a kormány nem hivja össze az országgyülést, Erdély Lengyelország sorsára jut. Az Erdéllyel határos megyék — irja e levélben Kölcsey — résztvesznek Erdély gondjaiban.[11]

Ez év junius havában történt, hogy az országgyülési ifjuság lelkes hálafeliratot intézett Wesselényihez. Mivel Kölcsey kancellistája, Décsey László épp Kolozsvárra akart utazni, magáravállalta ez irat elvitelét, melyet mintegy háromszáz jurátus irt alá. A kormány megtudván ezt, József nádor Décsey után futárt küldött, meghagyván neki, hogy Décseytől erővel vegye el az iratokat. A futár elindulása után azonban kisült, hogy Décsey egy távollevő követnek helyettese, megyei kancellista s igy salvus conductusa van. Ezért hamarjában másik futárt menesztettek Décsey után. E második már csak azt az utasitást kapta, hogy szépszerével vegye el Décseytől az iratokat; erőszakot nem szabad alkalmaznia.

Ez időben járt kézről-kézre egy tréfás röpirat, mely a magyarfaló Haulik zágrábi érsekről, továbbá Erdély és Magyarország házasságköté-

[10] »Und ganz entzükt soll die Gesellschaft über die exaltirte Äusserung das einaugigen Kölcsey gewesen sein, der mit Thränen in Auge« etc.

[11] Kölcseit — mondja ugyanezen jelentés — az ellenzék podrágyi gyülésére is várják, Kölcsey szándéka a lengyel kérdést ujra szóbahozni.

séről szólt. A kérő Kölcsey Ferenc, a kiadó Wesselényi Miklós. Haulik a primásság fejében hajlandó volna a házassághoz felmentést adni, de Wesselényi kijelenti néki, hogy ez ügyben nem kérdik a püspököt; majd elintézi a dispenzációt a vicispán.

Az 1834. év aug. 29-én jelentette az országgyülési rendőrség, hogy az ellenzék eddig Csapó tolnai követ szállásán tartotta tanácskozásait. Csapó azonban elutazott s az ellenzék emiatt elkedvetlenedett. Azonban Deák Ferenc szelleme azért összetartja az egész ellenzéket. Kölcsey, Deák, Madocsányi, Bezerédy, Marczibányi, Dubraviczky, Fekete, Prónay, Palóczy és Bernát egyértelmüen azt hangoztatják, hogy a császártól sem a sérelmek orvoslását, sem kielégitő resolutiót nem várhatni. Panaszkodnak e követek amiatt is, hogy Pozsonyban az országgyülés idejében egyetlen magyar katona sincsen. Fájdalommal tárgyalják az erdélyi ügyeket is. Kölcsey és Deák sürün leveleznek a kolozsvári gyülés tagjaival. *Kölcseynek és Deáknak még mindig oly hatalmas befolyásuk van az ellenzék tagjaira, hogy ezek még az utasitásukhoz is hütlenek lesznek, ha ők kivánják.*[12]

A tegnapi ülésen — irja Ferstl tanácsos — Kölcsey inditványozta, hogy a törvények magyarul szerkesztessenek. Az inditványt nem fogadták olyan lelkesedéssel, mint a magyar nyelv ügyében tett inditványát az országgyülés elején. Ugy látszik, a rendek többsége nem kivánja

[12] Notizen über die Umtriebe der Opposition, Pressburg, 29 Aug. 1834. »Der accreditirte Ruf eines Kölcsey und Deák noch immer auf die Oppositionsglieder so sehr einwirkt, dass si selbst in ihren Instructionen untreu werden, wenn sie sich schon nicht ganz entgegengesetzt« etc.

egyszerre a diplomatia nyelvévé tenni a magyart. Kölcsey beszédében megemlitette az orosz veszedelmet. Szerinte egységessé kell tenni az ország lakóit a nemzeti nyelv által. Kölcsey ez eszméket nemcsak az országgyülésen, de azon kivül is hirdeti.[13]

Valamivel későbben a rendőri jelentések már Kölcsey nagy sikeréről irtak a repraesentatio-rendszer ügyében tartott beszéde alkalmával,[14] midőn is meggyőző előadásával tulnyomó többséget szerzett az alkotmányellenes principium ellen.

Szept. 27-én Ferstl tanácsos jelentette, hogy a mai kerületi ülésen Kölcsey és Majthényi elnökösködtek s ami különben nem volt szokásban, hatalmasan megéljenezték őket.

Ugyanő egy nappal előbb jelentette, hogy az erdélyi küldöttségből eddig csak Kemény József gróf érkezett Pozsonyba. A gróf az estét Kölcseyvel, Deákkal, Beöthyvel és Balogh Jánossal tölté. Arról beszéltek, hogy a császár az erdélyi küldöttséget nem testületileg, hanem csak egyenkint fogadja. Kölcsey azt ajánlotta Keménynek, hogy azonnal irja ezt meg Kolozsvárra, mielőtt a többiek megindulnának. Kemény erre azt felelé, hogy addig nem irhat Kolozsvárra, mig Bécsből biztos hirt nem kap. Egyuttal kérte Kölcseyt és Deákot, hogy a számára tervezett éjjeli zenét ne tartsák meg.[15]

[13] Pressburg, den 3-ten Septemb. 1834.

[14] 1834. okt. 23. »Insbesondere hat sich Kölcsey gegen das mangelhafte Repraesentations-System Ungarns ung gegen die gedachte Zeitepoche von J. 1807 in einer langen Rede ausgesprochen und hiedurch eine überwiegende Majorität gegen dieses als inconstitutionell angegebene Princip gewonnen.

[15] Az ifjak két katonazenekart is megkisérelték felfogadni, de mindkét ezrednél elutasitották őket. (Ferstl jelentése 1834. szept. 26.)

Az ellenzék tagjai tovább is tanácskoztak az erdélyi küldöttség esetleges fogadtatásáról. Balogh János szerint sohsem volt kedvezőbb alkalom küzdeni azok ellen, akik az uralkodót jó idő óta törvénytelen és erőszakos lépésekre késztetik az erdélyiek ellen. Balogh e kijelentését Kölcsey, Deák és Beöthy minden tekintetben helyeselték. Őrültségnek mondák, ha Erdély kétségbeesett hangulatát, amit erőszakkal idéztek elő, holmi jósággal gondolják lecsillapitani. Kölcsey, Deák és Balogh — jelenti a rendőrség — a Bécsből visszatért Kemény Domokos báróval hosszasan tanácskoztak az erdélyiek ügyében. Megállapitották, hogy az udvar Erdély unióját meg fogja akadályozni. *A nevezett három követ szerint az erdélyi országgyülés szellem, energia, miveltség és jellemszilárdság dolgában messze fölülmulja a pozsonyi országgyülést. Ott Erdélyben, amint a tárgyalások hirdetik, egyetlen embernek több ismerete van, mint itt hatvannak. A felvilágosodás terén pedig egy századdal előbbre vannak.*[16]

Az 1834. év november 29-én Reviczky kancellár jelentette a rendőrminiszternek, hogy Kölcsey e napokban Pestre utazik s néhány hetet tölt Szemere Pálnál s aztán megyéjébe utazik. Kell, hogy ez az utazás a jelen pillanatban nagyobb figyelmet keltsen, mert Klauzál és Balogh is elutaznak. Tehát fölötte szükséges, hogy

[16] Stimmung und Äusserung der Opposition in Bezug auf Siebenbürgen, 1834. okt. 10. »dass der Pressburger sich an Geist, Energie, Bildung und Karakterfestigkeit vor jenem verkriechen müsse und während dort ein einziges Individuum mehr Kentnisse und Haltung, als hier deren 60 entwickle, sei es aus ihren Verhandlungen klar zu entnehmen, dass sie mit der Aufklärung fast um ein Jahrhundert weiter vorgerückt sind«.

ez embereket, főleg Kölcseyt alaposan megfigyeljék.[17] Pozsonyban ugyanis elterjedt a hir, hogy ezek az emberek a parasztságot akarják felizgatni s petitio beadására birni. Ezért különösen Kölcseyt kell a legalaposabb megfigyelés alá vetni!

Reviczkynek e jelentése szoros összefüggésben van a Kölcseynek és követtársának adott uj utasitással. A titkosrendőrség jelentése szerint november hó 10-én Szatmár megye generális gyülést tartván, Kölcseynek és Eötvösnek utasitásul adták, hogy az urbéri javaslatban őfelsége resolutiójához tartsák magukat.

Vécsey Miklós főispáni adminisztrátor — irja a rendőrség — ez örvendetes sikert Majláth Antal zempléni főispánnak köszönheti, aki Vécsey bárónak a szükséges utasitásokat a szatmári püspök kovertájában gyorsfutárral küldötte.

Kölcseyt — irja Ferstl tanácsos — mélységesen bántja az uj utasitás. Ő inkább otthagyja az országgyülést, mint hogy az uj utasitást kövesse.[18]

Kölcsey és Eötvös megkapván Vécsey főispáni adminisztrátortól az uj utasitást, a megyéhez fordultak s megirták, hogy a gyülés fentebbi határozata és az uj utasitás érvénytelen,

[17] Wien, den 29. Nov. 1834. »die genaueste Beobachtung dieser Individuen und namentlich des Kölcsey erscheint um so nothwendiger« etc. — Az országgyülési rendőrség leirja a Nagy Pálnál nov. 12-én tartott titkos tanácskozás lefolyását. Ezen Kölcseey, Deák, Balogh, Bezerédy, Borsiczky, Tarnóczy stb. vetttek részt. (Geheime Oppositions-Konferenz bei Nagy Pál). Egy másik jelentésében irja Ferstl rendőrtanácsos, hogy Nagy Pál azt hiszi, hogy ő a feje az ellenzéknek, a valóságban pedig ő csak Kölcseynek és Deáknak az eszköze.

[18] Pressburg, den 20. Novemb. 1834. Ferstl tanácsos jelentése Sedlnitzky miniszterhez.

mert Vécsey ezt 25 meghivott emberével hozatta s a törvénytől előirt quindena-t (15 napot a meghivás kibocsátásától) nem tartotta meg.[19]

Kölcsey — irja Ferstl tanácsos — több napon át nem jelent meg a kerületi üléseken. Irással foglalkozik s utra készül. Titokban két postalovat rendelt a lakására (Schöndorfergasse 495.). Két órakor befogatott s háromkor Décsyvel utnak indult. Barátai, akik búcsut vettek tőle, azt hirdették, hogy Kölcsey Bécsbe megy. Kocsija azonban már a ligeti korcsmánál irányt változtatott s Nagykárolyba indult, hogy a megye fentebbi határozatát visszavonassa s ha ez nem sikerül, lemond a követségről. A nehéz és kellemetlen uttól még betegsége sem tartotta vissza.[20] Az ellenzék azt tartja, hogy Vécsey báró a Kölcseytől kivánt gyülést nem fogja összehivni. Ennek az ellenzéki korifeusnak tehát más céljai is vannak Szatmár megyében, amik majd kiderülnek az ő további megfigyeltetéséből. Hiszen Kovács, Wesselényinek kancellistája már értesitette gazdáját Kölcsey utazásáról s igy valószinü, hogy Nagykárolyban találkozni fognak.[21]

Tudott dolog, hogy sem Kölcseynek, sem Wesselényinek nem sikerült Szatmár megyét rávenniök, hogy az uj utasitást visszavonja. Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint de-

[19] Kölcsey-s unvermuthete Reise nach dem Szatmar. Komitate, den 28. Nov. 1834. Ferstl a rendőrminiszterhez.

[20] »Kölcsey ist demnach bei seiner steten Kränklichkeit einer beschleunigten Reise nicht beachtend nach Nagy-Károly abgefahren um die oberwähnte Repraesentation persönlich zu unterstüzen«.

[21] Az utóbbi időben — irja ugyanitt Ferstl — az országgyülési ifjaknak szabad bejárásuk volt Kölcseyhez s politikai kérdéseket tárgyaltak, hogy később jó szónokok lehessenek.

cember hó 9-én volt a Kölcseytől kivánt megyei gyülés, amelyen azonban Kölcseyt és hiveit leszavazták. Magát Wesselényit még fiskális actióval is akarták sujtani. Deák Ferenc, Balogh János és Beöthy Ödön — irja a rendőrség — Kölcsey erőltetett utazása miatt egészen odavannak. Az ellenzék egyenest dühöng Szatmár megye magatartása és Kölcsey elvesztése miatt.[22]

Ismert dolog, hogy Kölcsey Szatmárból még egyszer visszajött Pozsonyba, hogy az országgyüléstől búcsut vegyen. Senki sem tudta, mikor jő, de mind a követek, mind az országgyülési ifjak lesve-lesték megérkezését és mindent megtettek ünnepies fogadtatására.

Az országgyülési titkos rendőrség jelentése szerint a követek egyik gyülést a másik után tartották Kölcsey ünnepies fogadtatása ügyében. Felsőbüki Nagy Pál elnökölt e gyüléseken.[23] Nagy titokban elhatározták, hogy diszebédet adnak Kölcsey tiszteletére s emlékérmet veretnek, melyet az ebéd alkalmával osztanak szét. Az emlékérem költségére minden követ 30 forintot ad. Ez ügyben a további tanácskozásokat Ferstl rendőrtanácsos jelentése szerint *Deák Ferenc lakásán tartották*. Nagy Pál mondá itt a többi

[22] Pressburg, den 18. Dez. 1834. Ferstl jelentése a rendőrminiszterhez. (»Die Ultraoppositions-Parthei ist über das Benehmen der Stände des szatmarer Komitates um so wüthender, als durch selbes auch die *Entfernung des derzeit bedeutendsten Koriphäes der Opposition, des berüchtigten Kölcsey herbeigeführt wurde*«.

[23] Ferstl jelentése: »Der Gegenstand des Oppositions-Gastmahles und der Denkmünzen wird noch immer mit grosser Behutsamkeit betrieben Nagy Pál ist noch immer an der Spitze dieser Idee. Die Conferenzen werden jedoch nunmehr bei Deák abgehalten«.

között: »rajta kell lennünk, hogy Európa más véleménnyel legyen rólunk«.

Január 8-án (1835.) jelentette a titkos rendőrség a miniszterének, hogy Kölcsey fogadtatása ügyében Balogh János szállásán is két népes értekezletet tartottak. Az emlékérem dolgában Zarka követ már alkuszik egy pesti graveur-rel. Az értekezlet különben azt is elhatározta, hogy Kölcseyhez hálafeliratot intéznek. Ebben kifejtik a haza körül szerzett nagy érdemeit, valamint az országgyülés tagjainak mély fájdalmát az ő távozása miatt.[24] A kerületi ülésen pedig ünnepiesen búcsut vesznek tőle.[25] Bezerédy István és Nagy Pál már el is készitették búcsubeszédüket s átadták Deák Ferencnek. Közben Kölcsey levelet irt Deáknak s jelentette, hogy gyengélkedése miatt csak 10—12 nap mulva jöhet Pozsonyba. Deák e hirre január 6-án hazautazott, hogy követi utasitása ügyében tárgyaljon. Deáknak különben az a szándéka — irja a rendőrség —, hogy Szatmár megyébe menjen s ott a követválasztásnál jelen legyen s Kölcseyhez hasonló férfiakat választasson meg.

Bármily titokban tanácskoztak is a követek Kölcsey fogadtatása ügyében, a titkosrendőrség mindent kiszimatolt. Sedlnitzky rendőrminiszter január 4-én jelentette az uralkodónak, hogy mi készül Pozsonyban. Nagy Pál legutóbbi ideutazása — irja — sem az urbárium, sem a Pálffy Ferenc-féle sequestrum ügyében nem tör-

[24] »Dem Kölcsey in einem gemeinschaftlichen Schreiben die Anerkennung seiner Verdienste um das Veterland, dann ihre Anhänglichkeit und das Bedauern über seine Entfernung vom Landtage zu erkennen geben«.

[25] »An stürmischen Beifallsruf nicht mangeln solle«.

tént. Amit ő ezekről beszélt, semmi hitelt nem érdemel. Bizonyitja ezt az a körülmény is, hogy most is ő áll azon vállalkozás élén, mely Kölcsey távozását akarja ünnepélyessé tenni diszebéddel és emlékérem verésével. Az emlékérem verése azonban be lészen tiltva. A szükséges lépések ez ügyben már megtörténtek. Fölséged bölcsessége döntse el, miként tiltassa meg a magyar kancellárral a terv kivitelét.[26]

E jelentés vétele után egy nappal őfelsége már intézkedett az emlékérem betiltása ügyében.[27]

Január 8-án már Reviczky kancellár irta volt Sedlnitzky miniszternek, hogy őfelsége legmagasabb kézjegyével megparancsolta, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyem a Kölcsey részére tervezett emlékérem készitésének megakadályozása ügyében. Én már megtettem a szükséges lépéseket. Ön is kutattassa ki a müvészt, aki e »medaille«-t késziti. Az itteni hirek szerint ugyanis nem Pesten, hanem Bécsben akarják készittetni.[28]

Ezen hivatalos iratokban Kölcseyt rendesen csak hirhedt demagógnak nevezik.

Ime, az uralkodó és a bécsi kormány szerint az eszményi gondolkozású Kölcsey, az örök igaz-

[26] 1835. január 4. (»Nur der allerhöchsten Weisheit eurer Majestät anheimstellen ob und wie fern Allerhöchst diseselben dem ungarischen Hofkanzler den geigneten Auftrag wegen der Überwachung und Verfügung des Angemessenen zur Hindanhaltung der Realisirung dieses Projektes ertheilen geruhen wollen«.)

[27] »Wegen der allenfalls in Hungarn für Kölcsey verfertigenden Denkmünze erlasse ich das Erforderliche«, Wien den 5. Jänner 1835. Franc.

[28] An seine des Herrn Praesidenten der k. k. Polizei und Zensur-Hofstelle Grafen Sedlnitzky Excellenz, Wien 8. Jänner 1835.

ságnak, az örök szépnek e koszorús harcosa, a páratlan hazafi és a jeles költő csak hirhedt *demagóg* volt és semmi más!

Nem szokatlan dolog ez multunkban. Sok kiváló emberünk akadt, akinek jósága csak virágot hintett s mégis csupán tövist aratott.

Az országgyülési követekkel egyidőben az ifjuság is tanakodott, miképpen fejezhetné ki legméltóbban Kölcsey iránt érzett háláját és ragaszkodását. A jurátegyesületnek december 20-án tartott ülésén a rendőri jelentés szerint Vukovics Sebő felvetette a kérdést *(»mit vielem Enthusiasm«)*, miként lehetne az ifjuság érzelmét és tiszteletét Kölcsey iránt nemcsak bensőleg, de külsőleg is megbizonyitani a világnak? Vukovics inditványára aztán elhatározták, hogy holnaptól kezdve gyászszalagot hordanak, Kölcseyhez hálafeliratot intéznek s azt ünnepiesen, testületileg nyujtják át neki.[29]

Ezenközben Kölcsey váratlanul Pozsonyba érkezett. Csak egy hét mulva remélték megérkezését, de ő már január 9-én este megérkezett, még pedig kimerülten és komoran. Másnap (10-én) megjelent a regnikoláris ülésen, mielőtt még a személynök az ülést megnyitotta. Az ifjuság Kölcsey patvaristájától (Fogarassytól) értesülvén megérkezéséről, lelkesen megéljenezte őt. A követek közül Prónay, Palóczy, Beöthy és Balogh üdvözölték őt. Kölcsey mitsem beszélt, a tárgyalás iránt sem érdeklődött. Déli tizenkét órakor szinte észrevétlenül távozott az ülésteremből. A titkosrendőrség jelentése szerint Kölcsey az ülés-

[29] Sedlnitzky rendőrminiszter a királynak is jelentette ezt a következő megjegyzéssel: »weil der zu den exaltierten Oppositonsmännern und *zu den ungarischen* Demagogen gehörige Szatmarer Komitats-Ablegat Kölcsey . . . zurückgewiesen wurde.«

teremben Pulszky után kérdezősködött s mikor az előtte termett, arcát tréfásan megcsipte; Vukovicstól pedig azt kérdezte, mint vannak a jurátusegyesületben?[30]

Ugyancsak a titkosrendőrség jelentette, hogy Kölcsey és követtársa: Ötvös, január 11-én délelőtt tiz órakor Széchényi grófot látogatták meg. Este Beöthy Ödönnél voltak, ahol sok követ volt jelen, de Deák Ferencet, mint tanácsadót, nagyon nélkülözték.

Ugyancsak január 11-én tisztelgett Kölcseynél az országgyülési ifjuság. Az üdvözlőbeszédet Ormós Zsigmond tartotta. Úgy ezt, mint Kölcsey lelkes és hazafias válaszát a rendőrség felterjesztette Bécsbe.

Kölcsey a rendőri jelentés szerint igy szólott az ifjakhoz: »Kedves barátim! igy kell benneteket neveznem, mert a ti kitüntetéstek egyedül a barátságon alapszik. Hálásan köszönöm kitüntetésteket, örökre feledhetetlen lesz az előttem. Töltsétek be hivatástokat és sohse engedjétek magatokat eltériteni eredeti pályátokról. Ápoljátok és védelmezzétek azon alapelveket, amelyekért én két éven át hiába küzdöttem. — Ezután Kölcsey az egyesület ügyeiről kérdezősködött s azon reményének adott kifejezést, hogy a tagok szaporodni fognak. Erre egy levelet adott át Ormósnak s kérte őt, irnák alá nevüket a jelenlévő ifjak. A levelet Décsey irta az ifjaknak s jelenté, hogy betegsége miatt nem kisérhette el Kölcseyt.

A rendektől Kölcsey a kerületi ülésen vett búcsut. Eszmékben gazdag beszédét úgy olvasta fel. A rendőrség jelentése szerint ez a beszéd is azt hirdeti, hogy Kölcsey érzései semmitsem javultak! E nevezetes kerületi ülés után adta át az

[30] Ferstl jelentése Pozsonyból 1835. január 10. Kölcseys Ankunft in Pressbug.

országgyülési ifjuság hálafeliratát Kölcseynek. Ebben az iratban — jelenti a rendőrség — büntetendő kitételek vannak. Ilyen például ez: »*Kölcsey visszahivása a kormány szemtelen és aljas cselekedete!*« Mindent elkövetünk — irja a rendőrség —, hogy e hálafelirat aláiróinak neveit kikutassuk.

Magának az uralkodónak és kormányának tiltakozása Kölcsey ünneplése ellen azt eredményezte, hogy a követek csupán búcsuvacsorán ünnepelték Kölcseyt. Ez a vacsora február 9-én este félkilenckor esett meg a Naphoz cimzett pozsonyi vendéglőben. A vacsora rendezői Beöthy Ödön és Balogh János voltak.[31] A résztvevők között találjuk az országgyülés minden kiválóbb tagját. Ott volt Széchényi István gróf, Klauzál Gábor, Dessewffy, Palóczy, Bezerédy, Borsiczky, Marczibányi, Prónay, Dubraviczky, Giczy, Felsőbüki Nagy Pál, Eötvös, Hertelendy, Vay gróf, Bernáth, Somsich, Bárczy, Bükk, Zarka, Fekete, Madocsányi, Tarnóczy, Jeszenszky, Patay, Szirmay, Jármy, Hegedüs, Kalmár, Csepcsányi, Markovics, stb. stb. követek. Ott volt Kossuth Lajos is, mint iró, továbbá egy csomó városi követ. A főhelyen Kölcsey és követtársa, Eötvös ültek. Széchényi gróf jelenléte — irja a titkos rendőrség — imponáló hatást gyakorolt a jelenlévőkre. Ugy látszik, a követek előre megegyeztek abban, hogy minden toasztban, minden beszédben Széchenyi szelleme szólaljon meg. Ennélfogva olyan mérséklet uralkodott az egész vacsora alatt, mely a magyar lakomáknál — főleg, ha pezsgőt is szolgálták fel — teljesen szokatlan volt. Lehet — irja a rendőrség —, hogy ennek egyik oka Kölcsey magatartása volt. Ő kerülni igyekezett min-

[31] »durch Beöthy und Balogh arrangirte Abschiedsmahl«.

den politikai izgatást, minden kitörést a kormány ellen. Különben is fáradt, törődött állapottal volt. De azért ő szólalt fel először. Távozásakor — mondá — csak az bántja őt, hogy általában az emberiség és különösen hazája javára nem dolgozhatik a törvényhozótestületben. Sajnos! Válnia kell jó barátaitól is. Az emberiség javára dolgozik majd otthon is. Reményli, hogy levelezés utján barátaival a jó viszonyt ezentul is fenntarthatja.

Ezután — irja a rendőrség — Kölcsey politikai hitvallást tett. Kivánja s maga is fog dolgozni azon, hogy a megyék és a szabad városok között szorosabb összeköttetés létesüljön. Igyekezni fog, hogy az adózók jóléte növekedjék s hogy honfitársainak szellemi müvelődése emelkedjék. Ezektől az alapelvektől nem akar eltérni s azért inkább lemondott a követségről.[32]

Kölcsey ezután Erdély küzdelmeiről is megemlékezett s a többi között ezeket mondotta: »Nekünk sohasem szabad megfeledkeznünk távollévő testvéreinkről, az erdélyiekről, akik oly bátran küzdenek hazájok javáért s akik közül különösen kimagaslik az én kedves barátom: Wesselényi Miklós! Isten éltesse őt!«

Ez a beszéd — irja a titkosrendőrség — nem talált valami nagy visszhangra; mert senki sem ismételte a benne foglaltakat; pedig a magyar lakomáknál ugyanazt husszor is megismétlik, ha tetszik.

[32] »dass er vor Allem die innige Verbindung der königlichen Freistädte mit den Comitaten, dann aber das Wohl der Contribuenten und das Fortschreiten seiner Landsleute in der geistigen Bildung zu befördern strebe und dass er es daher vorgezogen habe der Ablegatenstelle zu entsagen, als von seinen Grundsätzen abzuweichen«.

Kölcsey beszéde után a legnagyobb toasztozó, a borköszöntések hires mestere, Palóczy László szólalt fel. A rendőrség szerint hosszú beszédet mondott volt, melyben arról a fájdalomról beszélt, mely az igaz hazafiakat érte oly sok jeles követünk visszahivása miatt. De a legnagyobb veszteség Kölcsey visszahivásával érte a nemzetet. »Az ő elméje nagyobb, kedélye mélyebb, hazaszeretete izzóbb volt valamennyiünkénél. Örök kár az ő elveszitése.«

Palóczy ezután a szabad királyi városok felvirágoztatásáról beszélt. Végül Nagy Pálhoz szólott, aki feltünt hallgatásával. Nem tudja megérteni — mondá Palóczy —, mért hallgat oly mélyen; hiszen életében sohasem követte azt a mondást, hogy a hallgatás ékessége az életnek.

Palóczy után Széchényi szólalt fel. Ő — mondá — nem mint követ beszél, de mégis ugy beszél, mintha követ lenne. Mint ilyen, melegen óhajtja, hogy a magyar nyelv a tökéletesség oly fokához érjen, hogy őfelségének mindent e nyelven lehessen fölterjeszteni. Forrón óhajtja, hogy a főrendi tábla (»die Széchenyi *alacsonyabb tábla,* die niedrige Tafel nannte«) az alapelvekben megegyezzék a rendi táblával s igy közös erővel mozditsák elő a haza javát.

Szirmay is a magyar nyelvről beszélvén, annak az óhajtásának adott kifejezést, hogy a magyar nyelven irt felterjesztéseket maga a király is megértse!

Vághy soproni követ felköszöntőjében a városok hazafias törekvéséről s haladni vágyódásáról beszélt. Patay abauji követ Kölcsey távozása miatt fejezte ki fájdalmát. Ezt — ugymond — annál inkább érzi, mert őt is ugyanaz a sors érte s őt is az urbéri javaslat miatt hitták vissza.

Egyik követ — akit a rendőrség nem ismert — Kölcseyre emelte poharát, mint olyan emberre,

aki a rendek között elsőnek terjesztette a felvilágosodás fényét. Kölcsey a magasztalást elhárította magától, mondván, hogy ez a dicsőség Széchényi Istvánt illeti. Ő csak gyenge erőivel azon iparkodott, hogy a hazai kulturát tőle telhetőleg előmozditsa.

Ezután — irja a titkosrendőrség — még egész sereg toaszt következett. *Valamennyi jelenlévő megállapodott abban, hogy Kölcsey szónoki tehetsége mód nélkül kifejlődött. Beszédeinek hatását nagyban növelte az ő szerénysége és a nyugalom, mellyel azokat előadta.* Ma, február 10-én reggel — irja a rendőrség — Kölcsey távozott Pozsonyból. Nyolc kocsin kisérték barátai Köpcsényig. Követtársa, Eötvös, még megvárja Pozsonyban az uj szatmári követek megérkezését.

A jurátusegylet még Kölcsey távozása előtt nagy lelkesedéssel elhatározta (febr. 7-én), hogy e nagy hazafinak hétfőn fáklyászenét ad.[33]

Kölcsey távozását az ellenzék mód nélkül sajnálta. Deák Ferenccel együtt valamennyien érezték, hogy az ellenzék benne sokat veszitett. Nem is mondtak le arról a gondolatról, hogy valahol ujra megválasztassák őt. E terv nem látszott kivihetetlennek; mert több követ hajlandó volt lemondani az ő javára.

Az 1834. év december hó 3-án irta Ferstl rendőrtanácsos miniszterének, hogy maga az ellenzék sem helyesli Kölcsey törhetetlen ragaszkodását az urbarium 5. artikulusához. Ő és követtársa kijelenté, hogy ha Szatmár megye ragasz-

[33] Kovács las eine Aufforderung an die sämtliche Landtagsjugend lautend, dass sie zu einer am Montag Abends abzuhaltenden Musik zu Ehren des gewesenen Szatmarer Deputirten Kölcsey beisteueren solle. Die Anwesenden Mitglieder unterfertigten sich. (Sitzung des Juraten Vereines aus 7 Februar 1835.)

kodik az uj utasitáshoz, akkor ők lemondanak a követségről. Egyébként itt Pozsonyban az országgyülési ifjuság azt a hirt terjeszti, hogy ha Kölcseynek nem sikerül az uj utasitás visszavonása, akkor Wesselényi Miklós helyébe erdélyi követnek lép föl. Wesselényi Miklós pedig mint szatmári birtokos ezen megyében lép fel követnek.

Az ellenzék vezetői azonban jobbnak látták, ha Kölcsey Bihar megyében lép fel; ahol Beöthy Ödönnek nagy pártja volt. A másik megyei követ Ravaszdy ugyanis a főispán[34] minden mesterkedése és kérlelése ellenére lemondott. Az uj választás előtt megjelent a megyében Wesselényi Miklós, Teleky Domokos és Lovassy László, aki egykoron Kölcsey kancellistája volt. Mindannyian Kölcsey mellett korteskedtek. A rendőri jelentés szerint Wesselényi bevonulása Nagyváradra valóságos diadalmenet volt.[35] Tisza alispánnál szállt meg. Lovassy, az itteni ifjusági egylet alapitója és hirhedt tagja a községekben járt, hogy a bocskoros nemeseket Kölcsey részére megnyerje. Az ellenzék biztosra vette Kölcsey megválasztását. Nagyváradon már mint követnek az egészségére köszöntöttek bort, s Wesselényit szerenáddal tisztelték meg. Az a kortesfogás azonban, hogy Kölcsey a nemességnek ellensége, itt is használt.[36] És Kölcsey Budaházynak 2005 szavazatával szemben csak 583 szavazatot kapott.

Ferstl rendőrtanácsosnak 1834. dec. 23-án Po-

[34] Zichy Ferenc.

[35] Wesselényi soll einen förmlichen Triumpheinzug in Grosswardein gehalten haben.

[36] Ehhez járult még a rendőrség szerint: »man hofft, dass die biharer Stände so viel Stolz besitzen werden, den Kölcsey als einen Fremden, der in biharer Komitate wenig Grundeigenthum besitzt, nicht zu wählen.« (1834. dec. 22. Ferstl jelentése.)

zsonyból kelt jelentése szerint az országgyülés kormánytámogató követei Kölcsey teljes lejáratására Szatmár megyében a legjobb eszköznek találták a szegény nemességgel elhitetni, hogy Kölcsey minden alkalommal a nemesség ellenségeként szerepelt.[37] Különben a legpontosabb megfigyelés szükséges, nehogy ő demagóg eszméit irás utján terjessze, amit az országgyülésen szóval meg is tett!

Reviczky január hó 11-én jelentette a rendőrminiszternek, hogy Wesselényinek és társainak a váradi választás alkalmával Kölcsey érdekében kifejtett izgatása Zichy Ferenc grófnak s a józanérzésü rendeknek ellenállásán megtört. *A jó ügy tehát teljes diadalt aratott; mert a demagóg Kölcsey megbukott,* bár Wesselényi a vendéglőkben s az utcákon is beszélt érdekében s az oláh választókat fenyegetéssel birta a Váradon való megjelenésre s háromszor is leszavaztatta őket. Wesselényi a megválasztott követeket azzal fenyegette, hogy Pozsonyban macskazenével fogadtatja őket. E szándék megakadályozására — irja Reviczky — megtettem a szükséges intézkedéseket s hiszem, hogy Excellentiád is támogatni fog ebben. Jó lenne titokban a katonaság figyelmét is felhivni erre, hogy esténkint nagyobbszámú őrjáratokat tartson készenlétben a tüntetés megakadályozására.

Reviczkynek ez elfogult s valótlanságokkal telt jelentése csak önmagára vet árnyékot.

Nem sikerülvén a bihari választás, Csepcsányi békésmegyei követ kijelenté, hogy kész Kölcsey javára a követségről lemondani s tőle telhetőleg

[37] Für die gänzliche Depopularisation des Kölcsey im szatmarer Komitate an zweckmässigsten gefunden« etc.

mindent elkövetni, hogy helyébe őt válasszák meg.[38]

Ugylátszik, hogy az ellenzék Csepcsányi ajánlatát nem látta kivihetőnek. Ezért — a titkosrendőrség jelentése szerint — azt remélték, hogy Kölcseyt és társát Szatmár megyében ujra megválasztják. A kormány emberei azonban itt is elhitették, hogy Kölcsey nagy ellensége a nemességnek s igy oly mély gyülöletet keltettek ellene, hogy fiskális actióval való sujtással fenyegették azokat, akik Kölcseyt és Eötvöst ajánlani merik.[39]

Az ellenzék tagjai nagyon is érezvén a lánglelkü Kölcsey hiányát, mindég ujabb és ujabb kisérletet tettek, hogy őt itt, vagy amott követnek választassák. A titkosrendőrség jelentése szerint az ellenzék Ung megye követének szeretné Kölcseyt megválasztatni E megyében ugyanis Kölcseynek jelentékeny pártja van[40] s ha azt hoznák fel ellene, hogy Ung megyében nem birtokos, Kende nagybirtokos örömest ád ott néki birtokot. Hogy e célt elérhessék, Ung megye egyik követét: Petrovayt felelősségre akarják vonni, mért szavazott határozott utasitása ellenére az urbéri javaslat 5. artikulusa ellen. Ezután visszahivják őt Pozsonyból. Az ellenzék tagjai Bernáth követ

[38] Präsidialvortrag des Präsidenten der k. k. Polizeihofstelle, 2. Jänner 1835.

[39] »Bei Gelegenheit der Ablegatenwahl bestimmt worden sein, diejenigen mit einer Fiscalaction zu belangen, der die neue Wahl des Kölcsey und Eötvös in Antrag bringen würde«. (Ferstl jelentése, Pozsony, 1835. február 10.)

[40] »Wo zu seinen Gunsten bereits eine bedeutende Parthei vorhanden seie«. Ferstl 1835. márc. 12-én jelentette, hogy az ujonan választott két szatmári követ: Darvay és Becsky ma délben megérkeztek Pozsonyba s Wesselényitől levelet hoztak a volt követnek: Eötvösnek.

támogatásával e tervet mindenáron keresztül akarják vinni, mert kitünő emberük (Kölcsey) elvesztésétől tartanak. Sőt attól félnek, hogy Kölcsey végleg Erdélybe költözik, ahová őt Wesselényi Miklós az erdélyi ellenzék megbizásából meghivta.[41]

Mint végződött ez az ügy, arról a titkosrendőrség mit sem jelentett Bécsbe. Ellenben azt megirta, hogy Wesselényi hivei terjesztik a hirt, mely szerint ő Somogyba készül, ahol a legujabb hirek szerint Kölcseyt akarják követnek jelölni; mert Sárközy mostani követ hajlandó Kölcsey javára lemondani és Somsichcsal karöltve a főispán minden fáradozása ellenére Kölcsey megválasztását biztositani.[42]

Az országgyülési rendőrség ez ügy további fejleményéről semmit sem irt. Kölcsey dolgaival ezentul nem is igen foglalkozott; mert hisz Kölcsey többé nem szerepelt az országgyülésen. Az 1835. év julius havának 6-án jelentette Ferstl tanácsos, hogy Lovassy László, aki azelőtt Kölcsey kancellistája volt, s akit Kölcsey nagyon kedvelt, mint Beöthy Ödön irnoka Biharban hatalmas beszédet tartott a megyegyülésen a szólásszabadság, vagyis Wesselényi Miklós és Balogh János mellett. Az volt a célja, hogy a megyegyülés Balogh János barsi követ beszédét magáévá tegye s mivel egy egész megyét actióval nem sujthatnak, imigyen nemcsak Balogh János, hanem Wesselényi ellen inditott actio is tárgytalanná lenne.

Ami Lovassy Lászlónak német fordításban idecsatolt beszédét illeti — irja Ferstl tanácsos —,

[41] Pressburg, den 10. Febr. 1835. Ferstl jelentése a rendőrminiszterhez.

[42] Pressburg, den 27. März. 1835. Ferstl jelentése.

azon világosan meg lehet ismerni Kölcseynek stilusát. Pozsonyban tudvalevőleg Lovassyt Kölcsey mint eszközt használta s dolgozatokkal ellátta.[43] Valószinünek tartjuk, hogy a kormánynak és a titkosrendőrségnek gyűlölete Kölcsey iránt összefüggésben volt a jurátusok pozsonyi egyesületével. Ennek alapitásában Kölcseynek Deákkal együtt jelentékeny része volt. A titkosrendőri jelentésekből tudjuk, hogy a tehetségesebb országgyülési ifjaknak szabad bejárásuk volt Kölcseyhez, aki oktatta s tanácsokkal látta el őket. Ez ifjak között első helyen a geniális Lovassy Lászlót kell emlitenünk, aki — mint tudjuk — a börtönben őrült meg. Kölcsey nagyon kedvelte e nagyeszü s lelkes magyar ifjut, aki egyideig az ő kancellistája volt.[44] Lovassy László, — irja a titkosrendőrség — egyik alapitója a jurátus egyesületnek s minden tekintetben méltó a megfigyelésre, mert egyike ez egyesület legszorgalmasabb, legkiválóbb látogatóinak, aki a magas kormány és a fölséges uralkodó iránt fölötte gonosz érzéssel viseltetik. Az ellenzék legtulzóbb korifeusai 1834. és 1835-ben minden fontos ügyben, úgy itt Pozsonyban, mint Bihar és Bars megyékben őt mint vakengedelmességü eszközt használták! A jurátusegylet reorganisatiója, tekintettel az ő fölötte romlott alapelveire, bizonyára a leggonoszabb szellemben fog megesni. Tegnap is a diktaturánál lévő országgyülési ifjakat rávette, hogy járuljanak hozzá Wesselényi és Balogh János arcképének Ruprecht festő által való elkészitéséhez.[45]

[43] Pressburg, am 6. Juli 1835. Ferstl jelentése.

[44] Később Beöthy Ödön, majd meg Balogh János kancellistája volt. Tehát legkiválóbb embereink esméit szivhatta magába.

[45] Pressburg am 14. August, 1835. Jelentés Sedlnitzky rendőrminiszterhez.

Lovassy Lászlóról Kölcseyvel kapcsolatban több ily gyülöletes és gyalázkodó felterjesztést intézett Sedlnitzky miniszterhez az országgyülési titkosrendőrség.

Ugyanezt tette egy másik jurátussal, Vukovics Sebővel (Sabbas), aki szintén kedvelt tanitványa volt Kölcseynek. Az 1835. évben ezeket jelenti róla Ferstl tanácsos: Vukovics Sabbas-ban a nemesi büszkeség a durvasággal párosul. Kölcsey és Wesselényi szellemében az emberi jogokért, a természetes szabadságért és egyenlőségért rajong. Küzd az osztrák despotizmus ellen s rajong a reformokért. Forró fantáziája nem ismer határt, mikor meggondolatlanul a kormány ellen s az alkotmány mellett beszél. Minden vakmerőségre kész. Ő birta rá a jurátusokat, hogy vasgyürüt viseljenek Wesselényi jelmondásával nunquam retro.[46] Vukovics most hazamegy Temesmegyébe, tehát szigorúan kell rá ügyelni; mert könnyen megnyerheti az ottani fiatal rác ügyvédeket, akik amugyis nyiltan szidják a magas kormányt. Ő itt is egyesületet igyekszik alapitani s megnyeri az ifjuságot a Kölcseytől beszivott alapelveknek.[47]

Bár Kölcsey megszünt az országgyülés tagja lenni, a jurátusokkal való jó viszonya ezzel nem változott. Az ifjak tovább is megtartották véle az érintkezést s ő mindég érdeklődött a jurátusegylet ügyei iránt.

Az 1835. év ápril 15-én tartotta a jurátusegylet egyik gyülését. A titkosrendőri jelentés szerint ez alkalommal Okolicsányi bejelenté, hogy Kölcsey arcképe elkészült s meg kell tenni az intézkedéseket e kép ünnepélyes elhelyezésére

[46] Hátra sohasem.

[47] Pressburg, den 17. Jänner, 1835. Ferstl jelentése Sedlnitzky miniszterhez.

az ülésteremben. *Még az árnyéka is szent annak az embernek — mondá Okolicsányi —, aki oly sokat áldozott az emberiség javára s akit az oligarchia kebelünkből kiszakitott s akinek elvesztése még mindég vérző seb szivünkben!*[48]

Az erdélyiekkel is folytonos összeköttetésben állott. A rendőri jelentések szerint az erdélyi ellenzék titkos gyülésein felolvasták Kölcseynek Vér Farkashoz intézett levelét, melyben megirta, hogy az erdélyi ellenzék nyugodt lehet; mert ő (Kölcsey) a magyar követeket megnyerte az erdélyiek ügyének, s a követek ugy kezelik Erdély ügyeit, mint a sajátjukét.[49]

A titkosrendőrség Kölcseyvel visszavonulása után ugyan kevesebbet foglalkozott, de azért olykor szóvá tette az ő politikai mozgolódását. Az 1835. év végén jelentette például róla: »der berüchtigte Kölcsey der Triebfeder aller dieser Umtriebe sei.«

Az utolsó rendőri jelentés Kölcseyről bekövetkezett halála alkalmával kelt. A titkosrendőrség ekkor azt jelentette róla, hogy Wesselényi védelmezésében halt meg.

[48] Ezen a gyülésen iktatták a tagok közé Lapsánszkyt, aki aztán elárulta a jurátusok egyesületét.

[49] Gehorsamster Bericht den 19. April. 1835.

XV.

A MAGYAR EMISSZÁRIUS

A magyar emisszárius

A mult század első felében voltak vándorpatriotáink, akik megyéről-megyére járva, hirdették az uj idők eszméit. Ezek többnyire magyarérzésü, erdélyi főurak voltak. Akadtak aztán lelkes és tanult ifjak is, akik ugyanazt müvelték, amit a vándorpatrioták. Ezeket a titkosrendőri jelentések *magyar emissząriusoknak* hivták. Az országgyülési ifjuság tagjai voltak ők, akik aztán egy-egy főuri mecénás költségén járták be a megyéket és hirdették a reformeszméket és lelkesitették hallgatóikat. A mult század leghiresebb ilyen emissząriusai voltak a geniális, de tragikus végü Lovassy László, a merész Besze János, a vakmerő Somogyi Antal, Madarassy stb.

Ezeket az emissząriusokat Ferenc császár, aztán V. Ferdinánd és kormányaik mód nélkül gyülölték. Ezért a rendőrminiszternek mindent el kellett követnie, hogy az emissząriusok minden lépéséről, minden tervéről tudósitásokat kapjon az uralkodó. *Somogyi Antal,* akiről itt szó esik, szintén a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt állott. Maga a király hagyta meg rendőrminiszterének, hogy a fiatal Somogyit állandó és szoros felügyelet alatt tartsa. (»Einer unausgesetzten und eindringlichsten Überwachung unterziehen zu lassen.«)

Sedlnitzky miniszter hiven teljesitette a császár parancsát. Egyik jelentést a másik után küldötte az uralkodónak s rajta volt, hogy So-

mogyi Antalt hirében és tisztességében mennél jobban megalázza. De bár mennyire igyekezett őt rossz szinben feltüntetni, olykor kénytelen volt bevallani, hogy Somogyi jelleme és tehetsége nem mindennapi. Gyakran kénytelen dicsérni Somogyi kiváló szónoki tehetségét; de még akkor is, mikor ezt teszi, igyekszik Somogyinak ezt a különben általánosan ismert tulajdonságát is lehetőleg kisebbiteni. Az 1839. év szept. 2-án például terjedelmes jelentést irván Pozsony megye generális üléséről, a többi közt megirta, hogy a megye legjobb szónoka a fiatal Somogyi. (»Somogyi der sonst für den besten Redner im Komitate galt, halten die Diaetalisten für einen Rhapsodisten.«) Azonban »őkigyelme eszméit rendesen más iróktól kölcsönzi; minden logika nélkül szónokol s csak előadásával tudja kicsikarni a tetszést! (»Nur durch seinen Vortrag den Beifall sich zu erzwingen versteht.«)

Sok eféle jelentés maradt ránk s egyedül ezeknek köszönhetjük, hogy Somogyinak teljesen ismeretlen fiatal koráról sok mindent megtudhatunk.

Azonban a titkosrendőrség oly jelentéseket is kénytelen volt a miniszterhez küldeni, melyek Somogyi jelleméről és tehetségéről dicséretes dolgokat mondanak.

Somogyi a titkosrendőri jelentések szerint az 1832/36-iki országgyülésen tünt fel. Az országgyülési ifjuság egyik leglelkesebb tagja volt, aki minden hazafias mozgalomban résztvett, aki az ifjuság lelkében tüzet gerjesztett s folyton élesztgette. A titkosrendőrség jelentése szerint Somogyi 1833-ban Somssich személynök expeditora volt. Beszélt és irt németül, olaszul és franciául. Kitünően értett a gunyiratok irásához. A rendőrség *berüchtiger Pasquillant*-nak irta őt. Feltünést keltett *Landtagsparodie zu Schiller's Handschuh*

cimü gunyversével, melyben a rendjeleket osztogató fejedelmet s a rendjelekre vadászó követeket csufolta ki.[1]

Csallóközi ember lévén, állandóan Pozsonyban forgolódott. Megyéje még ifjan tiszteletbeli jegyzőjének, később táblabirájának választotta meg.

Az 1834. év január havának elején Nagy Pál kegyetlenül megtámadta az országgyülési ifjuságot s azt követelte, hogy ha másképpen nem megy, hát fegyveres erővel kell az ifjuságot az ülésteremből kizárni. Másnap az országház kapuján, az Akadémia ajtaján és több más helyen is a következő hirdetés volt olvasható: »A bátor úgy száll szembe a sorsával, mint a zugó szél a hullámok tarajával. Halljátok a szókat, melyek szivből jönnek és szivhez szólnak.«

Magyar Ifjak!

Ébresszétek fel szivetekben a XIX. század lelkesedését; mutassátok meg, hogy van bátorságtok az ellenállásra. A lelketlen Nagy Pál szerint fegyveres erővel kell benneteket atyáitok házából, vagyis az országgyülés terméből kizárni. Hisszük, hogy csakis fegyveres hatalommal tarthatnak vissza a belépéstől. Magyar ifjak! Áldozzátok fel mostani léteteket, melynek elvesztése sehol sem lehet dicsőségesebb, mint a magyar országgyülés falai között. Ne féljetek az olasz ravaszsággal eltelt nádor kappanhangjától. Eljön

[1] Az utolsó követ azonban nem fogadta el az érdemkeresztet; mondván: Für meines Vaterlandes Wunde Passt dieses Ministerpflaster nicht und arretirt ward er zur selben Stunde. Ez a paródia — irja a rendőrség — kézről-kézre jár a liberálisok közt. A szerző a volt pozsonymegyei jegyző Somogyi, aki a legutóbbi országgyülés alatt mint pasquillans tüntette ki magát s emiatt Pozsonyból menekülnie kellett. (Pressburg, am 10. Mai, 1839.)

az idő, amikoron hajnalhasadtakor üresen hangzik el ez a kappanhang. Átok szálljon arra az ifjura, aki — ha kizárják az ülésteremből — a legnagyobb áldozatra nem kész. Csak összetartásra van szükségünk, akkor minden lehetővé válik, akkor mindent megtehetünk. Magyarok! Cselekedjünk. Ti bátrak előre![2]

Az országyülési rendőrség szerint ezt a felszólitást Somogyi irta, akit emiatt a személynök azonnal elbocsátott szolgálatából. Somogyi ekkor eltünt Pozsonyból. A patrióta követek biztatására azonban hamarosan visszajött. Az 1835. évben Pozsony megye generális gyülésén már fel is szólalt és a zsidók türelmiadóját törvénytelennek mondotta s azt inditványozta, hogy a megye ez ügyben irjon fel a kormányhoz.[3]

Somogyit az ellenzék tagjai hamar megkedvelték, mert nagyon is használható embernek bizonyult. Őkigyelme Deák Ferenc, Borsiczky István, Wesselényi Miklós és később Batthyány Lajos gróf barátságával dicsekedhetett. Ezek nem egy küldetésre használták Somogyit s ő mindig megfelelt a hozzáfüzött bizalomnak.

Az 1836. évben az országgyülés bezárása után Pozsony megye generális gyülést tartván (május 4-én), a megye elhatározta (még pedig egyhangúan), hogy a szólásszabadság ügyében feliratot intéz őfelségéhez és Wesselényi Miklós pörének törlését kéri. A titkosrendőrség e meglepő határozatról imigyen értesitette a rendőrminisztert:

[2] Az országgyülési titkos rendőrség német forditásban küldte fel Bécsbe e kiáltványt.

[3] »Weil die Tolleranz-Taxe nicht eine gesetzlich festgesetzte Abgabe ist«. Ez az a Somogyi — irja a rendőrség —, aki *a mágnások ellen irt pasquilluslai miatt 1833-ban Pozsonyból menekült.* (Ferstl jelentése Pozsonyból, 1835. dec. 16.)

Hogy ez közvetlenül országgyülés után Pozsonyban megeshetett, az az ifju Somogyi Antalnak köszönhető. Ez a fiatalember, kinek szónoki tehetsége napról-napra erősebb lesz s akit emiatt mindenütt csodálnak, tette a gyülésen az inditványt. Ez a Somogyi Borsiczky és Feketének a tanitványa. Somogyi inditványa és annak elfogadása — jelenti a rendőrség — villámgyorsan elterjedt Pesten s az odaérkező Wesselényit aztán nagyszerüen fogadták.

Somogyi 1836. május 15-én a törvényhatóságokhoz és több követhez köriratot intézett.[4] Ezt a rendőrminiszter német forditásban elküldötte a királynak. Somogyi ebben elmondja, hogy a sérelmeket a főrendek és a kormány ellenzése miatt nem orvosolták. Ezentul tehát a törvénytelen rendeleteket nem kell figyelembe venni. Minden megye kötelességének tartsa, hogy a szólásszabadság ügyét őfelsége elé terjessze. Mindezt — irja Sedlnitzky a királynak — Somogyi azért irja, hogy a Wesselényi Miklós ellen inditott pert lehetetlenné tegye.[5]

Somogyi a következő (1839.) évi országgyülés idejében még nagyobb tevékenységet fejtett ki s igy a titkosrendőrség még többet foglalkozott véle. Az 1839. év február 28-án jelentik például róla, hogy Nagy Péterrel s másokkal egyetemben Pozsonyban tevékenykedik. Egy Wag-

[4] »Somogyi Anton an mehrere Landtagsablegaten« etc. (Aus dem Ungarischen.)

[5] Sedlnitzky miniszter a királyhoz 1836. juni 11. »Somogyi an mehrere Komitats-Jurisdictionen mit der Aufforderung zur Durchsetzung des Projectes der Pressfreiheit in Ungarn, dann zu einer allerhöchsten Orts zu unterbreitenden Repräsentation wegen Aufhebung der Fiskalaktion gegen Baron Wesselényi kräftigst mit zu wirken« etc.

ner nevü szinész tanitja szónokolni és Somogyi minden óráért egy-egy aranyat fizet. Mivel emellett még nagy lábon él, az emberek nem tudják, honnét veszi a pénzt. Végre is kitalálták, hogy Somogyi a titkosrendőrség tagja s a bécsi kormány pénzeli öt! (»Er sei Mitglied der geheimen Polizei und werde von der Regierung unterstützt.«) Különben a legközelebbi országgyülésen már mint követ akar szerepelni.[6]

Ez év május hó 1-én Pozsony megye generális gyülésén résztvévén, öt beszédet mondott. A többi között azt inditványozta, hogy a követválasztás ne felkiáltás, hanem szavazás utján történjék. Az elnöklő adminisztrátor ellenezte Somogyi inditványát.[7] Ő — mondá — a régi szokáshoz és az 1720. törvényhez ragaszkodik. A főispáni helytartónak, Pálffy Ferdinándnak e kijelentését általános kacaj követte; mert hiszen 1720-ban nem is volt országgyülés, tehát nem is hozhattak oly törvényt, amilyenre az elnöklő főispánhelyettes hivatkozott.

Az elnöklő adminisztrátor — irja a rendőrség — ugyancsak kompromittálta magát tudatlanságával s ez nem először esett meg vele.[8]

[6] Sedlnitzky miniszter irta a királynak 1839. okt. 20-án: »Somogyi und sein Anhang sind, wie in fem erliegenden Rapporte gemeldet wird, fortan beschäftiget durch Umtriebe aller Art, die bevorstehende Wahl eines Landtags Ablegaten für das Pressburger Komitat dem Somogyi zu sichern« etc.

[7] Somogyi vita közben azt mondá, akár beveszik a jegyzőkönyvbe inditványát, akár nem, Bécsben már ma tudni fogják, mit inditványozott s mit beszélt ő.

[8] Az adminisztrátor urat taktikája — jelenti a rendőrség —, tapasztalatlansága és a törvények nem ismerése nevetségessé tette. Bacsák megyei főügyész kénytelen volt az adminisztrátor tévedéseit helyreigazitani.

Ugyanezen gyülésen Somogyi a vámszedés ügyében is felszólalt s élesen kikelt a tisztviselők ellen.[9] Erre nagy morgás támadt a teremben. De Somogyi bátran tovább folytatta beszédjét, sőt megismételte azt, amit a tisztviselők magukra sértésnek vettek.[10] Somogyit — jelenti a rendőrség — e kijelentéseért nem sujtották fiskális actióval, mert Bacsák főügyész az ő sógora s véle teljesen egy véleményen van.

Ugyancsak a titkosrendőrség jelenti, hogy az ismert erdélyi iró: Horváth Laci Pozsonyban van és Somogyival, e fiatal agitátorral együtt csinálják az ellenzéki főrendek részére a beszédeket.

Az ellenzék főemberei eközben elhatározták, hogy Somogyit Pozsony megye egyik követének jelölik.[11] A pozsonyi liberálisok október hóban nagygyülést tartottak a választás dolgában, de Somogyit kizárták az ülésből, azon cimen, hogy nem közéjük való ember. A titkosrendőrség szerint ennek a kizárásnak egészen más oka volt. *Somogyi ugyanis az egész ottani társaságot felülmulta szónoki tehetségével és népszerüségével.*

[9] Somogyi a többi közt ezt mondá: »Er könne keinen ämtlichen Bericht abstatten, weil er Gottlob kein Beamter sei«.

[10] A titkos rendőrség irta: »Somogyi hat aber mit der unerschreckensten Kühnheit fortgesetzt und sagte: ich weiss was ich sagte, und wiederhole nochmals, dass Gottlob ich Kein Beamter bin«. etc. (Notizen aus Pressburg, am 2. Mai 1839.)

[11] A titkosrendőrség már szept. 4-én jelentette Bécsbe: »Von Seite der Magnaten wird grosse Anstrengung nötig sein um die Wahl Somogyis oder eines anderen ebenso Exaltierten zu hintertreiben«.

Ezért irigységet és gyülöletet keltett maga iránt amazokban.[12]

Különben — irja Sedlnitzky miniszter a királynak — Somogyi hivei mindent elkövetnek, hogy őt Pozsony megye követévé válasszák.

Az ellenzéki főrendek — irják 1839. október 30-án — sürün tartják a tanácskozásokat. Ide Somogyinak szabad bejárása van. Ez a mágnásklub arannyal támogatja Somogyit, hogy mint emisszárius a lelkeket a magas kormány ellen izgassa, nemcsak Pozsonyban, de más megyékben is.[13]

Egy másik titkos jelentés mondja, hogy az ellenzék Somogyit Pestre küldötte, Ráday Gedeon grófhoz, annak követsége ügyében. Stuller gyorsiró és Somogyi (»der famöse Somogyi«) Pécelen is meglátogatták Ráday grófot. A megyegyülésen is felszólaltak.

Pest megyének ezen generális gyülésén a többi között a Nemzeti Szinház ügye is szóba került. Földváry Gábor azt inditványozta, hogy a nádorispánt kéne felkérni, eszközölne ki 50.000 forintnyi kölcsönt a Nemzeti Szinház részére. Ha az országgyülés védelmébe veszi a szinházat, a rendi

[12] Tyrnau, am 28. Okt. 1839. *»Der Grund — irja a rendőrség — seiner Ausschliessung liegt jedoch vielmehr darin, dass er (Somogyi) die ganze liberale Gesellschaft an Redetalent übertrifft, mehr glänzt und von den Exaltados celebrirt wird, somit andere verdunkelt und deshalb Hass und Neid erregt.«*

[13] A titkosrendőrség irta volt e tanácskozásokról: »sellbst der berüchtigte Somogyi Eintritt hat, den dieser Magnatenklub überhaupt mit Gold unterstüzt und als Emissaire zu Aufregung der Gemüther gegen die hohe Regierung nicht nur in Pressburger, sondern auch in fremden Komitaten benützt. (1839. okt. 30 Pozsony.)

megajánlásból vissza lehet fizetni a kölcsönt. Benyovszky Péter Földváry inditványa helyett azt ajánlotta, hogy egyenest őfelségét kell megkérni, utalná ki a kamarai pénztárból a szükséges öszszeget. Somogyi is hozzá akart e dologhoz szólni, de az adminisztrátor megakadályozta őt e szándékában s az idevaló rendeknek adta meg az elsőséget a felszólalásra. Erre a hallgatóság közt nagy lárma támadt s Ráday Gedeon gróf Somegyi védelmére kelt s kijelenté, hogy a szónokok közt nem szabad különbséget tenni. Prónay báró adminisztrátor erre bocsánatot kért és Somogyinak megadta az engedélyt a felszólalásra. Somogyi azt ajánlotta, hogy az uralkodóhoz intézendő felterjesztésben meg kell emliteni, hogy *őfelsége a Burgszinházat (Bécsben) évi nyolcvanezer forinttal, a milanói szinházat pedig évi hatvanezer forinttal támogatja,* méltányos volna, ha őfelsége a Nemzeti Szinház részére egyszersmindenkorra ötvenezer forintot adna, de nem kölcsönképpen. Ezután a szólásszabadság mellett tartott hatalmas védőbeszédet. Majd pedig e latin szókkal fejezte be beszédét: »quod censeam censuram esse delendam.«

Józsika báró helytelenitette Somogyi inditványát. Ha — ugymond — valamit kér az ember, minden harapós hasonlatot kerülni kell. Aztán a kérést lehetőleg szerény hangon kell előadni. (»Notizen über die am 20. December 1839. von dem Ständen des Pester Komitates abgehaltene Markalkongregation.«)

Amint emlitők, az országgyülési ellenzék vezérei elhatározták, hogy a megüresedett egyik követi állásra Pozsony megyében Somogyit jelölik. Batthyány Lajos gróf és mások a választás költségeit magukra vállalták. A választás Nagyszombatban, a ferencrendiek kertjében folyt le, hova mintegy 1400 ember tódult be. Az asztal kö-

zepén bundában, aggodalmas[14] arccal ült az adminisztrátor (Pálffy gróf). Délben megjelent a kertben Balogh János (követ) és később Somogyi is. Egyszerre rettenetes éljenzés hangzott fel, Somogyinak választói nyomultak be a kertbe[15]. Ha Somogyi nem csillapitja választóit — irja a rendőrség — az ellenfél embereit menten kiverték volna.

A kormány minden emberileg lehetséges dolgot megtett, hogy Somogyit megbuktassa. Zichy Ferenc gróf főajtónállómester egész sereg kortessel jelent meg a választáson, akik a szegényebb nemesek szavazatát a falvakban jóelőre megvásárolták. Még Apponyi György gróf is megigérte, hogy eljön a választásra és Somogyi ellen agitál. Mivel azonban Tolnába kellett utaznia, nem jelent meg a választáson. Igy hát — irja a titkosrendőrség — egyedül Zichy érdeme, hogy Somogyi megbukott. És Zichy grófot a király e nagy érdemeért rendjellel tüntette ki.

Ugy látszik, hogy Somogyi választási küzdelme a királyt is érdekelte, mert Sedlnitzky rendőrminiszter hosszú jelentést küldött erről a királynak. E jelentés szerint Scherz Fülöp pozsonyi kereskedő és fiai bejárták a megyét s pénzen vásárolták a voksokat. Scherznek egyik fia pozsonyi káplán lévén, ő meg a papságot tüzelte fel Somogyi ellen. Scherz és fiai a választás idején többszáz választót etettek és itattak. Ők és embereik mód nélkül féltek Somogyi hiveinek támadásától. De semmi bajuk nem esett. A választás után azonban egy Németh nevü ne-

14 »Der Administrator ganz ängstlich in der Wildschur (Bunda) praesidirte«.

15 »Auf einmal erscholl ein fürchterliches Gebrüll von *éljen Somogyi Antal,* und mehr als 300 Menschen drangen in den Garten«.

mes ember (Somogyi hive) találkozván a kereskedővel, igy szólitá őt meg: »*Hát kend az a* Scherz?« Igen, felelte a kereskedő, én is nemes ember vagyok! A pofád — mondá Németh — inkább hasonlit holmi rabszolgakereskedőhöz, mint füszerkereskedőéhez. Jól értesz az embervásárláshoz. Aki ilyen kutyát nemessé tett, az maga is huncut.[16]

Mindenki kiváncsi volt, — irja a titkosrendőrség —, hogy jutott a Scherz-család e vállalkozáshoz, ki kérte fel erre? Balogh János és Somogyi szerint ez az egész dolog a nádorispán müve volt. A nádor Zichy Ferenc utján bizta meg Scherz-et a Somogyi ellen való korteskedésre. A nádorispán ugyanis nem feledte el azt a sértést, amiben néhány év előtt Somogyi részesitette őt kiáltványában. S ha Somogyit követnek választjuk, a nádor kénytelen lett volna neki az országgyülés termébe való belépést megtiltani! *Imigyen Somogyi ügyében kimondották, hogy bármibe kerül is, de meg kell őt buktatni! Gigászi munka volt ez!* És Somogyi még igy is 423 szavazatot kapott s a lelkesedés oly nagy volt mellette, hogy ha éppen e napon (nov. 4-én) Pozsonyban nem lett volna a főrendi táblának fontos ülése s ha az ellenzéki mágnások eljöhettek volna Nagyszombatba, Somogyi biztosan győzött volna. *Hiszen az utolsó pillanatban az összes tót nemes (számra 162) Somogyira akart*

[16] »Euer Gefriss sieht mehr einem Sklavenhändler, als einem Spezereihändler gleich. Ihr versteht euch wohl auf das Menschen kaufen, und der einen solchen Hund zum Edelmann gemacht, war eben ein solcher Hundsfott, wie ihr«. (Ezt a titkosrendőrség magyarból forditotta németre s e jelentés a király elé került.)

szavazni. Ezeket sem Somogyi, sem emberei nem igyekeztek megnyerni. Mivel rájuk fogták, hogy a kormány megfizette őket, mindnyájan Somogyira akartak szavazni. Sajnos, már későn érkeztek.[17]

A választás után, este Somogyi tiszteletére vacsorát (»eigentlich champanade«) adtak. Balogh János, a nagynevű követ mondá az első felköszöntőt s a többi közt a lengyel nemzetet s jelenlévő tagjait éltette. Balogh második beszédjében Somogyit éltette, a félreértett Somogyit, akit ma nem választottak meg követnek. *Az igazi patriotáknak ez a sorsuk.* (Hatalmas éljenzés támadt ekkor.) De eljön az idő, mikor a jutalom azoké leend, akik kiváló tehetségükkel és jellemükkel ezt megérdemlik. Éljen Somogyi, akit mindnyájan még a jelen országgyülésen a követek sorában akarunk látni. Átok a pártoskodókra!

A titkosrendőrség szerint ez alkalommal nagyon is feltünő volt Balogh János, Lukenits és Somogyi intimitása. Lukenits sopronmegyei fiatalember, kinek apja Eszterházy herceg jószágigazgatója volt. Lukenits — irja a rendőrség — fiatal kora ellenére a legszemtelenebb liberálisok

[17] »Die sämmtlichen Slovaken-Adelige aus dem transmontaneer Prozess, 162 an der Zahl im letzten Augenblick für ihn (Somogyi) votiziren wollten, ohne von ihm und seinen Leuten geworben zu sein; weil man sie mit dem Vorwurf beleidigte, dass sie sich hätten erkaufen lassen« etc. — A titkos rendőrség jelentése szerint Balogh János a választás után ezt mondá: »*Somogyi müsse Deputierter werden, es koste was es wolle*«.

egyike, szokatlan svádája van és sokban emlékeztet Lovassyra.[18]

Lukenits a választás dolgát mindenáron az országgyülés elé akarja vinni. Hiába kapacitálja őt Balogh és Somogyi, ő állitja, hogy Scherz ezreket és ezreket kapott Somogyi megbuktatására.

A következő napon (nov. 11-én) jelentette a titkosrendőrség, hogy a liberális párt meggyőződése szerint Scherz vezette a pozsonymegyei választást Somogyi ellen, még pedig a kormány megbizásából. A szavazatszedő küldöttség is csalással élt.[19] Olyik ember kétszer, háromszor is szavazott. Mióta — irja a rendőrség — mind e dolog ismertté lőn, az ellenzék sokkal melegebb és résztvevőbb érzéssel viseltetik Somogyi iránt. Most úgy tekintik őt, mint akit a kormány kérlelhetlenül üldöz. Somogyi maga a mérséklet határát nem ismeri; az ellenzék érdekében mindenre kész s a vándorpatriótákhoz csatlakozott.[20] Ő itt Pozsonyban jogi gyakorlatok céljára ifjusági egyesület alapitásán fáradozik. Már ki-

[18] »Lukenits, der obwohlen noch jung, einer der ausgelassensten Liberalisten ist, und eine Svada besitzt, welche bei einem so jungen Burschen noch so bald nicht vorgekommen ist, er erinnert viel an Lovassy sowohl in seiner tollen Manier, als auch seiner gallichten Äusserungen über alles, was die Regierung betrifft«. (Notizen über die am 4. November 1839. in Tyrnau vorgenommene Deputirten-Wahl.)

[19] Pressburg den 11. November 1839: »die Deputation, die in Tyrnau zur Sammlung der Stimmen während des Wahlaktes aufgestellt gewesen sei, sich betrügerisch benommen habe«.

[20] Ezt a titkosrendőrség igy fejezi ki: »wird sich nun den vagirenden Congregationshelden anschliessen«.

vonatot is készitett a hazai közjogból, mely az ellenzék részéről felállitott publicisztikai kérdések megvilágitására szolgál.

Somogyi és Tóth Lőrinc — irja a titkosrendőrség 1839. december 9-én — nincsenek Pozsonyban. Visszajövetelükig tehát szünetelnek a szokásos összejövetelek. Somogyinak kivonatos munkáját, a *Juspublicum*-ot az ellenzéki mágnások is szorgalmasan forgatják. Batthyány Lajosnak már készen is van a beszédje, melyet a szólásszabadság ügyében a legközelebbi főrendi ülésen fog elmondani. Ebben megállapitja, hogy a király és a kormány nem egy fogalom s hogy élőszóval nem lehet főbenjáró bünt elkövetni. Aki ezen alapelveket megtagadja, az a mi eddigi alkotmányunkat is megtagadja. Ha a kormány ezt meg akarja cselekedni, engedje meg, hogy a halálos itéletet az ő szájából halljuk. Meglepni nem fog bennünket, de *én esküszöm, hiába számitanak a törvényhozás azon részének végleges kimerülésére, mely ez ügyben két országgyülésen át a nemzet diplomatiai öngyilkosságát, a mostani kornak szégyenét s a jövő nemzedék átkát eltávolitotta!* Örüljünk ez ellenállásnak, melynek sikerült feltartóztatni azt a csapást, amit a főrendek elvakultsága vezetett.

Somogyi nem lévén Pozsonyban, a megye generális ülése simán folyt le. Sedlnitzky miniszter megelégedetten irta volt a királynak, hogy Somogyi, a hirhedt táblabiró a tolnamegyei zavargások támogatására utazott s igy a pozsonyi gyülésen semmi zavargás sem volt.

Somogyi az ellenzék megbizására Sopron megyében egy hold földet vett, hogy a megyegyüléseken felszólalhasson és az ellenzéket imigyen erősitse. Az volt a hivatása, hogy Felsőbüki Nagy Pál követségét lehetetlenné tegye. Nagy Pál ugyanis ekkor már beadta derekát

a kormánynak. (Sedlnitzky miniszter jelentése a királynak 1839. november 10-én.)

Somogyi más megyékben is folytatta hazafias buzgólkodását. Biharban Komáromy György szerzett néki birtokot. Más megyékben ismét mások irattak rá földet. A rendőrminiszter 1839. november 12-én már azt jelentette a királynak, hogy Somogyi müködése aggasztó kezd lenni, ezért minden rendelkezésére álló eszközzel küzdeni fog ellene. Somogyit ez miben sem hátráltatta. Mindenüvé elment és lelkesen szónokolt. Szava — irják — a szélvésznél is harsogóbb volt, mikor édes hazája siralmas állapotát vázolta. Mindig eleven erőket mozgatott s bármit szólott a multunkról, azt meg is bizonyitotta. Még a titkosrendőrség is megirta Bécsbe, hogy *Somogyi soha nem iszik s emberségnél egyebet nem ismernek benne!* Hatása tehát mindenütt nagy volt.

Sedlnitzky miniszter 1839. november 26-án irta a királynak, hogy Somogyi mint az ellenzék emisszáriusa, magára vállalta valamennyi megyei gyülés meglátogatását.[21] E hó 23-án gonosz célból Nyitrára ment, hogy a gyülölt Emődy János követ visszahivását keresztülvigye. Azonban Mednyánszky fogja a gyülést vezetni s megakadályozza a szólásban Somogyit.

Ez év december havában maga Somogyi irta (elfogott) levelében Bige Károlynak, hogy most Fejér megyébe, Somogyba, Zalába és más dunántuli megyékbe megy a restaurációkra.[22]

[21] Sedlnitzky a királyhoz: »Der berüchtigte pressburger Komitats-Assessor Somogyi die Rolle eines Emissärs der Oppositions-Parthei für alle Generalkongregationen übernommen«.

[22] Pressburg, den 4. Dez. Übersetzt aus dem. Ung.

Sedlnitzky miniszter december hó 4-én irta volt a császárnak: »A hirhedt pozsonyi táblabiróról: Somogyi Antalról, akinek aggasztó fondorlatairól már oly sok alázatos jelentést küldött, napról-napra kiviláglik, hogy alapelveiben és érzéseiben teljesen megromlott.[23] Ezen individium az ellenzék vezetőinek kezében puszta eszköz. Felséged meghagyta, hogy ez egzaltált demagógot, az ifjuság e megrontóját, a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt tartsam.[24] Ime jelenthetem, hogy Somogyi Tolna és más megyékbe megy a megszokott gonosz szándékkal.«

A rendőrminiszter e jelentésében emlitést tesz egy lengyel menekültről is, aki Somogyival együtt járja be a megyéket. Megigéri a királynak, hogy ez ember kilétét is ki fogja kutattatni. Ezután szól arról az olvasókörről, melyet Somogyi Pozsonyban alapitott. E körnek célja, tekintettel az alapitóra, csak gonosz lehet, noha az összejövetelek eddig nem titokban, hanem nyilvánosan történtek.[25]

Ugyancsak december hó 4-én (1839.) Pozsonyból irta volt a titkosrendőrség, hogy Somogyi Antal nov. 28-án Tóth Lőrinccel és azzal a bi-

[23] »Dieses in seinen Grundsätzen und Gesinnungen ganz verdorbene Individuum ein stets bereitwilliges Werkzeug in den Händen der Führer der Opposition sei«. etc.

[24] E. M. Haben mir vorlängst di Verpflichtung auferlegt, diesen exaltirten Demagogen und Verführer der Jugend zum Gegenstande einer unausgesetzten und eindringlichsten Überwachung unterziehen zu lassen«.

[25] »Ich habe daher — irja a miniszter — meinen Agenten und geheimen vertrauten Organen in Pressburg gleichfalls die schärfste Überwachung und unausgesetzte Controlle zur Plicht gelegt, diese Konventikeln auf das genaueste zu überwachen.«

zonyos lengyellel (Weinszkyvel) Pestre ment s onnét indul Tolnába a generális gyülésre, hogy ott az ellenzék érdekében felszólaljon. Somogyi ajánlólevelekkel megy Tolnába. Célja a megyékben az ellenzéket erősiteni s a hazafias szellemet ébreszteni. Elmegy mindenüvé. Tolnából Fejér megyébe indul, onnét pedig Szatmárba. Az utóbbi helyen Kendét akarja megbuktatni, vagy legalább ellenzéki utasitást iratni részére. Arról a tervről sem mondott le, hogy Nagy Pált megbuktatja Sopronban. Ami a dolognak pénzügyi oldalát illeti, Batthyány Lajos és Károlyi György grófok támogatják őt. Eszerint semmiben sem szenved hiányt, elegendő pénze van arra is, hogy az ifjuságot magához csalogathassa. Legbensőbb barátai közé számlálja a hires barsi követet: Balogh Jánost, aztán az épp oly ismeretes liptói követet: Madocsányit, a pesti Fáy Andrást, a soproni Lukenitset, Tóth Lőrincet, a lengyel Weinskyt és Borsiczky Istvánt, Trencsén hires ellenzéki követét. Ezek közül Lukenits cenzurált ügyvéd ugyan, de kihágásai miatt fel nem eskették. Nagy vagyona van, tulzott hazafi, nagy szónok s jeles ismeretei vannak. Somogyitól csak annyiban különbözik, hogy *Somogyi sohsem részegeskedik s viselkedésében mindig szolid.*[26] Lukenits ellenben durvaságban mértéktelen s a hazafiságban kirivóan erőszakos. A lengyel Weinsky állitólag mint őrnagy szerepelt a lengyel fölkelésben. Maga Weinsky hirdeti, hogy az orosz kormány nagy összeget tüzött ki a fejére. E lengyelt Somogyi magával viszi mindenhová. Vele volt például Nagyszombatban a követválasztáskor,

[26] *»Dieser (Somogyi) sich nie betrinkt und meistens Solidität in seinem Benehmen zeigt, während jener (Lukenits) in Rohheit und Burschikosität übergeht.«* etc.

Vas megyében, Sopronban és Zalában. Wainsky jól beszél magyarul. Politikai összejöveteleken mindig nemzete szenvedéséről beszél s a nem Magyarország részvétét igyekszik felkelteni övéi iránt. Eddig csak annyit sikerült róla megtudni, hogy igazi nevét Somogyi sem ismeri s hogy már évek óta Somogyi, Lukenits s néhány patriótа támogatja őt. Különben ő csak a katonai dolgokban járatos; a politikában gyenge.

Az 1840. év február 17-én jelentette a titkosrendőrség Sedlnitzky miniszternek, hogy Somogyi »e hirhedt agitátor« beutazza Magyarországot és izgat mindenütt az ellenzék érdekében. *Ő mindenütt feltétlen engedelmességet prédikál Deák Ferenc szavai iránt* s főleg az ellenzék egységének szükségességét hirdeti; mert ez az egyetlen eszköz szerinte a győzelemre. A pénzt Somogyinak e keresztes hadjáratra Batthyány Lajos adja.[27]

A következő napon jelentette a titkosrendőrség, hogy a hirhedt Somogyi Bihar megyében van s a fölötte viharos megyegyülésen módnélkül izgató beszédet mondott a magas kormány és a klérus ellen. Beöthy Ödön, aki e generális gyülésről és Somogyi szerepéről irásbeli jelentést kapott, tegnap a kaszinóban nagy örömmel s ragyogó szemekkel olvasta azt fel. Komáromy György adott Somogyinak földet Bihar megyében, hogy a gyülésen felszólalhasson. Maga Komáromy nem lehetett jelen az ülésen, mert sulyosan megsebesitve Kolozsvárott fekszik Lendvayné miatt párbajt vivott Teleky Domokos gróffal s most seblázban fekszik. Beöthy szerint Somogyi teljes méltánylást érdemel az ellenzék részéről.

A jóérzésü politikusok (Gutgesinnte) azonban

[27] »Er predigt überall unbedingten Gehorsam den Worten Deáks, überhaupt Einheit der Opposition, als das einzige Mittel zu siegen« etc.

— irja a rendőrség — csodálkoznak azon, hogy Somogyi izgathatja a megyék népét, holott Wesselényi Miklóst egyetlen beszéde miatt pörbefogták. Somogyi ugyanis Bihar megye gyülésén felsorolta Ausztriának mindazon büneit, (I. Ferdinánd korától a mai napig), miket Magyarország ellen elkövetett. Aztán az örökös sérelmek felsorolásával bizonyitotta, hogy Magyarországnak saját alkotmányos erejével kell magán segitenie.[28]

Mivel — irja a titkosrendőrség — a fiskusnak már tudomást kellett szereznie a bihari dolgokról, a jóérzésü politikusok hiszik, hogy mihelyt megérkeznek a hivatalos jelentések a bihari gyülésen elhangzott beszédekről, s mihelyt valónak bizonyul Somogyi kifakadása a kormány ellen, a fiskus megbizatást fog kapni Somogyi elfogatására.[29]

Az 1840. év február 27-én jelentette a rendőrség, hogy Somogyi az Erdődy családdal Eszlárról Pozsonyba érkezett. Amint ennek hire elterjedt a városban, Somogyit nagy éljenzés közben a kaszinóba vitték, ahol öregek és ifjak, asszonyok és lányok, mint valami csodalényt, nem győzték bámulni.[30] Az ifjuság, miután hihetetlen lelkesedéssel éljenezte őt, szerenádot adott tiszteletére. Somogyi ma — irja a rendőrség — Kolozsvárra utazik protektorának, Komáromynak látogatására, aki még mindig az ágyat őrzi.

Március 3-án Pozsonyban már széltében be-

[28] »Durch die Zeit der ewigen Gravamina zu beweisen gesucht, dass Ungarn nur mit eigener konstitutionellen Kraft helfen müsse« etc.

[29] Pressburg, am 18. Februar 1840.

[30] »Wurde sogleich in dem Kasino eingeführt, wo ihn alt und jung, selbst Frauen und Mädchen gleich einem blondbärtigen Wunderthier nicht genug besehen konnten«.

széltek Somogyinak megtörtént elfogatásáról. A hivatalos jelentések szerint e hir nagyon felizgatta a közönséget. Az ellenzék vezetői azonban tudták, hogy ez hamis hir. A kormány — mondották ezek — azért terjesztett ily hamis hireket, hogy a hangulatot kiszimatolhassa. S ha ez a hangulat neki kedvező, akkor az elfogatást csakugyan végrehajtatja. De hát — mondották a hazafias követek — annyira még nem jutottunk, hogy történeti igazságok kimondásáért valakit bezárjanak. Hiszen a deszpotizmus és az oligarchia is a történetre támaszkodik; miért fél tehát a kormány a történeti igazságok hangoztatásától? Tán már előre retteg az utókor itéletétől? Az általánosan ismert történeti igazságok elmondásának a kormány csak örülhet, mert vannak olyan kevéssé ismert történeti igazságok is, amik a kormányzatra igen kellemetlenek lehetnek. Ilyen például az, hogy a *pragmatica sanctio tárgyalásakor az ülésteremben összegyült rendekre a várból huszonnégy ágyut irányitottak s ha el nem fogadják a javaslatot, a levegőbe röpitik az üléstermet a követekkel együtt! A kormány köszönje meg, hogy Somogyi nem ilyen, hanem általában ismert történeti igazságokat sorolt fel.*[31]

Másfél hónappal későbben jelentette a titkosrendőrség, hogy a hirhedt Somogyi Antal a gazdag Erdődy kisasszonyt veszi nőül s állandóan Bihar megyében települ meg. Ő a megyében igen népszerü s az ifjuság fáklyászenével is meg-

[31] »*Bei der Annahme der Pragmatischen Sanction nicht redlich herging, indem in Pressburger Schlosse 24 Kanonen auf den Sitzungssal gerichtet waren, und wollten sich die versammelten Stände nicht in die Luft sprengen lassen, so mussen sie die ihnen vorgelegte Pragmatische Sanction annehmen.*« (Pressburg, 3. März, 1840. Gerücht über Somogyis Verhaftung.)

tisztelte már. Az arisztokratizmusnak itt már vége van. Mióta Somogyi e megyében tartózkodik, teljesen demokratikussá lőn a megye népe.

Több titkos jelentés szól Somogyinak Tolnában, Zalában, Vas megyében stb. kifejtett hazafias izgatásáról. Állandóan magával vitte Weinsky menekült lengyel őrnagyot s olykor Tóth Lőrincet is, az irót.

Batthyány Lajos gróf 1840 tavaszán külföldi utra készült. A télen azonban már Pesten akart lenni, mert a liberális párt központját e városban akarta megszervezni. A titkosrendőrség április 13-án kelt jelentése szerint Batthyány gróf a Hatvani-utcában lévő Cziráky-házban akar lakást fogadni. Természetesen maga mellé veszi itt Somogyit (*»den berüchtigten Kongregations-Züglern Somogyi«)*, aztán Madarassyt, Besze Jánost stb. Kivánatos volna — irja a rendőrség —, hogy Batthyány gróf minél tovább külföldön maradjon.

Somogyit az ellenzék az 1843—1844. évi országgyülésre követnek akarta választatni, de a bécsi kormány ezuttal is lehetetlenné tette a megválasztását. Követ tehát sehasem lett, de képviselőnek megválasztották őt 1848-ban. A szabadságharcunk leverése után Somogyi külföldre menekült. A kiegyezéskor visszatért hazájába s az irodalomnak szentelte életét. Irodalmi müködése eléggé ismeretes. Meghalt 1885-ben. A *Budapesti Hirlap* nekrológban vett bucsut tőle.

XVI.

ILLÉSHÁZY ISTVÁN ÉS A TITKOSRENDŐRSÉG

Illésházy István és a titkos-rendőrség

Az Illésházy-család utolsó férfitagja: Illésházy István gróf, a mult század első felében hazánk legnépszerübb embere volt. Nemcsak itthon, de még a külföldön is ismerték és magasztalták öt. A Bécsben német nyelven megjelenő évkönyvek is több magasztaló cikket adtak róla. Hormayr báró 1827. évi évkönyve is immár másodizben iratott róla alapos és elismerő cikket. Mielőtt azonban ez megjelenhetett volna, Stürmer báró értesitette a rendőrminisztert »e merényletről«. Miként lehetséges — irta —, hogy az udvarnak e nyilt ellenségéről valaki azt merje irni, hogy »*bár utolsó e néven, de az Illésházy név még sokáig fog élni, mert minden hazafias lelkü magyar hálás emlékkel idézi vissza azt az Illésházy-családot, mely háborúban és békében oly sok kitünő férfiut adott hazájának!*«[1]

Ezt a cikket — irja Stürmer báró — ki kell hagyni az évkönyvből. Sedlnitzky rendőrminiszter el is rendelte az Illésházyról szóló cikk törlését. S Hormayr 1827. évi évkönyvében csak Illésházy

[1] Hammer an Hormayer, Döbling, 18. Juli 1826. »dass der letzte dieses Namens noch lange einen Namen aufrecht erhalten möge, der jeden vaterlaendisch gesinnten Ungarn so viele grosse Tage, so viele in Krieg und Frieden hochhervorragenden Maenner in dankbars Andenken zurückruft.«

István arcképe jelent meg minden megjegyzés nélkül.[2]

Bármennyire gyülölte a bécsi kormány Illésházyt, titkosrendőrei és kémjei mégis oly dolgokat is jelentettek róla a rendőrminiszternek s ez a császárnak, hogy emberi nagyságát, páratlanul nemes szivét és igaz hazafiságát még az ellenséges jelentésekben is ragyogni látjuk.

Bevett szokás volt, hogy egy-egy országgyülés megnyitásakor a titkosrendőrség a kémek és a megbizottak segitségével az alsó- és felsőház valamennyi tagjáról élet- és jellemrajzot nyujtott be a rendőrminiszternek. Ezek a rajzok többnyire elég tárgyilagosak voltak. Az 1830. évi országgyüléskor a titkosrendőrség Illésházy István grófról imigyen irt volt:

Körülbelül hatvanéves, nagy ismeretei, nagy szónoki tehetsége s nagy vagyona van. Az egész országban, de főleg az ő két megyéjében (Liptóban és Trencsénben) hihetetlenül népszerü. A megyei tisztviselőket csak atyafiainak nevezi s mindenkinek, sokszor kérés nélkül is, szivesen nyujt segitséget.[3] Emiatt módnélkül szeretik és becsülik őt. Az 1825—1827. évi országgyülésen az ellenzéknek annál inkább veszedelmes feje volt, mert a rendeknek teljes bizalmát birta; mert szerették őt s ragaszkodtak hozzá. Minden, ami az ellenzékhez tartozott, az ő kezébe futott. Nemák és Borsicky követeknek heves támadásai a kormány ellen, az ő müve volt. A mostani

[2] Freyherr von Stürmer Sedlnitzky miniszterhez, juli 26. »die Familie Illésházy betreffenden Aufsatz noch vor der Zensurerledigung mit einem anderen auszuwechseln« etc.

[3] »*Ungemein Populär,* ungezwungen und nicht selten ohne angesprochen zu sein, hilfreichen Benehmen wegen allgemein geliebt und geachtet« etc. (Tabula Procerum 120 oldalas rendőri kimutatás.)

(1830-i) országgyülésen is nagy hatással van a rendekre, főleg az ellenzékiekre, akik valósággal hódolnak neki.[4] Az 1826. év március havában a császár megdorgálta őt, emiatt a hazafias párt nagy fájdalmára otthagyta az országgyülést.

Az országgyülési titkosrendőrségnek sok, igen sok ilyetén jelentése szól Illésházyról. S bár e jelentések irója azon volt, hogy a hazafias ellenzékkel tartó Illésházyt lehetőleg gyülöletes szinben tüntesse fel a rendőrminiszter előtt, kénytelen volt mégis kimagasló jellemvonásokat irni róla. Megirja például, hogy Illésházy, ha a haza javáról esik szó, semmi áldozattól vissza nem riad.[5] Páratlan emberszeretetét, a jobbágyak és a szegények határt nem ismerő támogatását nem egyszer hangoztatja. Megirja azt is, hogy a trencséni hévizek mellett a szegény betegek részére épületet emeltetett s a gyógyforrást használó szegényeket ingyenes ellátásban részesiti.

A rendőrség bünül rójja fel Illésházynak, hogy a fiatal Széchényi Istvánt politikai oktatásban részesiti. A kortársak azonban ezt nagy érdemnek tekintették. *Az 1825—1827. évi országgyülés alatt — irja a rendőrség — Széchényi István folyton Illésházy körül forgott s mint Illésházy ünnepelt növendéke szerepelt.*[6] Egy másik jelentésében irta volt a rendőrség: Graf Stephan Széchényi war somit der Brennpunkt für

[4] »Hatte auf die Stände, und vorzüglich die Opposition, die ihm öffentlich huldigte, und allen seinen Ansichten beipflichtete, einen sehr grossen Einfluss«.

[5] *»Er kein Opfer für das Vaterland scheue«* etc.

[6] *Graf Stephan Széchenyi auf dem Landtag Illésházys gefeierter Zögling... ausdauernd, mit unendlichen Fleiss fing er an die Constitution seines Vaterlandes zu studieren« etc.*

alle übrigen exaltirten jungen Magnaten, während er selbst der Zögling des Grafen Stephan Illésházys.[7]

Tudjuk, hogy Eszterházy Mihály gróf is egyik kiemelkedő alakja volt a hazafias pártnak. Az országgyülési rendőrség őt a legexaltáltabb fiatal mágnásnak, az ellenzék leggonoszabb tagjának irta, aki a főrendi táblán magyar beszédeket mond. Ez is — irja a rendőrség Illésházy gróf oskolájából került ki.[8]

A mult század első felének országgyülésein Borsiczky István neve számtalanszor szerepelt. A legnépszerübb ellenzéki követek egyike volt ő, akiről még a titkosrendőrség is megirta, hogy nagytehetségü férfiu, de tehetségét a korona ellen pazarolja.[9] Ez is Illésházy kreaturája — jelenti a rendőrség — s tőle kapja az irányitást.[10]

Nemák Ferencről, a heves ellenzéki követről és szónokról ugyanezt irta a rendőrség,[11] valamint Fekete Ferenc grófról is.

Amint e jelentések is mutatják, a titkosrendőrség magyar szempontból még akkor is dicséretes

[7] 1827. Ápril havi jelentés Pozsonyból továbbá: »Präsidialvortrag mit charakteristisch-meritorischen Notizen über die Individuen der Magnaten und Stände-Tafel.« Sedlnitzky miniszter őfelségéhez 1827. nov. 17. Bécs.

[8] Preessburg, 1827. April. »Er ist aus der Schule Grafen Illésházy, eines der Hauptmitglieder der Graf Széchenyischen Reunion und einer der unverbesserlichsten jungen Männer der Opposition«.

[9] »Ein Mann von sehr vielen Talenten, die er aber nur zum Nachtheile der Krone verwendet«.

[10] »Es ist bekannt, dass er ganz Werkzeug und Kreatur des Grafen Illésházy ist; von diesen den Impuls und die Richtung seines Benehmens erhielt.«

[11] »Ist auch Nemák das Werkzeug und Organ des Grafen Illésházy«.

dolgot irt Illésházyról, amikor igazában korholni igyekezett őt.

Bár keserü hangon, de többször kénytelen azt is elismerni, hogy Illésházy páratlan népszerüségnek örvend az országgyüléseken. Az 1825. évben például azt jelentette Bécsbe, hogy Illésházynak a hazafias pártban oly nagy tekintélye van, hogy nádorválasztás esetében nádornak választanák őt![12]

Mikor a jeles Dessewffy Sámuel 1827-ben elhagyta az országgyülést, a titkosrendőrség azt jelentette róla: »Er war ein grosser Verehrer des Grafen Illésházy«. Hogy Dessewffy József gróf is lelkes hive volt Illésházynak, azt a rendőrségen kivül maga Dessewffy gróf is megirta.

Ha a gyülölt titkosrendőrség imigyen irt volt Illésházyról, gondolhatjuk, minő mérhetetlen becsüléssel s szeretettel szólottak róla magyar kartársai. Dessewffy József gróf, Illésházynak hü barátja, irta volt róla: »*Szivében, tetteiben a legemberszeretőbb halandó volt.*«

Az öreg Vay irta volt róla: »Annyi esze van e nagy urnak, amennyi még egy kis urnak is elég volna«. Kortársai irták volt, hogy a vendégfogadásban páratlan volt. »Több szivességgel és méltósággal vendéget fogadni, mint ő, lehetetlen volt.« Kortársai jegyezték fel róla, hogy valláskülönbséget nem ismert, felebarátja volt minden ember a legutolsó koldusig. Minden érzése között hazaszeretete és magyarsága volt a legerősebb. Kortársa és barátja, Dessewffy gróf irta róla: »*Jó hazafi, jó polgár s valódi magyar, tehát jó ember is volt, kiben a nagylelküség jószivüséggel, a férfias szilárdság elmésséggel s kellem-*

[12] Bei den Ultrapatrioten in so grossen Ansehen steht, dass er noch Meinung vieler, im Falle einer Palatinuswahl in die Cadidaten gebract, dazu erwählt würde.«

mel, a méltóság enyelgő nyájassággal volt párosulva.«

Az országgyülési rendőrség Illésházy leveleit is igyekezett megszerezni. Ő azonban nem postán, hanem Péter (Szentiványi) nevü emberével hozatta és küldötte leveleit. A rendőrség ezt az embert is megvásárolta s igy Illésházyhoz intézett több levelet megszerzett. Az egyik ily levelet a gömörmegyeiek irták neki ilyen megszólitással: »*Az utolsó örökös főispánnak, az utolsó igaz magyar mágnásnak, az ország és a jobbágyság atyjának, az alkotmány megmentőjének: gróf Illésházy Istvánnak!*«[13]

Akik a levelet irták, nagyon jól tudták, hogy Illésházy a legutolsó jobbággyal is szóbaállt, segitett mindenkin, s a szenvedőknek nagyobb jótévője nála nem akadt. Emellett minden tettében és beszédében a legtisztább hazafiság nyilatkozott meg.

Dessewffy József emlékbeszédéből tudjuk, hogy Illésházy már serdülő korában sok komolyságot, sok tehetséget árult el.[14] Az iskolákba már magával vitte a magyar nyelv iránt érzett szeretetét és hazafias érzését s az akkori oskolák diákos rendszere sem tudott rajta e tekintetben változtatni. A budai egyetemen a bölcsészetből, az egri akadémián pedig a törvénytudományból

[13] »Der letzte Erbobergespann von zwei Komitaten, der letzte echt ungarische Magnat des Landes, des Bauers Vater und Retter der Constitution tituliert.«

[14] Atyja Illésházy János szeptemvir, anyja Batthyány Szidónia, Magyarország egyik legkitünőbb urhölgye volt. Az 1786. évben nőül vette Barkóczy Teréz grófnőt. Három leánygyermeke született tőle. Illésházy Istvánnak egyik nagybátyja Batthyány József esztergomi érsek és primás, a másik meg Eszterházy Károly egri püspök volt.

szerzett oklevelet. Ismereteit s tehetségét aztán a gyakorlati életben ragyogtatta. Kitünő szónoknak s csodált dialecticusnak bizonyult s kortársainak nemcsak szeretetét, hanem bámulatát is korán magára vonta. Az 1790. évben mint Trencsén megye követe szerepelt az országgyülésen. Bár ő maga két vármegyének volt örökös főispánja, e méltóság eltörlése mellett szólalt fel. Szabadelvüségét s önzetlenségét hirdeti ez a felszólalása is. Pedig a szabadelvüség ez időben még nem valami hálás feladat volt.

Mivel a bécsi udvarnak nagyon is érdekében állott Illésházyt, mint Magyarországnak Eszterházy herceg után leghatalmasabb birtokosát megnyernie, elhalmozta őt mindenféle kitüntetéssel. Már 1792-ben kamarásnak nevezte ki, 1808-ban aranygyapjas vitézzé, majd meg titkos tanácsossá, végül királyi főasztalnokká tette. Mindez semmit sem változtatott Illésházyn. Ő megmaradt igazi hazafinak, az ellenzék vezérének s Metternich törvénytelen rendeletei ostorozójának. Az 1790. évtől 1830-ig valamennyi országgyülésen talpraesett, okos beszédeivel a magyar érdekek mellett küzdött.[15]

A napoleoni időkben mint a liptómegyei felkelő sereg ezredese tüntette ki magát.

Illésházynak országos tekintélye lévén, a nádorispán nem egyszer kért tőle tanácsot. József főherceg nádor és Illésházy elég gyakran váltottak levelet egymással. A nádor 1806. augusztus hó 9-én is levélben kérte Illésházy tanácsát hadi, politikai és pénzügyi kérdésekben. Illésházy szeptember 9-én Dubniczáról válaszolt a nádor minden kérdésére. Ez a válasz egy rendkivül érdekes, becses és hazafias tanulmány Magyar-

[15] Ezért nevezik őt a rendőri jelentések hálátlan és szemtelen embernek.

ország helyzetéről.[16] Ez a tanulmány teljesen feltárja előttünk Illésházy lelki világát és hazafias gondolkozását. *A 14 ivalaku oldalra terjedő tanulmány bőven kifejti, minő áldozatokat hozott Magyarország az uralkodó háznak s mily kevés méltánylással találkozott részéről. »Fáj és fájni fog a magyar nemzetnek, hogy megkérdezése nélkül szerencsétlen háborukba keverték s e háborúk minden terhét egyedül neki kell viselnie!«*

Illésházy e bevezetés után kifejti a maga nézetét a szerencsétlen hadakozásról, a rossz hadvezetőségről és a rossz békekötésről, mint az ország mai romlásának okairól. Kivánja, hogy a békekötéseknél a magyar tanácsosok is jelenlegyenek s hadiügyekben is meghallgassák a magyarokat. *A magyar nemzet joggal követelheti, hogy a miniszterek és a titkos tanácsosok között az ő fiai is szerepeljenek.*

Illésházy ezután hosszasan fejtegeti, mint lehet a bankócédulák értékét szilárddá tenni. E célra ő azt ajánlja, hogy a bankó számát kisebbiteni, a hipothékát pedig növelni kell.

A kormány követelte állandó insurrectióra Illésházy megjegyzi, hogy e követelés ellenkezik a magyar alkotmánnyal. A portális felkelés pedig csak rendkivül veszedelem esetén vehető igénybe. Ennélfogva az insurrectiót s annak rendezését csakis az egyes országgyülések

[16] Aesserung des Grafen Stephan Illésházy an den Palatin, Dubnicza den 9. Sept. 1806, über den Vorschlag eines abzuhaltenden Landtages und der an die Stände zustellenden Petita. Replica excellentissimi domini supremi comitis Stephani Illésházy seremissimo archiduci palatino. (Ez irat a volt titkosrendőrség levéltárában őriztetett, de a legutóbbi bécsi forradalomban elégett.)

határozhatják el. A toborzást csakis az országgyülésen meghatározott mértékben szabad elrendelni. Az insurrectio katonasága egyesegyedül a nádornak, mint országos főkapitánynak a kardja alá tartozik s a rendes hadsereghez nem csatolható s idegenek vezetése alá nem adható. Illésházy ezután az állandó katonaság, majd meg az adózás ügyét tárgyalja.

Az én véleményem szerint — irja Illésházy — mindezen ügyek tárgyalására a jövő tavaszra kellene az országgyülést összehivni. Ez sokkal helyesebb volna, mintha most hirdetnék ki az országgyülést; mert most minden dolog hihetetlenül drága. Az országgyülés tehát nagy teher lenne a szegénységre; mert hisz nekik kell fizetniök a diurnumokat.

A nádor meghallgatta Illésházy tanácsát és az országgyülést csakugyan a következő évre hirdettette ki.

Mint Illésházynak majd minden irásában, ugy e felterjesztésében is jó szive szólalt meg, midőn a szegénység érdekében még az országgyülés elhalasztását is inditványozta.

E jó sziv szólalt meg akkor is, mikor az orosz segélycsapatok átvonulása után *a kenyér nélkül maradt jobbágyoknak minden magtárát megnyittatta s ingyen osztatta szét a kenyérmagvat.*[17]

E század elején tartott országgyüléseken Illésházy még jó lábon állt a nádorispánnal. Sokszor adott néki jó tanácsot. Pozsonyban gyakran látták a nádorispánt a sétatéren Illésházy-

[17] Erről irja a titkosrendőrség: »Seinen Bauern seine Granarien eröffnet habe ... *dies sei auf ewig in den Büchern der hohen Stelle und dem Herzen des Palatin gegraben.*«

val, Desewffyvel és Pálffy generálissal beszélgetve föl és alá sétálni.[18]

Az 1811—1812-i nevezetes országgyülésen Illésházy már nagy szerepet játszott. A felsőházban rendesen ő védelmezte a rendi tábla izeneteit. Az 1812. év január havában például a főrendi tábla ülésén a rendek izenetét tárgyalták a megajánlandó subsidium ügyében. A főrendek közül egyedül Illésházy és Végh szálltak sikra a rendi tábla izenete mellett.[19]

Az 1812. év május 20-án jelentette az országgyülési rendőrség, hogy Illésházy gróf az úgynevezett finanz-pátens és a váltópénz ügyében beszédet mondott, melyet e szókkal fejezett be: »*imperatam legem non recipio*«, azaz ránk erőszakolt törvényt nem fogadok el. E beszédnek oly hatása volt, hogy a rendőri jelentés szerint még a személynök is könnyezett.

A magánkorrelátiók rendezése ügyében a két tábla deputátiót és al-deputátiót választott. A 15 tagból álló al-deputatió elnöke Illésházy István lett. Mint ilyen, szorgalmasan vezette a tárgyalásokat s jó maga is többször felszólalt. Az üléseket többnyire Illésházy lakásán tartották.

Mikor a 121-i vegyes ülésen felolvasták a királyi végzést a rendeknek szept. 30-án felterjesztett iratára, a követeket nagy keserüség fogta el; mert a királyi resolutió a devalváció, a papirpénz s a királyjogok ügyében abszolut jogot vindikált magának. El is határozták, hogy a reso-

[18] 1811. november 11-én is ezt jelenti a rendőrség és hozzáteszi: »das Gespräch schien sehr lebhaft, da Dessewffy immer mit den Händen arbeitete.«

[19] »Allein Herr Graf Stephan von Illésházy und Stephan von Végh Excellenz sprachen sehr lebhaft zum besten der Stände.« (Pressburg den 25. Jänner 1812.)

lucióra válaszfeliratot bocsátanak a királyhoz, még pedig azonnal. Ezt a határozatot a főrendi táblán Illésházy és Erdődy Károly grófok védelmezték. (»Die mit den Schreiern — irja a rendőrség — in ein Horn blasen«)

Az 1812. évi országgyülés bezárása után hamar megkezdődött az abszolutisztikus kormányzás. A törvénytelen adó- és ujonc-szedés ellen Illésházy hevesen tiltakozott. Még főispáni méltóságáról is lemondott. Ettől kezdve már mint az udvar ellensége szerepelt.

A nádor megemlékezve a régi barátságról, 1825-ben két levélben kérte Illésházyt, jönne el az országgyülésre. Illésházy ugyan eleget tett e felszólitásnak, de már nem mint a nádor bizalmas barátja jelent ott meg. Szivvel lélekkel az ellenzékhez csatlakozott s mint annak feje, ő irányitotta a hazafias ellenzéket mind az alsó, mind a felső táblán. Maga az országgyülési titkosrendőrség is több izben jelentette Bécsbe, hogy Illésházy igen szorgalmasan látogatja a rendi tábla üléseit is s figyelemmel hallgatja a vitát.[20]

Az ellenzéknek minden törekvése oda irányult, hogy a veszélyben forgó alkotmányt megvédje és biztositsa a bécsi abszolutisztikus kormánnyal szemben. Ezt a törekvést nemcsak Bécsben, hanem itthon is sokan gyanus szemmel nézték. Az udvarnak emberei megbotránkozva hallották, hogy a követek a magyar földre lépő katonaság megesketését követelik a magyar alkotmányra. Követelik, hogy idegen katonaság ne

[20] »Graf Illésházy, der neue Baron Regni hörte denen Debatten im Ständesaale sorgfältig zu« etc. (Pressburg, 23. Sept. 1825. Interimsbericht.) Egy másik jelentésben irták: »*Illésházy sprach mit patriotischer Hitze.*«

jöhessen az országba. Követelik, hogy a király minden három évben országgyülést tartson s ha ezt elmulasztja, megszünik az adózás. E forradalmi eszmék — irják — az országgyülési ifjuság jelenlétében hangzanak el s az ifjuság lelkesen fogadja ez eszméket. Egyik káptalani követ megbotránkozva irja, hogy a szakadás a király és a rendek közt be fog következni, ha az ellenzék kiabáló követeit el nem némitják. Illésházy grófon kivül — irja e káptalani követ — akinek elég bátorsága van az udvarral nyiltan szembeszállni, egész csomó mágnás van, akik az uralkodóval szemben az odaadás maszkját hordozzák, de kéz alatt a rendeket izgatják. A nádor ezeket felelősségre vonhatná.[21]

Tudott dolog, hogy a nemzet már harmincöt éven át hiába sürgette a sérelmek orvoslását. Az 1825. évben majd minden követ utasitásul kapta a sérelmek orvoslását. A kormány mégis azt követelte, hogy a királyi előterjesztéseket tárgyalják előbb. S hogy ezt elérje, az országgyülés feloszlatásával is fenyegetőzött.

A titkosrendőrség jelentése szerint Illésházy ekkor imigyen szólt párthiveihez: Ha a király zavarba (Perplexität) akar minket hozni, nem kell mást tennie, mint a mostani követeket hazaküldenie, kifejtvén, hogy ezek utasitásuknak nem feleltek meg. Szerencsére a mákvirág-tanácsosok aligha jönnek erre a ránk nézve veszedelmes ideára![22]

A rendek felterjesztést intéztek őfelségéhez s kérték az alkotmányon ejtett sérelmek orvos-

[21] 1825. okt. 2. Auszug eines Schreibens von einem Domherrn und Ablegaten aus Pressburg. (Aus dem lateinischen übersetzt.)

[22] Pressburg, 22. Nov. 1825. Bericht über die Gesinungen etc.

lását. Erre a kérelemre — amint akkor irták — »*irtóztató válasz*« érkezett. A nádor könnyek közt kérte a királyt, ne adná ki e resolutiót. De nov. hó 12-én mégis felolvastatott az a nemzet legmélyebb fájdalmára. A magyarok — irta volt Domahidy — a fájdalom könnyeiben usztak. Még a nádor is szomoruan hajtá le fejét.[23]

A rendek a nagy levertség miatt több napon át nem tudtak mit csinálni.

Lassan-lassan azonban a rendek levertsége megszünt s éles hangon birálgatták a királyi leiratot. Illésházyval együtt kimondották, hogy addig nem foglalkoznak az uj törvényekkel, mig az alkotmányt nem biztositják.

A nádornál eközben tanácskozás volt, melyen azt a kérdést kellett eldönteni, vajjon az 1791. évi 22-ik cikk csak az adóról, avagy a subsidiumról is szól-e? A vitában résztvett Illésházy is, s mint mindég, ugy ezuttal is a rendek álláspontja mellett szólalt fel. Vita közben a primás igy kiáltott fel: *huncut az, aki a törvényt másképpen értelmezi!*[24]

Illézházynak a hazafias ellenzékkel való tartása nemcsak az udvarnak, de a bécsi kormánynak is nagyon rosszul esett. Jól tudta ezt az országgyülési titkos rendőrség s az udvar inye szerint igyekezett Illésházyról irni. Az 1825. szept.

[23] »Die Ungarn schwammen in Thränen der Wehmuth, selbst der Erzherzog stützte traurig den Kopf auf seinen Arm.« (Domahidy Pál levele atyjához, magyarból forditva, 1825. nov. 27.)

[24] »Dies sprach der gute Primas, jedoch in der Conferenz, denn in der öffentlichen Sitzung ist er stum und versteht kein Wort zu sprechen, so wie fast alle Bischöfe, den siebenbürger und den alten Wurum ausgenommen.« (Auszug eines geheimen Schreibens von einem Magnaten aus Pressburg. 19. Dec. 1825.)

27-én irta például a miniszternek: »Gróf Illésházy főispánt őfelsége aranygyapjas vitézzé, majd meg zászlósurrá tette s ez az ember az ellenzékkel tart s a legkeserübb kifakadásokat engedi meg magának a kormány ellen. Ez a háládatlan ember most a kiabáló követeknek ideálja, akit mindenütt éljen-orditással fogadnak. A királyi nagy ebéden őt köszöntötték fel először s véget nem érő vivát zugott a teremben. Az országbiró és a tárnokmester, akiket elsősorban illetett volna ez a megtiszteltetés, szinte kővé válva hallgatták Illésházy éltetését. Ki volt az a vakmerő ember, aki a mi jó királyunkat rá merte venni, hogy az udvar legnagyobb antagonistáját, Illésházyt uj méltósággal tüntesse ki? Ez csakugyan megfoghatatlan tapintatlanság!«

Az országgyülési titkosrendőrség jelentette, hogy Illésházy grófnak befolyása a kerületi ülésekre kétségtelen. Nemák táblabiró és Borsicky a leghevesebb beszédeket mondják, de beszédeik kétségtelenné teszik, hogy eszméik másnak fejében születtek. Hiába! Minden jel arra mutat, hogy Illésházyé a vezető szellem! (»Augenscheinlich leitet er die Opposition. Auf seine Autoritaet stüzt sie sich.« 1825. nov. 18.)

Illésházy azon kevés főur közé tartozott, akik a bécsi lakást és a bécsi életet mindig kerülték. Pozsonyban és a Pozsony mellett fekvő nagyszarvai birtokán azonban alig telt el nap vendégség nélkül. Az országgyülés tagjai seregesen keresték őt fel. Széchényi István huszárkapitány, Dessewffy József gróf, Wesselényi Miklós sokszor megfordultak nála s legjobb barátai közé számlálta őket. Több követ, igy Borsicky és Nemák is nála laktak s asztalán éltek. Az 1825. december 20-án Wesselényi Miklós távozván Pozsonyból, Illésházy nagy búcsúünnepet rendezett tiszteletére. Az ellenzéki követeken kivül huszon-

nyolc mágnás is résztvett Illésházy ebédjén. Délután hatkor meleg ünneplés között búcsuztak el Wesselényi Miklóstól. Egy másik ilyen népes összejövetelen Illésházy Ferenc császár korát I. Lipót gyászos idejéhez hasonlitá. A magyarok iránt — mondá — semmi jóindulat nincsen s még polgári szabadságuktól is megfosztják őket. Az országgyüléshez bocsátott királyi rezoluciót Illésházy az abszolutizmus kétségtelen jelének mondotta. Az erre készült válaszról jelentette a titkosrendőrség, hogy abban mindenki Illésházy grófnak tollát, kifejezéseit és eszmemenetét ismerte föl.[25]

Illésházy volt a sérelmek összegyüjtésével megbizott regnikoláris deputáció elnöke. Mikor a deputáció ülést tartott, a rendőrség jelentése szerint a horvát bán belépésekor senki föl nem állt és senki nem vette le kalpagját. Ellenben mikor Illésházy belépett, mindenki felugrott helyéről s kalaplevéve éljenezték őt.[26]

József nádornak s még inkább Ferenc császárnak szemében igen kellemetlen szálka volt Illésházy szereplése. A nádor tehát a császár tudtával 1826. év elején, mikor a bevett szokás szerint az országgyülés küldöttséggel üdvözölte őfelségét születésenapján, csupa ellenzéki (patriota) követet és főurat nevezett ki a küldöttség tagjainak. Köztük volt természetesen Illésházy gróf és Széchényi is. Az országgyülési rendőrség jelentése szerint a császár ridegen fogadta a küldöttséget s alig állt szóba az egyesekkel. Illésházy grófhoz ellenben igy szólt: »*Sie sind ein Komplottirer und Verführer!*« Illésházy

[25] Pressburg, den 20-ten Dec. 1825. és egy keletnélküli rendőri jelentés.

[26] 21. Febr. 1826. »Als aber Illésházy eintrat, stand alles auf und schrie wüthend ein lautes vivat.«

maga is elmondá otthon őfelsége e »*nyájas megszólitását*«, s tudván, hogy ezt a nádornak köszönheti, még hozzátette: »*der platte Österreicher (t. i. Ferenc császár) ist damit herausgeplatzt, was ihm der feine Florentiner eingeflüstert hat.*«[27] (t. i. József nádor.)

Borsicky követtől azt kérdé őfelsége, hogy a principálisa (Illésházy) izgatja-e annyira, avagy önmagából ered ellenzékeskedése? Borsicky erre azt felelé, hogy hazafias szivéből ered az ő országgyülési szereplése![28]

Az udvarnál régi szokás volt már, hogy az ilyen alkalommal az országgyülési küldöttséget a király ebédre is meghivja. Az ilyetén ebéden aztán maga az uralkodó is megjelent s a rendek fel is köszöntötték őt.

Az ebédre a küldöttséget most is meghivták. S hogy a rendek itt is érezzék Ferenc császár haragját, az uralkodó egy egyszerü őrnaggyal helyettesittette magát. (»Die ungarischen Deputirten fanden sich beleidigt, dass sie, als die Repraesentanten des Landtages, als sie bei Hof speisten, nur durch den Major Fürstenberg empfangen wurden.«)

[27] »Mit einer Gattung Stolz erzählte der Graf Illésházy den Verweis, den er von seiner Majestät erhalten habe, desgleichen auch Borsiczky.« Fejérváry József irta Bárczay Pálnak Pestre 1826. febr. 8-án Pozsonyból: »Ich habe erfahren, dass die Stände unseres Comitats es sehr übel aufnehmen, dass wir ihnen nicht berichteten, dass Illésházy Complote schmiede!«

[28] »Von seiner Majestät gefragt worden zu sein, ob er von seinem Principale wäre so aufgewiegelt worden, oder ob seine Wiederspenstigkeit aus ihm selbst entspringe? worauf er unumwunden erklärt habe, dass sie aus seinen eigenen patriotischen Herzen entsprang.« (Pressburg, den 12. Mai, 1826.)

Ismertté válván Illésházy és Borsiczky megdorgálása, itthon mindkettőnek népszerüsége a legmagasabb fokra emelkedett. Mint a ragyogó napot — irja a rendőrség — ugy ünnepelték őket. A legkeményebb megyék is tisztelegnek náluk s minden alkalmat megragadnak, hogy Illésházyt ünnepelhessék. És a gróf — irják Pozsonyból január 30-án — a megyék küldöttségeit fogadta. Ezek a haza nevében köszöntötték öt a nemzet jogainak védelmezése körül kifejtett munkásságáért. És elnevezték őt *második (Csák) Máténak, a nagy trencséni grófnak!*[29]

A bécsi fogadtatásnak a következménye — irja egy másik titkos jelentés — hogy Illésházy grófnak őfelsége részéről való megdorgáltatása után sokkal több hive és tisztelője lett, mint azelőtt volt. S mikoron hire ment, miként fogadta őt Ferenc császár, a megyék testületileg tisztelegtek nála. Nagyon feltünő dolog, hogy minden alkalmat ugyszólván hajánál fogva rántanak elő, hogy Illésházyt ünnepelhessék, kitüntethessék s hogy imigyen a szenvedett sérelmet ártalmatlanná tegyék. Az ellenzék rosszakarata lépten-nyomon feltünik. Őfelségének a császárnak betegségét az emberek teljes közömbösséggel fogadják.[30] Persze a durvaság ezeknek a tulajdonsága s az ember ezt könnyen összecserélheti a gonoszsággal!

Egy másik jelentésben irja a titkosrendőrség, hogy mindaz, ami az ellenzékhez tartozik, ugy forog Illésházy és Borsiczky körül, mintha ez a a két ember lenne a napjuk. Illésházy általános csodálkozásra a kemény ellenállás iránt érdeklő-

[29] »In ihren Anreden heissen sie ihn den zweiten Matheum comitem magnum Trenchiniensem.«

[30] »Eine solche Gleichgültigkeit manifestiert, die auf ihr verschlossenes böses Innere schliessen lies.« (Pressburg 22. März, 1826.)

dik s az alkotmányos patrióta szerepét játssza. Most sokkal több a párthive, mint azelőtt.[31]

Ugylátszik, hogy a nádorispán megbánta eljárását s Illésházyt kérlelni igyekezett. Illésházy ugyanis párthivei közt maga beszélte, hogy a nádor sajátkezüleg irt levélben kérte őt, hogy maradjon Pozsonyban; mert az alkotmány regeneratiójáról van szó (1825. aug. 30-i titkos jelentés). Illésházy azonban mégis távozott Pozsonyból.

A nádor és Illésházy közt volt régi barátság tehát ellenségeskedéssé vált. Ugyanezt mondhatni az ellenzéki követekről is. Egyik, ápril 13-án kelt titkos jelentés mondja: az egész ellenzék Illésházy gróftól függ. Tehát mindazon kellemetlenség, ami Illésházyt éri, hü párthiveit is érinti, keseriti és izgatja.[32]

Hogy Illésházyt a bécsi rendreutasitás bántja az köztudomásu dolog. Pártja ezért megfogadta néki, hogy minden ürügyet, minden alkalmat megragadnak, hogy az Illésházyn, az ő fejükön ejtett sérelmet a nádornak sokszorosan visszafizethessék. Hadd érezze, hadd tudja meg — mondá Borsiczky —, hogy mi nem becsüljük őt s hogy tőle nem is félünk. (»Graf Illésházy war mit diesem Entschlusse sehr zufrieden.«) Az el-

[31] Pressburg, 12. Mai, 1826.

[32] »Alles Unangenehme, was daher dem Grafen Illésházy begegnet; berürhrt, kränkt und reitzt zugleich seinen ihm treu ergebenen Anhang: die Oppositionsparthei, das heisst, *den Klub der Schreier.*« (Geheime Erleuterungen über die zwischen seiner k. k. Hoheit den Palatins und den Ständen entstandene und noch fortdauernden Dissharmonien. 1826. ápr. 13.)

lenzék a kerületi ülésen ki is fejtette, hogy egyedül a nádor az oka az uralkodó és a rendek közt támadt disharmoniának. Hiszen a nádor minden oly tárgyban, melynek jóváhagyása az uralkodótól függ, a rendekkel ellenkezett s megakadályozta azokat. Ellenben mikor kibékülésre volt remény az uralkodó és a rendek között, a nádor az egyenetlenség tüzét nem hogy oltotta volna, hanem inkább élesztette.[33]

A nádor természetesen tőle telhetőleg viszonozta az ellenzék részéről történt támadásokat. Mikor Illésházy szót kért, hogy a tárgyalás alatt levő javaslathoz ujabb argumentumokkal szolgálhasson, a nádor megvonta tőle a szót. Széchenyi István grófnak ugyanő egyenest megtiltotta, hogy hosszabban beszéljen. Ön még fiatal — mondá néki a nádor — ne beszéljen sokat; ön tanulni jött ide.[34]

Az ellenzék a nádor ellen akkor akarta a leghevesebb támadást intézni, mikor a Ludovika Akadémia ügye került szóba. A nádor ugyanis az alapitványokból a saját olyan kreaturáinak adott kölcsönt, akik fizetni nem tudtak. Igy aztán a Ludovika Akadémia nagy összegeket vesztett el. Az ellenzék ezért olyan végzést kivánt az or-

[33] »Dagegen aber, wo es sich um eine mögliche Aussehung zwischen den Ständen und seiner Majestät handle, das Feuer der Uneinigkeit eher anfache, als zu löschen versuche.«

[34] »Dieser k. k. ausgetrettenen Rittmeister hat der Erzherzog Palatinus, wegen einer in ungarischer Sprache gehaltenen zügellosen, mit der unverschämtesten Ausfellen und Anspielungen angefüllten Rede sehr ernstlich zur Ordnung in öffentlicher Sitzung verwiesen, und ihm seine ungeziemenden Ausdrücke verboten.« (Schreiben aus Pressburg vom 19. April, 1826.)

szággyülésen hozni, hogy a nádor már nem érdemli meg a karok és a rendek bizalmát.[35]

Érdemes megemlitenünk, hogy még a rendőrminiszternek küldött jelentések is helytelenitik a nádor eljárását. »Előbb kellett volna — irják — szigoruan fellépni a rendekkel szemben, nem pedig most, de a nádor hat hónapon át a büszke és uralkodni vágyó nemességnek mindenben engedett. Most ez a nemesség a nádornak szokatlan hangját már nem birja el. Különben a nádor nagyon is messze megy, mikor veto-jával olyan jogot gyakorol, ami csak az uralkodót illeti meg.«[36]

Ezenközben Illésházy, akiről azt jelentették Bécsbe, hogy engesztelhetetlen s bosszú után sóvárog,[37] hazament megyéjébe. Amint ezt a megye urai megtudták, hatalmas küldöttséget menesztettek Dubniczára, hogy Illésházyt üdvözöljék. A küldöttség szónoka Czigler nevü kanonok volt, aki Illésházyt magasztalásokkal halmozta el. Az egész megye nevében a legnagyobb örömének adott kifejezést, hogy őt ismét körükben láthatják. Ezután Illésházy hazafiságát magasztalta, majd meg azt fejtegette, hogy nagy öröm ugyan rájuk nézve Illésházynak megyéjében való tartózkodása, de a megye népének mégis nagyon fáj, hogy a legfontosabb ügyek tárgyalásánál nincs az országgyülésen. Kérve ké-

[35] »Archiducem palatinum fiduciam statuum et ordinum plena in mensura huc adusque habitum, amplius non mereri.«

[36] »Jetzt verträgt dieser Adel eine solche Sprache nicht mehr und zum Theil gehet der Erzherzog auch zu weit, denn er masst sich jetzt ein förmliches Veto an, was nur dem Könige zusteht.«

[37] »Unversöhnlich ist besonders Graf Illésházy, der mit seinem ganzen Anhang nur Rache athmet.«

rik őt, amennyiben egészsége engedi, térjen vissza Pozsonyba a közjó előmozditására.

Illésházy hazafias hangon, hosszan válaszolt a küldöttségnek. Beszéde végén pedig kijelentette, hogy minden amit eddig tett s amit tenni akart, a jövő igazolni fogja.[38]

Az országgyülési ellenzék sajnosan nélkülözte vezérét, Illésházyt. Méltán irhatta Desewffy gróf: »*Illésházy elhallgatása országos csapás volt.*«

Az országgyülési titkos rendőrség 1827. április havában a következő jelentést küldé fel Bécsbe Illésházyról: »az országgyülés elején jobbérzésünek (besser gesinnt) mutatta magát, mint később. Vay Ábrahámmal együtt ő volt az ellenzék feje s annyiban veszedelmesebb volt ő, amennyiben a rendeknek szeretetét, ragaszkodását s teljes bizalmát birta. Bár ismeretekkel és szónoki tehetséggel volt felfegyverkezve, tulzott alkotmányos küzdelmeiben még sem nyilvános beszédeivel, hanem befolyásával s az ellenzékiek bátoritásával ártott leginkább. Minden az ő kezébe futott össze, ami az ellenzékhez tartozott; ő volt a lelke a Széchenyi István-féle reunionak, bár ő maga ritkán jelent meg ott (t. i. a pozsonyi kaszinóban). Ő volt az egyedüli oka annak, hogy Borsiczky és Nemák trencséni követek oly hevesen is kiméletlenül támadták a koronát és a kormányt. Páratlanul népszerü és fesztelen viselkedése a nemesekkel szemben, kiket atyafiainak nevez, s ugy is bánik vélük, mint atyafiaival; továbbá vendégszeretete, mások bajai iránt való részvéte, gyakori segitsége minden kérés nélkül s más efféle figyelmességek,

[38] Mindezt Szentiványi Péter oszlányi plébános, a rendőrség fizetett kémje jelentette 1826. május 25-én.

valamennyi szeretetét megszerezték neki. Magánszerződéseiben is fölötte pontos és nagylelkü. Az ő jövedelme igen nagy, de kiadásai is igen nagyok. Szeretkezései és törvénytelen gyermekei sok pénzbe kerülnek. Az 1826. év május havában az ellenzék nagy fájdalmára elhagyta Pozsonyt azzal a kijelentéssel, hogy addig nem tér vissza, mig az országgyülés véget nem ér. Azért haragudott meg; mert őfelsége rendreutasitotta őt hálátlan és bünös viselkedése miatt.«

Ez a hálátlanság és bünös viselkedés természetesen az országgyülési szereplésére vonatkozik.

Még távozása előtt történt, hogy József nádor a két leghevesebb ellenzéki követnek: Borsiczkynak és Nemáknak, Illésházy e hű embereinek eltávolitását is követelte. Ezek ugyanis követi jelentésükben azt irták megyéjüknek, hogy a nádor nem akarta összehivni a vegyes gyülést. Ezt a nádor ürügyül használván fel, valótlan állitásnak mondá s követelé a két követ eltávolitását. Illésházy gróf maga ment a nádorhoz s jobb belátásra igyekezett őt birni, de hasztalan. Erre 1826. május 2-án harminc követ jelent meg a nádornál és Schmidegg gróf hosszabb beszédben kérte a nádort, állana el követelésétől. De a nádor nem tágitott. Erre Borsicky és Nemák szabadságot kértek s önkényt távoztak Pozsonyból. Előbb azonban Illésházy nagy ebédet adott tiszteletökre, ahol az egész ellenzék megjelent, közte Dessewffy József, Csáky Sándor, Batthyány József grófok stb. Az országgyülési titkosrendőrség szerint Illésházy kijelenté, hogy *Borsicky becsületét mindenesetre helyre kell állitania s ez Trencsén megye gyülésén meg is fog történni!*

A nádor természetesen örült Illésházy, Borsicky és Nemák távozásának. Az utóbbi kettő-

ről irta volt az országgyülési titkosrendőrség: »*Beide heftige Vesuve in der Benennung des Patriotismus.*« Ugyanez a rendőrség jelentette Bécsbe, hogy Illésházy gróf nemsokára visszatér Pozsonyba; mert az egész ellenzék könyörögve kéri őt, hogy a kritikus időben a szorongatott hazától ne vonja el segitségét. Illésházy azonban egyelőre birtokán maradt. Az 1826. év szeptember 12-én jelentette a rendőrség, hogy Illésházy a trencséni fürdőben időzik. Ott egy porosz herceggel bizalmas viszonyban van. Ez a herceg a többi közt azt kérdé Illésházytól, miért tartják a magyar ezredeket állandóan külföldön? Miért türik ezt a magyarok. Illésházy — jelenti a rendőrség — e porosz herceget meg fogja látogatni, mivel lekötelező szivességgel hivta meg őt hazájába.

Ősszel Illésházy nagyszarvai birtokán tartózkodott. E csallóközi birtoka Pozsony közelében feküdt s igy az országgyülés tagjai kényelmesen kirándulhattak oda, ahol lekötelező szivesség s »jól megvetett asztal« várta őket. Megfordult itt ugyszólván az egész ellenzék Széchenyi Istvánnal egyetemben. Október hó 30-án jelentette a titkosrendőrség, hogy igen sokan vannak Szarván Illésházynál s a legujabb királyi resolutióról beszélnek, mégpedig oly szemtelen, vakmerő és törvénybe ütköző hangon, hogy az ember azt kimondani is irtózik.[39]

Illésházy az 1826. julius 17-én a trencsénmegyei gyülést vezette s ott csakis magyar be-

[39] »Solche freche, impertinente und gesetzwidrige Bemerkungen werden über die letzte, allerhöchste Resolution vorgebracht und man scheut sich garnicht mehr es mit deutlichen Worten auszusprechen, dass die Stände Mitregenten seien und daher auch mitregieren wollen.« etc.

szédeket mondott. E gyülésen az ő ajánlatára a megye kimondotta, hogy a jegyzőkönyveket ezentul magyarul vezetik. (»Alles muss da in 2—3 Jahren ugrarisch gehen« — irja a rendőrség.)

Ugyanez történt a következő évben Liptó megyében is. Illésházy lelkes magyar beszéddel nyitotta meg a gyülést s a többi nemes urak is magyarul szónokoltak. Luby főjegyzőt, aki latinul kezdett beszélni, nem hallgatták meg. »Illésházy — jelenti a titkosrendőrség — az ő inkarnatus szlovákjait rögtön magyarrá akarja tenni!«[40]

Az 1827. év március 27-én jelentette a rendőrség, hogy Illésházyt nyolc napra Pozsonyba várják. Sokan azt állitják, hogy az országbirói méltóságot fogja megszerezni.[41]

A titkosrendőrség jelentése szerint Illésházy 1828. febr. havában a hamzabégi (érdi) gyönyörü uradalmát 550 ezer forinton eladta Sinának. Ebből a görögből — irja a rendőrség — rövid idő alatt második Eszterházy herceg leszen; mert egymásután vásárolja a magyar nagybirtokokat.[42]

Ez év december havában volt Trencsén megyében a restauratio, melyet maga Illésházy vezetett. Ez alkalommal minden áron meg akarták

[40] 1827. okt. 18. Liptómegye gyülése okt. 8-án volt, amelyen Illésházy »wieder den dort eingeführten Gebrauch an die slavisch-lateinische Ständeversammlung eine ungarische Anrede hielt, sie wurde mit grossen Applaus aufgenommen.« Kubinyi alispán, Okolicsányi Iván, Plathy Gáspár és Szentiványi is magyarul beszéltek ... »*Illésházy will demnach seine inkarnisten Slovaken plötzlich ungarisieren.*«

[41] »Mehrere behaupten, er werde es durchsetzen, dass ihm die Judex Curiae Würde ertheilt wird.«

[42] 1828. febr. 16-i jelentés.

buktatni Illésházy hüséges emberét, Borsiczky alispánt. Az ellenfél nagy zavargást és verekedést kezdett, de semmire sem ment. Ismét Borsiczky lett az alispán.

Ugyanez év dec. 24-én jelentette Ferstl tanánácsos a rendőrminiszternek, hogy Trencsén megye tizenkét pontból álló panasziratot terjesztett fel Illésházy főispán ellen őfelségéhez s az idősebb Eötvös bárót kérte vizsgálóbiztosnak. Eötvös báró már meg is kapta a panasziratot.

Amint e jelentések is hirdetik, a bécsi kormány Illésházy megyéjében is kisérletet tett, nem lehetne-e őt népszerüségétől s esetleg állásától is megfosztani. Hiábavaló fáradság volt ez. Sokkal népszerübb és kedveltebb ember volt ő, mintsem hogy holmi alantas intrikák árthattak volna néki.

Világosan kitünik ez az 1830. évi országgyülési választásokból is. Bár a kormány minden követ megmozditott Trencsén megyében az ellenzéki jelöltek ellen, mégis Illésházy hü embereit választották meg követeknek. Tehát a nádor legnagyobb ellensége: Borsiczky István mint Trencsén megye követe, ujra megjelent az országgyülésen. Véle jött a szintén ellenzéki Marczibányi. E két férfiu azelőtt hadilábon állott egymással, de Illésházy kibékitette őket.[43] Alig képzelhető — irja a titkosrendőrség —, hogy Borsiczkynál és Marcibányinál hevesebb ellenzéki jelenhetnék meg az országgyülésen. S e két veszedelmes emberrel együtt Illésházy is Pozsonyba

[43] Abschrift, 27. Aug. 1830. »In trencsiner Komitat hat der Obergespann Graf Stephan Illésházy die zwei ärgsten Feinde und Schwätzer Stephan Borsiczky und Anton Marczibányi ausgesöhnt, und dadurch bewirkt, dass beide zu Landtagsdeputirten gewählt wurden.«

jő! Borsiczkyt a nádor a mult gyülésről eltávolittatta, Marczibányit pedig vakmerő ellenmondásáért rendreutasitotta. Igy állván a dolog, a trencséni választás következménye és célja egészen világos.

Illésházy az 1830. évi országgyülésen több, feltünést keltett beszédet mondott, természetesen ellenzéki szellemben. Az országgyülési rendőri jelentések szerint Illésházy ezen országgyülésen is az ellenzék feje volt. Az ellenzékre oly hatással volt, hogy az egész oppositio nyiltan hódolt néki.[44] Az ujonckérdésből alig lett volna valami, ha Illésházy a nuncium tárgyalásakor nem távozott volna. Borsiczky és Marczibányi ez országgyülésen is a leghevesebb ellenzékiek voltak.

Ezen (1830.) évben Illésházyt az Akadémia igazgatótanácsába is meghivták. Süketsége miatt azonban mindig ritkábban és ritkábban szerepelt nyilvánosan.

Többizben tartózkodott Szarván, ahol az ellenzéki követek gyakran fölkeresték. Az itteni tanácskozásokon — irja Ferstl rendőrtanácsos — elhatározták, hogy Wesselényi javára minden lehetőt megtesznek.

Ferstl nem hiába igérte meg Sedlnitzky rendőrminiszternek, hogy a szarvai tanácskozások minden tárgyát kikutatja, igéretét meg is tartotta. Jó csomó jelentést küldött Bécsbe Barkóczynak, Borsiczkynak, Vay grófnak stb. Illésházyval folytatott tanácskozásairól. Jelentette azt is, hogy Illésházy titokban tartja szarvai tartózkodását s csak a legbizalmasabb embereit

[44] »Hatte aber auf die Stände und vorzüglich auf die Opposition, die ihm öffentlich huldigte und allen seinen Ansichten beflichtete, einem sehr grossen Einfluss.«

fogadja ott. Hiába! — irja Festl — Illésházy gyorsan öregszik; a politika iránt már egyáltalán nem érdeklődik. Már csak a női nem iránt való érdeklődése még a régi.[45]

Ferstl szarvai jelentéseit Sedlnitzky miniszter 1833. okt. 15-én terjesztette az uralkodó elé, aki viszont Metternich herceghez küldeté az Illésházy szarvai tartózkodásáról szóló jelentéseket.

A rendőrtanácsosnak az a jelentése, hogy Illésházy a politika iránt már egyáltalán nem érdeklődik, nem bizonyult valónak. Hiszen az ellenzék tagjai 1835-ben is Illésházynál tanácskoztak Wesselényi Miklós és a szólásszabadság ügyében.[46] Illésházynak a keze volt abban is, hogy Nemák volt követ és Illésházy jószágigazgatója Trencsén megye generális gyülésén nagy beszédet mondott a szólásszabadság mellett. A megyegyülés aztán elhatározta, hogy őfelségéhez felirnak Wesselényi és Balogh János ügyében s kérik a perek törlését.[47]

Nemák ez alkalommal élesen kikelt a kémek és a titkosrendőrök ellen. »Ő — ugymond — nem azokat tartja feladóknak avagy spionoknak, akiket mindenki ismert, tudniillik a királyi fiskusokat és királyi tisztviselőket, hanem inkább

[45] »Nur in Bezug auf das weibliche Geschlecht, wenn schon in etwas lächerlichen Style, die alte Verehrung beibehalten habe.« (Pressburg, 1. Mai. 1833.) A titkosrendőrség több jelentést irt Illésházy udvartartásairól és törvénytelen gyermekeiről. Egyik alkalommal például azt irta volt a rendőrminiszternek, hogy csupán Trencsén megyében harmincnál több törvénytelen gyermeke van.

[46] »Conferenz einiger Oppositions-Glieder bei Graf Stephan Illésházy.« 1835.

[47] 1835. julius 27. A követek is ilyen értelmű utasitást kaptak.

a püspöki fiskálisokat. E láthatatlan emberek ugyanis a spionok osztályához tartoznak.« (»Die unsichtbaren, nämlich die bischöflichen Fiskale, die zur nämlichen Klasse gehören.« Trencséni jelentés 1835. julius 27.)

Az ülés után a megyei urak még sokáig beszélgettek. A rendőri jelentés szerint. Eördögh vice-fiskális a többi közt a kormány érthetetlen eljárását birálgatta. Ez a kormány jelentéktelen kicsinységekben és szavakban látja a felségsértést. Fél a forradalom szellemétől. *Pedig Magyarország a leggyöngébb ország, nincs egyetlen ágyuja, nincs egy fontnyi puskapora!* A szólásszabadságot meg kell védenünk, máskülönben a király sohse tudná meg, mikor követnek el az állam első szolgái valami ostobaságot. A szólásszabadság jótétemény a király számára és ujjmutatás a kormányzási hibákra.

»Mindezt — jelenti a rendőrség embere — Marczibányi bizalmas körében beszélték, ahonnét minden királyi tisztviselő ki van zárva; mert minden ily emberben árulót látnak.«

Széchenyi István a főrendi táblán Wesselényi ügyében akarván felszólalni, a főherceg nádor igy szólott hozzá:

»Ismerjük az ön irodalmi talentumát gróf. Tudjuk, hogy ön szép és hosszú beszédeket szokott mondani; de mivel azt is tudjuk, hogy most miről akar beszélni, figyelmeztetem, hogy röviden szóljon s ne lopja időnket.« (»So mache ich sie aufmerksam sich kurz zu fassen und uns nicht die Zeit zu stehlen.«)

Erre Széchenyi igy felelt a nádornak: »Lothringeni József a nádor int engem, hogy röviden szóljak; ezért csak nagyon röviden jelentem ki, hogy Wesselényit nem engedem elbuktatni, én néki vagyonommal, lelkem és testem minden erejével segitségére leszek. A követek véleményé-

val kezetfogva egyesülök, a főrendek véleményének mindég ellene leszek és ellene mondok. E piszkos ügynek következményeiért pedig Lothringeni József nádor a felelős.«

Ez eset után — jelentik — egyik konferencia a másik után folyik Széchenyi, Illésházy és Károlyi grófok között.[48] Mi lett e tanácskozások eredménye, nem tudjuk. A titkosrendőrség jelentése szerint ugyanis Illésházy az ellenzék nagy csodálkozására Pozsonyt elhagyta és Bécsen keresztül Grázba ment, onnét pedig Máriacellbe fog utazni.[49] A jóérzésü (gutgesinnte) politikusok Illésházy távozását az országgyülési tárgyalásokra nagyon is kedvezőnek tartják. Bár minél tovább távolmaradna, mert itt az itteni excentrikus fejeknek Illésházy puszta neve is elegendő arra, hogy öt a főrendi táblán az ellenzék vezérének tekintsék.

Illésházy Bécsben ezuttal lemondott a liptói föispánságról. (1835. juli 15.)

A titkosrendőrség a trencséni fürdőt még Illésházy elutazása után is folyton figyelte. Augusztus hó 17-én jelenti például, hogy Borsiczky és egy Szulkovszky nevü lengyellel bizalmasan beszélget. A fürdőben lévő nemesek Wesselényinek Balitéletek cimü munkáját olvassák. Folyton erről beszélnek. Kézről-kézre jár a könyv. S azt hirdetik nyilván, hogy Wesselényit nagy tehetsége miatt üldözik. Ő ugyanis messze felülmulja a bécsi minisztereket tehetség

[48] »Und auch jene in den wiener Logen sich unterhaltende Magnaten wurden herabzitirt um an den Berathungen Theil zu nehmen.«

[49] »Graf Stephan Illésházy hat gegen alles Erwarten der Opposition, die in ihm einen Vereinigungspunkt einer sich auch bei der hohen Magnatentafel zu bildenden Oppositions-Parthei zu erlangen hoffte, Pressburg verlassen« etc.

és müveltség dolgában. A trencséni fürdőben tartózkodó nagyszámu nemesség kivétel nélkül Wesselényi mellett van s az ellene és Balogh János ellen inditott pert igazságtalannak tartják. Törvényeket idéznek, hogy a széksértés nem fölségsértés stb.

Illésházy lemondván a trencséni főispánságról is, 1836. január 24-én 45 emberből álló küldöttség jött Pozsonyba, hogy a megye nevében Illésházytól elbucsuzzék. A küldöttségben résztvett Wurum nyitrai püspök, Berényi Antal gróf vágujhelyi prépost, Borsiczky és Akay trencséni alispánok, Mednyánszky Alajos báró, Mednyánszky József, a Pongrácz, a Sándor, a Kubinyi, a Noszlopi, Marsovszky Bossányi stb. családok tagjai, továbbá a megye szolgabirái és táblabirái.

A küldöttség féltizenkettőkor jelent meg Illésházy házában. Az ünnepi szónok: Berényi gróf szép magyar beszédben vázolta az Illésházy család nagy érdemeit s erényeit. Kiemelte Illésházy István született szivjóságát és bőkezüségét. Végül kifejezte a rendek mély fájdalmát Illésházy távozása miatt. Arra kérte őt, boldogitaná megyéjét ezentul is jó tanácsival. (Erre háromszoros éljen zugott fel.)

Illésházy mélyen meghatva könnyek közt köszönte meg a megtiszteltetést. Aztán örömének adott kifejezést, hogy megyéje irányában most is a régi érzéssel és hajlandósággal viseltetik. Kérve kérte őket, hogy a haza és a magyarság iránt való szeretetet ezentul is hiven őrizzék szivükben.

Háromszoros éljen követte e beszédet. A titkosrendőrség azonban megirta, hogy Illésházy a királynak a nevét meg sem emlitette![50]

[50] »Ohne jedoch des Königs zu erwähnen.«

Wurum püspök latinul köszöntötte Illésházyt. Hálával emlékezett meg arról a sok jóról, amiben Illésházy részesitette s kérte őt, tartsa meg ezentul is jó emlékében. Illésházy pár nyájas szóval felelt a püspök beszédjére.

Erre előlépett Mednyánszky báró, Trencsén megye uj adminisztrátora. Őt is Berényi gróf üdvözölte. De ez üdvözlő beszéd Illésházynak dicsőitése volt. Berényi gróf annak a reményének adott kifejezést, hogy Illésházy helyét oly ember foglalja el, aki a hazához és a királyhoz való hüségét a vallásossággal köti egybe.

Mednyánszky báró magyar válaszában szintén Illésházy nagy érdemeit sorolta fel. Illésházy — ugymond — a bölcsességnek és a hazához való hüségnek példaképe lehet. Ő is igyekezni fog, hogy a rendek óhajának megfelelhessen.

Három órakor Illésházy az egész küldöttséget vendégül látta. A küldöttségen kivül Cziráky gróf, Zichy Ferenc, Pálffy Fidél gróf és Wurum püspök is jelen volt. Az ebéd — irja a titkosrendőrség — királyi volt s öt órakor fényes kivilágitással végződött. Illésházy gróf az első fogás után ékes beszéddel köszöntöte a trencséni küldöttséget. A sok toaszt közül — irja a rendőrség — feltüntek azok, melyekben Illésházy grófot szertelen magasztalásokkal halmozták el. E téren Cziráky gróf, Borsiczky, Marczibányi és Vietorisz különösen kitüntették magukat.[51]

Ez volt az utolsó politikai ebéd és egyuttal tüntetés Illésházynál. Miután minden méltóságáról lemondott, többé a titkosrendőrség sem foglalkozott vele. S a népszerü főur szarvai

[51] Pressburg, am 25. Jänner, 1836. Fersl rendőrtanácsos jelentése a miniszterhez.

birtokára vonult vissza. Siketsége miatt mindég ritkábban és ritkábban mutatta magát. Hosszú és kinos betegség után 1838. julius 30-án halt meg. Hü barátja: Dessewffy József gróf az Akadémia 1840. évi ünnepi közgyülésén mondott róla fenkölt beszédet.

Az országgyülési ellenzék még halála után is sokszor emlegette Illésházyt. A főrendi táblán ugyanis nagyon érezték e nagylelkü ember hiányát. Az 1839. évi országgyülésen a követek sajnálattal beszélték, hogy bár a pesti sérelmet 48 vármegye magáévá tette, hetvenkét mágnás között egy sem akadt, aki azt sérelemnek vette volna. Ezek a mágnások — mondották a követek — nem meggyőződésüknek, hanem a felsőbb utasitásoknak engedelmeskednek. Azelőtt volt néhány mágnás, mint Illésházy István és Batthyány herceg, akik függetlenek voltak s szabadon nyilatkoztak, most nincs egyetlenegy sem a dignitáriusok között, aki nyiltan szólni merne! A nemzet mód nélkül csalatkozott a mágnásokban, ők a kormány eszközeivé lettek.[52]

Illésházy korának egyik legmüveltebb főura volt. Beszélt és irt a magyaron kivül latinul, németül, franciául és olaszul. Az irodalomnak nagy barátja volt s minden jobb munkát megszerzett. Könyvtárát és kéziratgyüjteményét a Nemzeti Muzeumnak hagyta.

Csak három leánya maradt, tehát benne férfiágon kihalt az Illésházy-család. Mint nagynevü családjának utolsó tagja olyan volt, mint a tüz, mely kialvása előtt mégegyszer nagyot lobban.

[52] Pressburg, den 25. Juli, 1839. Interimsbericht.

XVII.

LISZT FERENC ÉS LIST FRIGYES AZ ORSZÁGGYÜLÉSEN

Liszt Ferenc és List Frigyes az országgyülésen

Tudott dolog, hogy Liszt Ferenc még gyermeksorban volt, mikor édesatyjával együtt külföldre szakadt. Tizenhétévi távolléte alatt aztán egészen megfeledkezett szülőföldjéről s Franciaországot vallotta hazájának. Megfeledkezett arról is, hogy magyar főurak: Esterházy herceg, Amadé és Szápáry grófok tették lehetővé külföldi tanulását. A sors kifürkészhetetlen játéka azonban hirtelen eszébe juttatta a mult minden emlékét s ezekkel együtt igazi hazáját is.

Tudjuk, hogy Liszt Ferencet beteges érzékenysége és lázas idegessége gyakran ragadták az ábrándok világába. Képzelődése ilyenkor apokaliptikus jelenésekkel foglalkozott. Az 1838. évben, mikor olaszországi diadalait aratgatta, Velencében egy német ujság akadt kezébe. Ez az ujság részletesen leirta a romboló árvizet, mely Pest városát tönkretette. Liszt Ferenc Lambert Massardhoz intézett gyönyörüséges levelében maga irta le, minő hihetetlen hatást gyakorolt reá ez az ujságcikk. Ez az árviz — ugymond — visszavitte lelkemet a multba s kimondhatatlan örömömre gyermekkorom minden emlékét megtaláltam. És legyőzhetetlen vágyakozás támadt bennem segiteni Pest városának lakóin. »Most már tudom, — irta volt — hogy mi a haza!... Láttam (lelkemben) Magyarországot, ezt a szép országot, mely annyi nemes és jó gyermeket táplál. Láttam hazámat; mert én is e régi s erős nemzethez tartozom, én is ez ősi népnek fia vagyok. Ó szép,

messzefekvő hazám, ó ismeretlen barátaim, véreimnek családi! inségkiáltástok ismét hozzátok vezérelt. Szivem elfogódott, szégyenemben lehajtám fejemet; mert igazi hazámat oly sokáig elfeledtem.«

Festetics Leó gróf, aki jó ismerőse volt Lisztnek, ez alkalommal ujra hivta őt Pestre. A művész november 24-én válaszolt levelére s kilátásba helyezte látogatását. »December 18. és 22-e között — irja — megérkezem; kissé megöregedve, érettebben és — ha szabad igy kifejeznem magamat — müvészileg kidolgozottabban jövök önhöz. Remélem, megtartott jóemlékezetében és továbbra is számithatok nékem oly igen becses barátságára! Milyen örömmel, mily mélységes boldogsággal tölt el az a gondolat, hogy viszontlátom hazámat s kiveszem a részemet abból a sok és élénk rokonszenvből, melyre kóbor életem sem tett soha érdemtelenné. Mennyi érzés, mennyi izgalom tölti el majd lelkemet! Lemondok arról, kedves grófom, hogy mindezt szavakkal is kifejezhessem; mert érzem, hogy képtelen volnék reá! Elég annyit tudnia, hogy a honszeretet, az én lovagias és nagy nemzetem iránt való ragaszkodásom fáklyája élénk lánggal lobog még mindig szivem legelrejtettebb zugában.[1] Ha szerencsétlenségemre a látszat jelenleg nem is igazolja szavaimat, sohsem feledem, mennyi hálával s szeretettel tartozom hazámnak.

Lisztnek ilyetén sorai világosan hirdetik, hogy minő érzések fogták el őt, mikor rég feledett hazájába készült. S itt a hazában ugyanoly érzések hevitették azokat, akik őt várták. Hiszen a magyarság a nemzeti ébredés korát élte s lelkes korszakban az igazi nagyságokat nemcsak

[1] Qu cil vous suffise de savoir que le sentiment de la patrie de ma chevaleresque et grandiose patrie est resté vivant au plus profond de mon coeur.« etc.

szeretettel és lelkesedéssel övezték, de bensőséggel ünnepelték is. Mindezt tudva, elgondolhatjuk, minő lehetett Liszt Ferencnek, az európai hirü müvésznek első szereplése hazánkban.

Liszt még Olaszországból megirta francia barátjának, Massardnak, hogy április 7-én indul Bécsbe, hogy ott két hangversenyt adjon a pesti vizkárosultak javára. Kettő helyett azonban vagy tiz hangversenyt adott s imigyen huszonnégyezer forintot juttatott árvizkárosultjainknak.

Bécsi időzése alatt az országgyülési ellenzék főrendi tagjai közül többen megismerkedtek vele s meghivták őt Pozsonyba, hogy ott, mint a magyar haza tündöklő csillagát, kellően ünnepelhessék.

Liszt Bécsből Pozsonyba gyalogszerrel akart jönni. Elfeledett hazájának — ugymond — tartozik e kanossza-járással. A mieink azonban lebeszélték őt e fáradságos utazásról.

A tél szivében, hideg időben érkezett Pozsonyba, ahol aztán páratlan melegséggel fogadták őt. Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint december 18-án (1839.) reggel öt órakor érkezett Pozsonyba. Mindenki csak róla beszélt, mindenki csak őt óhajtotta látni.[2] Ma — irja a rendőrség — Batthyány Lajos gróf és neje adnak tiszteletére ebédet. Este Nemeskéri Kiss Pál fiumei kormányzónál lesz soirée, de Liszt egyik helyen sem fog játszani.[3] Holnap, azaz december 19-én lészen a szinházban a hangverseny. Hogy

[2] »Liszt ist jetzt das Tagesgespraech. Er ist heute früh 5 Uhr angekommen« etc. (A titkosrendőrség 1839. dec. 18-án kelt jelentése.)

[3] Nemeskéri Kiss Lisztnek régi ismerőse volt. Kissnek felesége, a nagymüveltségü Tagyosi Csapó Ida Liszttől sajátkezüleg irt kisebb zenedarabot is kapott a pozsonyi tartózkodás alkalmával.

mindenki ott lehessen, e napon sem az alsó tábla, sem a főrendek táblája nem tart ülést. A biróságok is a hétszemélyes táblával együtt tizenegy órakor bezárják üléseiket.[4]

A szinház minden zege-zuga zsufolásig megtelt s Liszt Ferencet olyan ovációval fogadták, amilyet a pozsonyi szinház sem azelőtt, sem azután nem látott. Liszt ez alkalommal játszotta először Magyarországban a Rákóczi-indulót. Sok szem könnyel telt meg e hangok hallatára s a lelkesedés nem ismert határt. (A titkosrendőrség jelenti erről: »von ihm gestern im Theater vorgetragenen Rákóczi einen wütenden Applaus erntete.«)

Másnap Batthyány Lajos gróf és Eötvös József báró Liszt Ferencet a főrendi tábla ülésére vitték, hogy a haza legkiválóbb patriotáinak tárgyalási módjával megismertessék. Festetics Leó grófot adták mellé cicerone-nak, hogy mindenről felvilágositást adjon néki.[5]

A Hirnök egyik szerkesztője, Kunos, versben is köszöntötte ez alkalommal Lisztet, irván a többi között:

Megszánta Isten végre a világot,
Mely nem talált valódi boldogságot,
S keresve azt, balutra tévedett;

[4] Az országgyülési titkosrendőrség dec. 18-iki jelentése. (»Morgen um 12 Uhr ist sein Konzert. Damit Niemand gehindert ist, sind morgen keine Sitzungen, und Septemvirat etc. wird um 11 Uhr die Sitzung schlissen.«)

[5] U. o. A titkosrendőrség dec. 21-iki jelentése. (»Um auch ihn mit der Handlungsweise der ersten Patrioten des Vaterlandes bekannt zu machen.«)

Megszánta Isten s külde tégedet
A hangszellem mindenható fiát,
Hogy zongorázz: s megtérül a világ!

(Liszthez, Pozsony, Télelő 20-án 1839.)

A főrendek és a követek e napon is lakomákon ünnepelték Lisztet. A hivatalos jelentések szerint majd szétszedték őt s boldog volt, aki közelébe juthatott.

Liszt Ferenc — irja az országgyülési titkosrendőrség — mint müvész és mint ember egyaránt furorét keltett Pozsonyban. Senki sem beszélt országgyülésről, mindenki csak Liszt Ferenccel foglalkozott. (»Als Künstler und Mensch in gleichem Grad Furore erregt. Man sprach die Zeit über gar nicht vom Landtag, sondern nur von Liszt« etc.)

Sedlnitzky rendőrminiszter a királynak jelentette, hogy a főrendi ellenzék tagjai mindent elkövetnek, hogy Liszt Ferencet megnyerjék. Festetics Leó, aki maga is jeles zeneszerző s a Nemzeti Szinház igazgatója volt, a maga és negyven országgyülési tag nevében megkisérelte, hogy Liszt tudta nélkül nemességet szerezzen neki.

Kolowrat miniszterhez irt folyamodásában kifejtette, hogy általános az óhaj, hogy az ünnepelt, nagy müvésznek nemesség adassék. Ha ez megtörténik, az egész országban jó hatást kelt s a külföldön is elismeréssel fogadják ily nagy müvész kitüntetését. Oly államban, ahol az arisztokratikus elvek még érvényben vannak, különösen fontos, hogy az efajta nagy tehetségek a megérdemelt magasságra emeltessenek. Már — irja Festetich gróf — a magyar kancellárnak is szóltam ez ügyben s arra kértem Excellenciádat is, hogy soronkivül intézze el ez ügyet az

én nevem emlitése nélkül, mert azt szeretném, hogy kegyelmességedé legyen az érdem s imigyen az ország bizalma excellenciád iránt növekedjék.[6] Ha nem a patrioták álltak volna elő e kéréssel, úgy bizonyára hamar teljesült volna Liszt tisztelőinek óhaja. Ám a hazafiak kérték a kitüntetést annak részére, aki Pozsonyban a veszedelmesnek hirdetett Rákóczi dalát zongorázta! Igy aztán Festetics gróf Drescher cenzortól azt a választ kapta, hogy Lisztnek magának kell kérnie őfelségétől a nemességet.

Ugy látszik, valahogy kiszivárgott ez az ügy, mert egyszerre a hirlapok is foglalkoztak vele. És többen megirták, hogy Liszt családja már Zsigmond királytól kapott nemességet és rokonság füzi családját a hatalmas Thurzókhoz.

Liszt Ferenc az országgyülés tagjainak lelkes és meleg tüntetése közben Festetics Leó gróffal december 22-én Pestre utazott. A pozsonyi fogadtatás oly hatással volt reá, hogy megigérte hamar való visszatérését.[7]

Liszt Pesten — amint tudjuk — a nemzeti szinházban adott hangversenyt s ez alkalommal adták át neki a diszkardot. December hó 29-én a nemzeti kaszinóban adtak tiszteletére lakomát. Petricsevics Horváth Lázár köszöntötte őt itt fel. Beszédében célzott a nemességre s felhozta, hogy Napoleonnal mondák egykor a hizelkedők, hogy ő a Mediciektől származik. Erre ő imigyen felelt: »Nincs szükségem ősökre; elég vagyok magamnak.« Liszt Ferenc is elmondhatja ezt ma-

[6] 1839. dec. 22. A német nyelven irt folyamodás a Polizei Hofstelle iratai közt volt s a bécsi forradalomban elégett. Másolata tulajdonomban van.

[7] Az országgyülési rendőrség dec. 22-iki jelentésében: »Liszt ist heute mit Graf Leo Festetich nach Pest abgegangen und hat hier so ziemlich Ernte gemacht.«

gáról, ő, »a varázsmester, honunknak mindenkitől irigyelt dicsősége, nemzetünk szemefénye, a világszerte hires müvészkirály«, kit az Isten sokáig éltessen!

Liszt Ferenc Pesten utolsó estéjét a franciskánus barátoknál töltötte. Amint maga mondá: Tizenhét évvel ezelőtt (1823-ban) töltött itt kedves órákat boldogult atyjával s játékával már akkor elragadta hallgatóit. Boldog gyermekkorát élte akkor, de azóta az idők vihara őt is megviselte.

Liszt azután Festetics gróf kiséretében visszatért Pozsonyba, ahol ismét ünnepélyesen fogadták őt. Ez alkalommal résztvett Bánffy Lászlónak, a nagy hazafinak temetésén, még pedig magyar ruhában! A temetés január 23-án volt. Az ellenzéki főurak s a követek valósággal versenyeztek azon, hogy minél több kedvességgel halmozhassák el a nagy müvészt. És egyik soirée a másikat követte, egyik dinert a másik után rendezték »a nagy müvész, a zenei büvész, a hon méltó büszkesége« tiszteletére. Esterházy Kázmérné olyan mulatságot adott Liszt tiszteletére, melyen csupa hölgy vett részt, köztük a nádor leánya, Hermine is megjelent. A mulatság után az egész társaság Széchényi István lakásába ment, ahol átadták Lisztnek tizenkét magyar hölgy ajándékát, egy szinarany billikomot, aki igy szólt: »E pohárból csak nektárt illik innom; más itallal sohsem profanálom e drága kincset.«

Pozsonyi tartózkodásuk utolsó napján Batthyány Lajos gróf és neje adtak nagy táncestélyt. Másnap aztán elhagyta Pozsonyt. Bezerédy István tolnamegyei követ ugyanis rábeszélte őt, hogy látogassa meg szülőföldjét, melyet kilencéves kora óta nem látott. Sopronban Bezerédy Pál táblabiró házánál örömmel látják őt vendégül.

Liszt elfogadta az ajánlatot s február 18-án Esterházy Kázmér gróf, Augusz báró, Schober, Alberti gróf stb. kiséretében Sopronba érkezett. Szülőfalujának lakói a jó doborjániak (reidingiek) és a lókiak (frauenheidiek, akik között keresztelték Liszt Ferencet) küldöttséggel üdvözölték őt. A küldöttség vezetője a falusi jegyző volt, aki egykor olvasni tanitotta Liszt Ferencet. A müvész felismervén őt, nyakába borult s kezét megcsókolta.

Este a városi kaszinóban hangverseny volt, mely alkalommal Liszt a többi közt két magyar darabot is játszott, amit a közönség páratlan lelkesedéssel fogadott. Másnap Liszt kiséretével együtt szülőfalujába ment. Zenével, mozsárdurrogással fogadták őt. A nagyember mint mindenütt, ugy itt is páratlanul szeretetreméltó és leereszkedő volt. Minden paraszthoz és asszonyhoz volt néhány nyájas szava és fejenkint egy-egy aranyat osztott ki köztük. A falu orgonájára 30 aranyat, a szegényeknek is 30 aranyat adott. A zenészeknek (akkor hangászkarnak hivták) 50 forintot s egykori mesterének nagyobb összeget adott. Aztán felszólitá a lakókat, hogy ügyes-bajos dolgaikban csak hozzá forduljanak, ő mindig szolgálatukra áll. Liszt e nap estéjén bált és lakomát adott a falubelieknek s kedves vidámsággal eltréfálkozott az egyszerü emberekkel. Másnap kiséretével együtt visszatért Sopronba, ahol a kaszinóban fényes ebédet adtak tiszteletére. Február 20-án ezernyi kedves emlékkel szivében, elhagyta Sopront s külföldi utjára indult...

Valamivel későbben egy másik nagynevü List is megfordult a pozsonyi országgyülésen. List Frigyes volt ez, az európai hirü nemzetgazda, akit saját kora ugyan félreismert, de tragikus halála után az utókor mégis igazat adott neki.

A reformkorszakban, mikor hazánkfiai min-

den józan ujitást lelkesedéssel fogadták s mikor az országgyülések is a haladást sürgették, nagyon fontos dolog volt oly ember tanácsával élni, akinek e téren páratlan ismeretei és tapasztalatai voltak. Követeink dicséretére legyen mondva, nemcsak List Frigyes munkáit ismerték, de véle magával is összeköttetésben voltak s tanácsát kikérték. A legelső, aki őt levéllel fölkereste, Kossuth Lajos volt. Lónyay és mások követték Kossuth példáját. Az 1843. év augusztus havában Pejacsevics gróf, Lónyay, Szegheő, Szalay, Erős stb. Németországban utazván, elhatározták, hogy List Frigyest meglátogatják Augsburgban. El is mentek oda, de List uramat nem találták Augsburgban. Valahol fürdőzött.[8]

A követek hivására List Frigyes a következő (1844.) évben csakugyan megjelent Pozsonyban.[9] Az »István« nevü gőzhajón érkezett Bécsből és a Zöldfá-hoz cimzett vendégfogadóba szállt. Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint, rögtön megérkezése után, fölkereste az országgyülés kiválóságait s a megyei követekkel is igyekezett megismerkedni. Másnap a felső táblán jelent meg, ahová Lónyay beregi követ vezette őt s Széchen Antal gróffal a hölgyek er-

[8] Az országgyülési titkosrendőrségnek 1843. aug. 2-iki jelentése. (»Pejacsevics und Lónyay wollten sich mit dem Staatsökonomen List in Augsburg besprechen, leider aber war er im Bade abwesend.«)

[9] Az országgyülési rendőrség jelentése szerint a közönség közt az a hir terjedt el, hogy Liszt Kossuth hivására jött Pozsonyba. Ezt azonban maga Liszt megcáfolta, mondván »Kossuth habe ihm zwar laengere Zeit von Pest aus geschrieben, er habe ihm aber nicht geantwortet und überhaupt nach seiner Verbindung nicht getrachtet; Kossuth sei ihm bisher wie ein Schiff mit vollen Segeln ohne Fracht vorkommen.« (Pressburg, 3. November, 1844.)

kélyén foglalt helyet. Később a rendi táblát kereste föl, ahol a mágnások erkélyén Esterházy József gróf szolgált neki magyarázatokkal. Délben a mágnáskaszinóban ebédelt tisztelőinek seregével. Másnap, november hó másodikán, az ellenzéki kaszinóban nagyszabásu felolvasást tartott az államgazdaságtan köréből. Ez alkalommal kifejtette, miként lehetne német telepesekkel meghonositani nálunk a gyáripart. A felolvasást az országgyülés ellenzéke nagy lelkesedéssel fogadta s hogy List javaslatát valóraváltsa, elhatározta, hogy megszerzi néki a magyar indigenátust.

List — jelenti a titkosrendőrség — folyton látogatja az országgyülés kiválóbb tagjait és holnapra sokat közülök ebédre kéretett magához. És folytak a tanácskozások a hazai ipar és a gyáripar fellenditése ügyében. List maga kijelenté, hogy a magyar urak körében nagy megértéssel és lelkesedéssel találkozott.

Pozsonyból többek kiséretében Pestre ment, ahol résztvett a megye egyik gyülésén is. Itt a gyülés legkiválóbb szónoka üdvözölte őt s bemutatá a közönségnek, mely lelkesen tüntetett mellette.

Listnek nálunk töltött napjai voltak az utolsó vidámabb napjai. Nemsokára búskomorságba esett s 1846-ban véget vetett életének.

XVIII.

CSICSERI OROSZ ELEK HALÁLA

Csicseri Orosz Elek halála

Mikor eleink a nemzeti eszmékért küzdöttek, mikor a hazaszeretet erős gyökeret vert a lelkekben, a magyar átok: a gyülölködés és a pártvillongás rendesen erejét vesztette. Az emberek ilyenkor jobban szerették egymást, jobban ragaszkodtak egymáshoz. A mult század első felében, a pozsonyi országgyüléseken számtalan példával találkozhatunk e téren. Vélve se vélnők, minő megkapó módon nyilvánult itt az igazi tehetségek, a jó hazafiak iránt való tisztelet és szeretet. S mily mély fájdalom fogta el a sziveket, mikor egy-egy kiválóbb követünk meghalt! Pozsony alig látott nagyszerübb temetést a derék Bánffy Lászlóénál. S nem a tömegek jelenléte tette nagyszerüvé e temetést, hanem a néma fájdalom, a sok könny, mely ez alkalommal hullott. Az 1839. julius 13-án temették Pozsonyban a szepesi követet: *Görgey Mártont.* Az országbiró és a személynök vezetése alatt valamennyi követ gyászmagyarban, kardosan kisérte a halottat s követek emelték, vitték a koporsót a sirhelyre.[1] S a gyászbeszéd alatt alig maradt szem szárazon. Igy történt ez Butykay Menyhért ugocsai követ temetésén is. (1844. szept. 17.)

[1] Pressburg, 15. Juli, 1839. »Vorgestern wurde der Deputirte des Zipser Komitats Görgey begraben. Es erschienen alle Deputirte« etc. (Titkosrendőri jelentés.)

Ugyanekkor egy szegény jurátus (a hevesi Kürthy) meghalván, a rendi táblán inditványozták, hogy az országgyülés tagjai testületileg vonuljanak ki a temetésre, még pedig fekete magyar ruhában, kardosan.[2] Ilyen és ehhez hasonló esetek kétségtelenül hirdetik, hogy hazánkfiainak érző, meleg szivük volt akkor s e sziv szeretettel vett körül mindenkit, aki a haza javán munkálkodott.

A multnak ilyetén jelenségein elandalogva, Csicseri Orosz Elek esete jut eszünkbe. Ágas-bogas, törzsökös familiából származott ő, kinek ősei közül nem egy jó hirre s névre tett szert. Elek ur megyéjében (Ungmegyében) kezdte meg hivatali pályáját. Mint főszolgabiró, hamar népszerüvé lőn. Még a rendőri jelentések is megirták róla, hogy csupa sziv, csupa jóságos készség ő, aki müveltségével és tiszta jellemével hamar népszerüvé tette nevét. Az 1843—1844. évre megyéje már országgyülési követnek választotta őt. Sok reményt füztek hozzá, mert mindenki tudta róla, hogy tetteinél nagyobbak nemes intenciói. És Orosz Elek övéi várakozásának meg is felelt, mert az ellenzékkel együtt élte végéig küzdött az ország érdekeiért.

Követtársai módnélkül megszerették őt; mert emberségnél egyebet soha nem ismertek benne. Beszédei, miket főleg a kerületi üléseken mondott, nagy müveltségéről s hazafias gondolkozásáról tettek tanuságot. Ennek köszönhette, hogy 1843. junius 8-án a népnevelésügyi deputáció tagjává választották. Résztvett az elmérgesedett vallásügyi tárgyalásokban is. Mivel a vegyes

[2] U. o. »Bei dem heutigen Trauerzug des verstorbenen Heveser Kancellisten Kürthy, wünschten mehrere Opponenten, dass man wie gestern im Trauerkleide erscheine.«

házasságok ügyében Rómából olyan breve érkezett, mely a magyar törvénnyel s az alkotmánnyal homlokegyenest ellenkezett, az ellenzék a »*placetum regium*«-ot az országgyülés részére követelte. Orosz Elek a hazafias ellenzékkel tartván, követelte, hogy az egyházilag meg nem áldott házasságból született gyermekek törvényeseknek vétessenek. Követelte azt is, hogy a törvények ellen vétő papokat a világi biróság büntesse.[3]

Az 1843. junius 19-én tartott kerületi ülésen (22. ülésen) Orosz Klauzál Gáborral együtt a vallási sérelmek felterjesztését, Scitovszky és Lajcsák püspökök megbüntetését követelte. E két püspök adta ki a vegyes házasságok ellen szóló pásztorlevelet. Magyarországban a vegyes házasságot az 1790. évi 26-ik törvénycikkely, továbbá a királynak 1839. április 29-én kiadott resolutioja világosan törvényes és érvényes házasságnak mondja. A nevezett püspökök ezt semmibe sem vették s római brevevel együtt a vegyes házasságot *skandalum*-nak mondották! A magyar országgyülés ezt nemcsak vallási, de mélységes alkotmányjogi sérelemnek vette.[4]

Orosz igen okosan beszélt a petició jogáról is. A konzervativ párt ezt ki akarta küszöbölni, az ellenzék azonban hevesen védelmezte. Orosz kimutatta, hogy a rendeknek joguk van ez ügyben deputációkat választani. A petició joga az alkotmányos szabadság következménye.

Orosz később is többször felszólalt, még pedig mindig a hazafias ellenzék szellemében. Ez ellenzék legkiválóbb tagjaihoz meleg barátság füzte őt. Palóczy László, Klauzál Gábor, Jozipovich, a turapolyai gróf, Semsey Béla, Lónyay Menyhért, Bánhidy Albert, Erős Lajos, Szombat-

[3] Titkosrendőri jelentések a kerületi ülésekről.
[4] U. o.

helyi Antal, Szegheö József, Bárczay stb. legbensőbb barátai voltak Orosznak. Jól ismerte őt a nádorispán és az országbiró. A személynök meg igen kedvelte őt.

Orosz Elek országgyülési szereplése idején még csak egy-két évvel lépte tul a harmincat, tehát ifjukora legszebb napjait élte. S e napokat egy bájos leány — Orosz menyasszonya — megaranyozta. Szép jövőjét azonban a végzet idő előtt megsemmisitette.

Mint minden követnek, ugy Orosznak is volt inasa avagy huszárja. Kovács Pálnak hivták ezt s ungmegyei parasztfiu volt,[5] akit Orosz gyermekkorától fogva magánál tartott s temérdek jóban részesitett. *Maga Kovács Pál hirdette, hogy az ő gazdájánál jobb ember nincs a világon!* Megesett Pozsonyban, hogy Kovács ötszáz forintot lopott gazdájától. S orosz Elek nem jelentette őt fel. Azonban a romlott fickót még ez a jóság sem inditotta meg. Tovább is részegeskedett s gazdáját kárositotta. A jó Orosz is elmondhatta tehát inasáról a régi magyar mondást: vess enni az ebnek s megmar felül reá!

Kovács Pál, hogy mulatozására pénzt szerezzen, elhatározta gazdája kirablását és meggyilkolását. Bizonyos Toronyi István nevü facér inassal szövetkezett e célra. A gyilkosságot 1844. május 20-án éjjel akarták végrehajtani, de Kovács holtrészeg lévén, a gyilkosságot másnapra kellett halasztaniok. A következő napon Kovács kiszedte gazdája pisztolyaiból a töltényeket s Toronyival együtt éjjel két órakor bementek Orosz hálószobájába. Orosz nyitott ajtó mellett nyugodtan aludt. A két gyilkos hosszas küzdelem után megfojtotta Orosz Eleket. A holttestet másnapig a konyhában helyezték el. Ami értéke

[5] Huszonkétéves, görög-keleti vallásu fiu volt.

volt Orosznak — gyürük, óra, lánc, pénz és ruhanemü — egymás között felosztották. Másnap este a holttestet összekötözve a meggyilkoltnak kofferjébe gyümöszölték s éjjel a Dunába vetették. A holttest ez alkalommal kiesett a kofferből. A vérrel boritott fehérruhát és ágynemüt összekötözve s kővel megterhelve szintén a Dunába dobták.

Sajátságos véletlen, hogy Ungmegye közgyülésén, éppen a gyilkosság napján olvasták fel Orosz Elek derék követi jelentését. Persze ekkor még senki sem sejtette, hogy Orosz már nem él.

Másnap, a gyilkosság után Kovács Pál találkozott a meggyilkoltnak öccsével, aki az uj legényt hozta bátyja részére. Kovács azt felelte néki, hogy a követ ur Pestre utazott. Kovács ezután naponkint megjelent az országház kapujánál Orosz Elek kardjával és kalpagjával s úgy tett, mintha őt várná. Az érkező gőzhajóhoz is naponta kiment. S imigyen sikerült gazdája meggyilkolását eltitkolnia.

Junius hó 8-án történt, hogy egy halász véres ruhanemüeket halászott ki a Dunából. E ruhákat aztán egy asszony mosogatta a parton. Pozsony szemfüles és derék kapitánya, Vecsera Bernát értesülvén a dologról, azonnal vizsgálatot inditott. A fehérnemüekbe Elek és O. E. betük voltak himezve s igy kiderült, hogy a ruhák Orosz Elekéi voltak.[6] A gyilkosságot tehát felfedezték. Ez Vecsera érdeme volt, aki »*valódi Dunker-féle remekséget fejtett ki*«. A személynök azonnal küldöttséget menesztett a királyi táblához s több személy elfogatását rendelte el. A junius hó 11-én tartott kerületi ülésen Mihályi

[6] Vecsera kapitány a véres ruhák feltalálása után a követek schematizmusát nézte át s igy jött rá Orosz Elek nevére s igy sült ki a gyilkosság.

elnök már bejelenté a gyilkosságot. A rendek azonnal aláirási ivet bocsátottak ki s jutalmat tüztek ki a holttest feltalálója és a másik gyilkos elfogója részére. Az ősz kerületi jegyző (Palóczy László) ugyanekkor szép és megható beszédben fejtette ki Orosz érdemeit.

Kovács Pált, a gyilkost maguk a követek fogták el. Lónyay Menyhért, Jozipovich gróf, Semsey Béla, Bánhidy Albert, Erős Lajos »*a legnagyobb aggodalomtól üzve*« délután öt órakor, volt kedves barátjuknak, Orosznak lakására mentek. Utközben véletlenül meglátták Kovács Pált az András-utca másik felén. A turapolyai gróf magához intette őt, mire aztán a követek körülfogták a gyilkost s Orosz lakására vitték, ahol a rendőrök vasraverték.

A másik gyilkosnak, Toronyinak elfogatása ügyében Magyarország és Ausztria minden városának megküldötték a gyilkos leirását. Mivel remélhető volt, hogy Toronyi szülőhelyére távozott, Sopronmegye alispánjához gyorsfutárt küldöttek s az alispán Nemeskéren, szülőházában elfogatta Toronyit.

Mivel Toronyi nemes ember volt, előbb meg kellett volna idézni, de az alispán a személynök felelősségére, eltekintett ettől. Toronyit előzőleg Sopronban is többen látták s mindenkinek feltüntek feldult, réveteg vonásai.[7]

Ezután már csak a holttest felkutatása volt hátra, miután a véres koffert felvetette a Duna vize. Halász falunál a malomkerék felemelt egy összezsugorodott holttestet. de nem lévén ott csónak, nem foghatták ki. Nem is volt hát

[7] »Seine äusserst verstörten Gesichtszüge aufgefallen, derselbe übringens in Oedenburg und überhaupt in der ganzen Umgegend sehr gekannt sei.« (Rendőri jelentés 1844. junius 12.)

bizonyos, hogy ez Orosz Elek teste volt. Különben nyolc halász és egy csomó hajós állandóan kereste a holttestet. A nádorispán még két angol buvárt (Meason-t és Pearson-t) is hozatott, de ezek sem találták meg Orosz Elek holttestét.

A királyi személynök a 158. országos ülésen »*komor hangon, mély és méltó fájdalommal*« jelenté be a rendeknek az eddig tett intézkedéseket. Óva intette őket a veszedelemre, mely a romlottlelkü cselédek részéről fenyegeti őket. Kimondotta, hogy ezután a korcsmázó és kóborló inasokat tömlöcbe vetik s megbüntetik.

A személynök után Palóczy szólalt fel: »Megdöbbenve feljajdulánk annak hallásán, hogy Ungmegye követe, Orosz Elek, a *nemeslelkü Orosz Elek nincs többé az élők között.* Nem természetes halállal mult ki. Baráti karjainkkal ápoltuk volna őt betegségében s ha meg nem tarthatók, nem fájt volna annyira sirbaköltözése. De gyilkos kezek ölték meg. Fellázad minden emberi érzelem, sir a legkeményebb sziv s csak a pokol örül... A Duna hullámai rejtik valahol holttestét s annak mélységéből kiált fel egy megölt Ábelnek vére az igazsághoz és az Istenhez boszszuállásért. *Mi, nagyméltóságos elnök ur, oly barátot, Ungmegye oly képviselőt veszite, ki nem látszani, hanem tenni szeretett és szokott, kinek nemes szive és erkölcsei, pallérozott miveltsége, szilárd és tiszta jelleme a közszeretetet és becsülést erényeivel megnyerte és tulajdonává tette s kit mindnyájan élni óhajtottunk, de ő már nincs az élők között...*«

Ezután Palóczy inditványát a további teendők dolgában a rendek egyhangulag elfogadták.

Bár minden emberit elkövettek a holttest megtalálására, Orosz Elek testét nem sikerült megtalálni. Ezért az országgyülés elhatározta,

hogy Oroszért a gyászmisét megtartatja. A személynök felszólította a rendeket, hogy példaadás céljából szolgáikat is küldjék el a gyászmisére. A rendek kimondották, hogy »*a baráti szeretet utolsó kötelességének lerovására*« az országház terméből nemzeti öltözetben testületileg vonulnak a templomba.

A gyászmisét Ocskay, kassai püspök tartotta a veszprémi és a kalocsai káptalan tagjainak segédletével. A szárkofágot az országgyülés tagjai vették körül.[8] A rekviem után Fogarassy, nagyváradi kanonok tartotta a szentbeszédet. Az országgyülési titkosrendőrség jelentése szerint ez a beszéd a követek között nagy elégületlenséget keltett. Egy teljes órán át Fogarassy vigaszcseppekkel untatta a hallgatóságot. A gyilkosságot csak ugy mellékesen tette szóvá. Pedig a követek huszárjait két sorban azért állitották fel a templomban, hogy a szószékről hallják a gyilkosok rettentő bünét és hálátlanságát a legjobb urral szemben. Ehelyett a kanonok az emberi élet bizonytalanságáról beszélt s azt is mondá, hogy amint Isten Jónást megszabaditotta a cethal gyomrából, ugy nem fogja engedni, hogy a boldogult az utolsó trombitaszóra fel ne támadjon. Aztán az Orosz-család genealogiájáról beszélt. De a jelenlévő szolgahadhoz egyetlen intő szót sem intézett. A kanonok ur — irja a rendőrség — ugyancsak próbára tette a hallgatóság türelmét! (»War die Langmuth der trauernden Zuhörer auf eine harte Probe gestellt.«)

A szónok — irja a rendőrség — nem tartá érdemesnek megemliteni Orosz Elek menyasszo-

[8] »Dessen Sarkophag vom ganzen Reichstagskörper umgeben war.« (Der Trauergottesdienst für den ungvarer Komitatsdeputirten Alexius Orosz betreffend, Pressburg, 3. July, 1844. Titkosrendőri jelentés.)

nyának meginditó sorsát. E derék magyar leánykát sokan látták a gyilkosság után a Dunaparton zokogva föl és alá járni. Feldult vonásai hirdették, szive milyen rettegésben volt eltünt vőlegénye miatt. Róla és Orosz Elekről 1844-ben egy vers is jelent meg ily cimen: »*Elhalványult Rózsa a pozsonyi Rózsa-utcában.* Gyászemlény néhai tekint., nemzetes és vitézlő Csicseri Orosz Elek urnak, tekintetes, nemes Ung vármegye főszolgabirójának s országgyülési követének tavaszutó 24-én fentebb évbeni halálára mély tisztelettel szentelve Ferge István által.

Orosz Elek a Rózsa-utcában lakott volt s a leányka (Rózsa) — a vers szerint — hiába járt arra, »nincsen már Orosz Elek többé, nincs. Lelke Istenéhez visszament...«[9]

A két gyilkost a biróság fejvételre itélte. Kovács nyugodtan hallgatta az itéletet, de Toronyi annyira rosszul lett, hogy le kellett őt ültetnie. A pozsonyi városházán helyezték őket a siralomházba, ahol a város lakói ezrével nézték meg őket.[10]

A hóhér először Kovács Pállal végzett. Toronyi (aki nemesember volt) térdenállva, zokogva könyörgött kegyelemért. De hiába könyörgött. Gyáván végezte be életét.

Az országgyülési rendőrség jelentése szerint a rendek még később is sokat beszéltek Fogarassy kanonoknak az Orosz Elek gyászmiséje

[9] »Nem megy a lányka Rózsa-utcába;
Mert elhalványult ott rózsája,
Vagy ha elmegy is Rózsa-utcába
Csak nefelejtset szed kacsócskája.

[10] Szeptember 25-én olvasták fel a megerősitett halálos itéletet és szeptember 28-án végezték ki a két bünöst.

alkalmával mondott beszédjével.[11] Fogarassy beszédje — irja a rendőrség — sehogy sem tetszett a rendeknek s emellett igen unalmas is volt. A követek beszélik egymásközt, hogy az egész gyászbeszédben egyetlenegy jó gondolat sem volt s egyáltalán nem szolgált a lelkek épülésére. Ujabb bizonyiték ez arra, mennyire hanyatlott a klérus. Hiszen még hivatásának legfontosabb álláspontját sem tudja felfogni és kihasználni s igy természetes, hogy tekintélye folyton süllyed. A derék Albach-ot, a kitünő szónokot magányos kolostorba zárták. Pedig ez a szerzetes többet tett, mint az egész klérus együttvéve s amellett az egyháznak tisztességet szerzett. A közönség szerette őt s a templom zsufolva volt, ha ő beszélt. Különben a templomok üresek; mert a bigott papok elcsépelt szóvirágait hallgatni senkinek sincs kedve.[12] Ezért az okos politika azt kivánná, hogy a templomokban jeles szónokok prédikálnának s az országgyülésen is ügyes egyházi szónokok lennének, hogy imigyen a klérus becsülése ne forogna mindig kockán.[13] A tudatlan katholikus papok ellen nagy az antipáthia s mégis ezeket helyezik a magasabb méltóságokba, hatalmas jövedelemmel akkor, mikor a koldusok milliói szükölködnek az országban.

[11] »Unzufriedenheit der Opposition mit der Rede des grosswardeiner Domherrn Fogarassy bei Gelegenheit des Trauergottesdienstes für den Deputirten Orosz.« 1844.

[12] »Sonst sey aber die Kirche leer, weil man nicht Lust habe die gewöhnlichen geistlichen Floskeln bigotter Priester zu hören.« etc.

[13] »Damit die Ehre des Klerus nicht bei jeder Gelegenheit Preis gegeben werde. Die Stupidität der meisten katholischen Geistlichen erregen Mitleid, man habe gegen sie eine förmliche Anthipathie.« etc.

TARTALOM: